

Forstå Marx
- fra misforståelser til brugbar viden -

Forstå Marx. Fra misforståelser til brugbar viden.

af Tommy Falkeøje

© Copyright

Skriftet kan også fås som hardware ved at købe bogen på:

Forlaget Lynet 2021.

www.forlaget-lynet.dk

CVR nr. 26088798

Tlf: 4042 7554

lyn@forlaget-lynet.dk

ISBN 978-87-972921-2-9

Alle rettigheder forbeholdes.

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele deraf uden forfatterens skriftlige samtykke er forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget herfra er korte uddrag til brug i anmeldelser.

Forord

Mange af de skrifter, som Karl Marx skrev, er først blevet oversat til engelsk og dansk i 1930'erne og i 1960'erne. De andre skrifter, som blev oversat tidligere, ligger tæt på samme tanker, som Friedrich Engels skrev; og derfor har de fleste ment, at Marx og Engels var enige. Det vil denne bog vise, at de ikke var. Den marxisme, som har været udbredt i venstreorienterede kredse, er en tankegang, som mere knytter sig til Engels end til Marx.

Marx's var ikke filosof. Han opfattede bevidsthed som et værktøj til politisk og social forandring. Og hans analyser og tanker er stadig aktuelle i dag. I starten af bogen giver jeg baggrunden for den europæiske bevidsthed. Og så relaterer jeg Marx til andre tænkere på hans tid. Det drejer sig om Hegel, Feuerbach og Proudhon. Midt i bogen sammenligner jeg Marx's tanker med andre tænkere, der har levet efter hans tid. Så inddrager jeg de tanker, der dukkede op med ungdomsoprøret i 1968, og som på mange måder medførte en kulturrevolution.

Det meste af den kritik, som fra borgerlig side rettes mod Marx, er i virkeligheden en kritik af den "marxisme", som Engels stod for. Og hvis Marx levede i dag, ville han komme med den samme kritik.

Formålet med denne bog er at være et bevidsthedsmæssigt værktøj til politisk forandring. Bogen kan bruges både som lærebog og opslagsbog. Og det er mit håb, at den vil sætte gang i diskussioner og inspirere den enkelte til at danne sig sine egne meninger – og gøre noget.

Tommy Falkeøje
2021

Indholdsfortegnelse

Præludium.....	6
Vores kulturs fødsel.....	11
Hegel.....	17
Hegel og Marx	18
Socialisme.....	19
Utopiske socialister og Marx	22
Feuerbach.....	24
Feuerbach og Marx	26
Proudhon.....	27
Proudhon og Marx	27
Bakunin.....	38
Marx og Engels.....	42
Engels	44
Fremmedgørelse	48
Falsk bevidsthed	53
Engels's bevidsthedsstruktur	55
Økonomisk teori	56
Kapitalen.....	57
Økonomisk vækst	65
Kooperativ koordination.....	67
Nutidige økonomiske misforståelser	68
Videreudvikling af marxismen	69
Rosa Luxemburg.....	72
Lenin	74
Trotskij.....	75
Bevidsthedsmæssig opvågning.....	79
Lukács.....	81

Nyt syn på bevidstheden	86
Frankfurterskolen	86
Kina.....	89
Mao	96
Foucault.....	98
Kulturrevolution.....	104
Bevidstheden stivner igen	106
Fagbevægelsen	107
Højreorienteret arbejderparti.....	110
Mandsagtige kvinder.....	110
Kvindagtige mænd	112
Venstre- og højreorienteret	113
Total spaltning	118
Jordbrug og natur	123
Dyrkningsmetoder.....	124
Revolutionær bevidsthed	126
Når bevidstheden vågner.....	127
Partidemokrati.....	130
Græsrodsforening.....	132
Opvågning.....	136
Organisation.....	139
Arbejderklassen.....	143
Udvikling	144
Postludium	146

Præludium

Marx skrev bogen Kapitalen – og han planlagde at skrive bind 2 og 3. Han begyndte på det, men blev aldrig færdig. Mange ”marxister” i dag mener, at han ville skrive mere om fremtidens økonomi – og det ville han sikkert også. Men der var 2 forhold, som ”marxister” i dag ikke inddrager, men som var helt afgørende for Marx. Den ene var, at han i 1860’erne erkendte, at arbejderklassen havde fået en splittet bevidsthed. Datidens filosoffer kunne godt mærke, at de havde en bevidsthed i hovedet med abstrakte teorier. De kunne også mærke en dyrisk bevidsthed i deres underliv. Og endelig kunne de mærke en følelsesmæssig bevidsthed i brystet. Disse 3 bevidsthed spejlede sig hele tiden i hinanden. Filosofen Hegel mente, at én af dem var styret af Gud – og det var den, der satte gang i udvikling af bevidstheden. Marx mente, at alle 3 delbevidstheder var styret af mennesker, og at de alle 3 kunne sætte gang i udviklingen. Men i 1860’erne erkendte han, at der var kommet en splittelse og spaltning af arbejdernes bevidsthed. Den abstrakte bevidsthed og den dyriske bevidsthed blev brugt på arbejdspladsen, sådan at kapitalisterne knyttede sig til den abstrakte bevidsthed, mens arbejderne udgjorde den dyriske bevidsthed. Og her spejlede de to delbevidstheder sig stadig i hinanden – og kunne skabe udvikling. Men den følelsesmæssige bevidsthed var nu adskilt fra den abstrakte og dyriske bevidsthed – og blev til familiebevidstheden. Splittelse har vi stadig i dag. Vi snakker ikke længere om en dyrisk bevidsthed, men taler om arbejdskraft og lønarbejdere. Og i takt med dannelse af det kapitalistiske samfund har vi også fået en stat, der anvender den abstrakte bevidsthed til at styre folket, som en er slags tæmmede dyr.

De revolutionære kampe, der var fra 1789 frem til 1850, hvor folk kæmpede mod kapitalisterne for at danne folkelige fællesskaber med en fri bevidsthed, gik i stå – på grund af kapitalisterne overmagt. Det europæiske menneske fik så en 2-delt bevidsthed. Med den ene (abstrakt og dyrisk) går man på arbejde og producerer noget. Med den anden lever man i familien og er en forbruger. På arbejdspladsen havde man nu 2 delbevidstheder. Den ene var den abstrakte, som kapitalisterne dominerede. Og den anden var den dyriske, som arbejderne identificerede sig med. Og lige siden har arbejderklassen og lønarbejderen kun disse to delbevidstheder, når de tænker på arbejde. Det indebærer, at de kun kan tænke på lønforhøjelse og arbejdsforhold. Den tredje delbevidsthed anvender de så i fritiden sammen med familien. Da Marx blev klar over,

at der var kommet denne splittelse i det enkelte menneske, skrev han, at dette splittede menneske var kapitalismens egentlige produkt. Han var også klar over, at en fremtidig revolutionær bevægelse nødvendigvis måtte handle om at få samlet den splittede bevidsthed igen. Men de fleste ”marxister” i dag er selv splittet på denne måde. Og de kan ikke se, at familieliv og følelser skal blandes med produktion og udvikling. Og de mener derfor, at den samfundsmæssige bevidsthed bestående af abstrakte tanker og dyrisk arbejdskraft udgør den ”rigtige” bevidsthed, mens den følelsesmæssige familiebevidsthed er kunstig skabt af kapitalisterne – med det formål at passivisere arbejderne og få dem til kun at bekymre sig om familielivet.

De selv samme ”marxister” mener, at udvikling altid er en proces, hvor man hæver sig op over det dyriske – og skaber et samfund, der bygger på abstrakt forstand. Det var en tankegang, som Charles Darwin udtænkte, og som Friedrich Engels overtog. Og efter Marx’s død tog de fleste ”marxister” også denne tankegang til sig – og opfattede det som en videreudvikling af ”marxismen”. I 1950’erne mente både anarkister, socialister, kommunister og marxister, at kapitalisterne kun havde hævet sig halvvejs op over den dyriske bevidsthed, og at man derfor skulle hæve sig fuldstændig op over den dyriske bevidsthed for at skabe det gode og menneskelige samfund. Mennesker skulle leve i byer – væk fra naturen. Industrien skulle erstatte manuelt arbejde. Så ville vi endelig blive fri og lykkelige – mente man. Det har vist sig ikke at være tilfældet. Marx selv skrev, at vi skulle genforene os med naturen. Og så skulle vi forene de 3 delbevidstheder. Det var forudsætningen for, at vi kunne ændre udviklingen i en menneskelig retning – mente han. Hvordan det skulle ske – havde han tænkt sig at skrive noget om i bind 2 og 3. Men han døde inden – og det er også tvivlsomt, om han havde nogle idéer til, hvordan det skulle ske.

Inden han døde, læste Marx i Biblen i det Nye Testamente om Paulus. Og til sin store overraskelse opdagede han, at Paulus havde præcis den samme 3-delte bevidsthed, som europæerne havde på Marx’s egen tid. Og hermed faldt hele hans teori om den ”historiske materialisme” sammen. Han troende, at den sociale udvikling var startet med, at mænd dominerede kvinder (hvad vi i dag ved ikke var tilfældet). Og så troede han, at adelsvælde og kapitalisme havde skabt den 3-delte europæiske bevidsthed. Han havde lavet analyser af den europæiske historie gennem 150 år op til hans tid – og her var det tydeligt, at det var samspillet

mellem de 3 delbevidstheder, der skabte udviklingen. Men kort før hans død måtte han altså erkende, at denne 3-deling ikke var historisk skabt. For den var der også omkring år 0.

I 1970'erne var vi nogle, der tog fat på at studere andre kulturer – og opdagede, at alle kulturer var stivnet bevidsthedsmæssigt for 2-3000 år siden. Dels var de stivnet på forskellige måder. Og dels havde de forskellige delbevidstheder. Her i vores del af verden stivnede grækerne i en to-polet bevidsthed med sjæl og legeme, mens jøderne stivnede i en bevidsthed med kød og ånd, hvor kød og ånd altid var to sider af det samme. De kristne fik så den græske bevidsthed i højre kropsside (og venstre hjernehalvdel) – og den jødiske i venstre kropsside (og højre hjernehalvdel). Og det gav tilsammen den 3-delte bevidsthed, som europæerne overtog og stadig har.

Med den viden, som vi har i dag, gælder den historiske materialisme stadig, så længe vi er stivnet i en 3-delt bevidsthed. Men rundt om i verden er der kulturer, der er stivnet anderledes. Og her gælder det, at man kan opnå indsigt og skabe udvikling, hvis ens forskellige delbevidstheder spejler sig i hinanden, så der opstår nye indsigter og erkendelser. Med den europæiske bevidsthedsstruktur, hvor den ene delbevidsthed er dyrisk, blev den historiske udvikling altid noget med at omforme naturen til noget materielt og samfundsmæssigt. I andre kulturer finder vi andre former for udvikling, hvor det materielle spiller en underordnet rolle.

I dag ved vi, at mennesker for 3000 år siden havde en omskiftelig bevidsthed, hvor de kunne opdele sig i flere delbevidstheder og også samle sig til en fælles bevidsthed. Men så opdagede nogle "vismænd", at der var en bestemt opdeling af bevidstheden, som gav helt fantastiske indsigter og erkendelser. I én kultur stivnede man så i én bevidsthedsstruktur, som man så brugte til at udvikle sig i én retning. Og i en anden kultur stivnede man på en anden måde – og fik nogle andre delbevidstheder, som gav andre indsigter og erkendelser, og som kunne bruges til udvikling i en anden retning. Og sådan blev det over hele jorden. Hver kultur har en særlig struktur i bevidstheden. Og de har så udviklet sig – og skabt en masse spændende, der passer til deres bevidsthedsmønster.

Det nye er, at alle kulturerne nu støder sammen. Dels rejser vi meget. Dels har vi fjernsyn og internet. I første omgang ser vi, at mennesker i de andre kulturer er stivnede. Der er sikkert noget godt i deres kultur. Men det ses tydeligere, at der også er noget dårligt. På samme måde er det

med araberne. De ser de andre kulturer og tænker, at der sikkert er noget godt; men det er tydeligere, at der er noget dårligt. På samme måde er det med Republikanerne i USA. De kigger på Demokraterne, der har en europæiske bevidsthed – og jo, der er måske noget godt. Men det er helt tydeligt, at der er en masse dårligt. I Indien holder en tredjedel indere fast i deres gamle visdom. Og når de kigger på andre kulturer, tænker de, at der må være noget godt, men man kan tydeligere se alt det dårlige. Når vi kigger på os selv – altså vores egen kultur og samfundssystem – synes vi jo også, at der er noget dårligt. Men vi har en spaltet bevidsthed, sådan at de venstreorienterede identificerer sig med den ene delbevidsthed, mens de højreorienterede identificerer sig med den anden delbevidsthed. Og alle os, der identificerer sig med *vores* delbevidsthed vil det gode og gør det rigtige – synes vi, mens alle dem, der identificerer sig med den anden delbevidsthed vil det onde og gør det forkerte – synes vi. På den måde kan vi bevare vores stivnede bevidsthed og forklare alt det dårlige. Men fremtiden presser sig på. Og indenfor få år vil vi opdage og erkende visdommen i alle kulturerne. Og så vil vi også indse og forstå, at alt det dårlige skyldes, at vi har været og stadig er stivnet i et bestemt bevidsthedsmønster – og at det er selve det at være stivnet, der skaber alle problemerne.

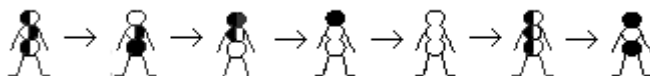
Verdensrevolutionen handler ikke om, at alle verdens folkeslag skal bygge på europæisk bevidsthed med den 3-delte og fastlåste bevidsthed, som vi har. Den handler om at frigøre vores bevidsthed, så vi kan udfolde alle slags visdom og undlade dumhederne.

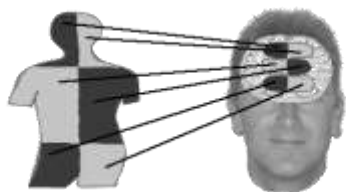
Her i bogen anvender jeg de gamle kinesiske symboler for menneskers bevidsthed. Kineserne opdagede nemlig, at der er en direkte sammenhæng mellem bevidsthedsmønstrene i hjernen og den elektriske ladning på kroppens overflade.

Der kan være høj ladning (sort) eller lav ladning (hvid) på overfladen af henholdsvis underliv, bryst og hoved. Og det kan give 8 kombinationer:

Der kan også være forskellige energimønstre i de to sider, og man kan skifte rundt mellem alle energimønstre:

Via nervetrådene overføres energimønstret så til hjernen. Eller også er det hjernen, der indtager et bevidsthedsmønster og via nervetrådene danner nogle muskelspændinger, som tilbageholder nogle energistrømme på overfladen, så der opstår samme ener-

gimønstre på kroppens overflade. Når man først kender til energimønstrene, kan man skifte mellem dem. Hver gang man skifter, skifter bevidstheden også. Man ”ser” det, som passer til energimønstrets struktur. Alle europæere har derfor grundlæggende det samme bevidsthedsmønster. Alle arabere har tilsvarende et bestemt bevidsthedsmønster, – men et andet end det europæiske. Republikanerne i USA har et tredje osv. Selvfølgelig er der individuelle forskelle. Men det interessante er det fælles mønster, der skaber en forestilling om, at virkeligheden er på en bestemt måde, fordi vi alle ”ser” de samme grundlæggende strukturer.

Hvis mennesker i en kultur har en splittet bevidsthed med 2 eller flere delbevidstheder, vil der i samfundet være præcis den samme sociale struktur mellem forskellige befolkningsgrupper. Det kan være politiske grupper. Det kan være forskel på mænd og kvinder. Det kan være religiøse eller spirituelle grupperinger. Inden for hver gruppe ses så det samme grundlæggende bevidsthedsmønster.

Lad os nu vende os til at ”se” på den europæiske kultur – og hvordan Marx oplevede den.

Vores kulturs fødsel

Hvis vi går tilbage til det gamle Grækenland omkring år 300 før 0, forestillede man sig, at mennesket bestod af sjæl (hoved) og legeme (underliv). Sjælen kom fra himlen. Og når man døde, gik sjælen tilbage til himlen. Legemet kom fra jord. Og når man døde, blev legemet igen til jord. Og midt mellem sjæl og legeme (bryst) var der lungerne, der rytmisk forbandt sjæl og legeme.

Figur tegningen er et gammelt kinesisk symbol, der illustrerer bevidsthedsmønstret.

Den græske filosof Aristoteles (384–322 før år 0) mente, at denne bevidsthedsstruktur var meget konstruktiv, fordi det er en 2-polet bevidsthed. Kropsligt er der noget konkret (underliv) og noget abstrakt (hoved). Men bevidsthedsmæssigt er det to bevidsthedspoler, som opleves samtidig. På en måde er man udenfor de to poler (oplever sig i brystet). Og så kigger man på to delbevidstheder samtidig. Man kan sammenligne dem. Man kan putte indhold i dem. Have én tanke og den modsatte tanke eller negationen heraf. Man kan have negationens negation osv. Det er blevet til den videnskabelige måde at tænke på.

Hvis vi ser på det jødiske samfund på samme tid, var der en anden opfattelse af bevidstheden. Mens grækerne snakkede om legeme og sjæl, snakkede jøderne om kød og ånd. I modsætning til grækerne, hvor legeme og sjæl var adskilte, kunne kød og ånd aldrig adskilles. De er to sider af samme sag. Ånden (hoved og underliv) lægger sig rundt om det kødelige menneske (bryst). Er der ikke noget kød, kan der heller ikke være nogen ånd. Og hvis der ikke er noget ånd, kan der heller ikke være noget kød.

På et meget tidligt tidspunkt i jødernes historie var Gud et åndeligt fænomen i himlen; men senere var Gud et bevidsthedsmæssigt fænomen, der ikke kun var i himlen. Man så nemlig også Guds kræfter i flodvandet, fordi floden nogle gange strømmede over sine bredder og skyllede hele byer væk. Og så tænkte man, at det var en straf fra Gud, fordi man ikke havde opført sig rigtigt. Gud og jøderne – ånd og kød – kunne ikke adskilles. Jøderne mente – og mener stadig i dag – at Gud er summen af alle de rettroendes bevidsthed.

Når et menneske fødes, bliver det udrustet med en ånd fra Gud. I løbet af livet kan mennesket godt opnå erfaringer. Og når mennesket dør, høster Gud denne erfaring. Når Gud så lader en nyt menneske opstå, er

Gud blevet klogere og udruster det nye menneske med højere indsigt – end de mennesker, der levede tidligere. Jøderne tror ikke på noget individuelt liv efter døden.

I perioden 300 før 0 til år 0 var der et par store folkevandringer fra det græske område ned til det jødiske område. Og de to sæt bevidstheder smeltede langsomt sammen, idet man fik det græske mønster i højre side og det jødiske i venstre. I skrifter fra den tid kan vi læse, at man blandede begreberne legeme, sjæl, kød og ånd.

Her er det interessant at læse om Jesus, der levede omkring årene 0-33, og som var grundlaget for Kristendommen. Han snakkede meget om, at man skulle gå tilbage til det oprindelige. Og efter hans tid opstod en masse små fællesskaber. De havde fælles økonomi. Mænd og kvinder var ligestillet. De fungerede som gruppe. De gik og omfavnede hinanden og kyssede hinanden – er der kilder, der fortæller. Der var forholdsvis fri seksualitet, også sex mellem mennesker med samme køn. Fællesskaberne var stabile og velfungerende - fremgår det af mange kilder. De havde idealer, som vi i dag forbinder med socialisme og kommunisme.

Det er interessant at gå lidt i dybden med, hvad der skete i forbindelse med Jesus's død. Romerne havde besat landet, og der var en stadig større modstandsbevægelse af partisangrupper. Romerne reagerede med at korsfæste alle, der satte sig op mod dem. Og flere og flere blev korsfæstet. Jesus gik rundt i landet sammen med nogle andre og lavede helbredelser og snakkede om det gode liv. Og romerne antog, at han var sådan en partisan. Han blev pisket og korsfæstet. Men det var dråben, der fik bægeret til at flyde over. Manden var jo uskyldig. Så formanden for det jødiske råd i Jerusalem gik hen til den romerske kommandant og krævede, at Jesus skulle tages ned fra korset; ellers ville der blive oprør. Jesus blev så taget ned; men en soldat stak et spyd i siden på ham, så Jesus var hårdt såret. Fra forskellige kilder ved vi, at Jesus overlevede et par uger. Efter hans død mødtes hans venner for at snakke om, hvad der nu skulle ske. De havde den oprindelige jødiske opfattelse, at bevidsthed var noget, som Gud havde givet et menneske. Og når mennesket døde, var det Gud, der kunne høste de erfaringer, som mennesket havde opnået gennem sit liv. Man kunne ikke forestille sig, at bevidstheden kunne gå videre fra menneske til menneske. Og fordi Jesus nu var død, var Jesus's bevidsthed væk. Men Jesus's venner havde også en smule af den græske bevidsthedsstruktur, hvor man netop kan opsamle bevidsthed i hovedet.

Og mens de sad og snakkede, blev de overrasket over, at Jesus's bevidsthed var til stede. De kunne tænke og tale ligesom ham. Dermed opdagede de, hvad den græske bevidsthedsstruktur kunne. Og derfor besluttede de, at de nu ville fortsætte det arbejde, som Jesus havde udført – og gå rundt og fortælle om det gode liv.

20 år senere er der en kilde, hvor man kan læse, at Jesus's ånd var til stede ved mødet efter Jesus's død. Og 20 år endnu senere er der kilder, hvori det antydes, at Jesus efter sin død blev til en ånd. Han kom op i Himlen. Endnu senere er der kilder, hvor det er tilføjet, at Jesus døde, men blev levende igen. I dag er der mange, der tror, at de kristne herefter begyndte at tro på et liv efter døden. Men vi skal helt op til 1700-tallet før denne tanke bliver udbredt. I dag synes mange kristne, at det interessante er, at Jesus er en ånd. De forestiller sig så, at de selv bliver en ånd efter døden. Det oprindelige var dog, at hans venner opdagede, at Jesus's tanker ikke døde med ham; men at de også kunne have disse tanker og dermed udbrede dem.

20 år efter Jesus's død skrev Paulus (et brev i Biblen) om sin splittede bevidsthed, hvor han beskriver det viste mønster ret præcist. Han var godt klar over, at det vigtigste budskab var, at man ikke skal være permanent spaltet i højre og venstre side. Men han indrømmede, at han ikke magtede at forene siderne. Han mente derfor, at Jesus havde en særlig evne, som andre ikke havde. Kun Jesus kunne forene siderne og opnå den oprindelige bevidsthed. Jesus havde nogle særlige guddommelige evner – mente Paulus. Han var sendt af Gud. Og nu var han taget op til Gud. Men Jesus ville snart komme tilbage, og så ville han med Guds hjælp ændre hele verden, så alle mennesker fik den oprindelige bevidsthed. Man skulle derfor ikke spille tiden med sex og snak om dagligdags ting. Man skulle forberede sig på en total omvæltning.

En af kirkens ledere, Augustinus (354–430), kunne tydeligt mærke, at der var 3 åndelige kræfter i kroppen. Gud var selvfølgelig kun én; men når man nu kunne mærke 3, mente Augustinus, at Gud havde én substans, nemlig ånd, men at han havde tre fremtrædelsesformer, nemlig Gud, Søn og Helligånd.

Romerriget blev på grund af en borgerkrig delt i en østlig og en vestlig del. Og kirken i øst kunne ikke acceptere denne forestilling om at dyrke

Jesus som en ånd eller som Guds søn. Men det blev den vestlige kirkes tro.

I Biblen kan man læse, hvordan Johannes mente, at Gud ville gribe ind i verden igen efter tusinde år. Og det blev så til den vestlige kirkens forudsigelse. På årets sidste dag i år 1000 ved midnat skulle det ske. Alle de troende havde forinden foræret deres jord, bygninger og penge til kirken, for nu skulle Guds rige opstå. Alle kirkeklokker kimedede i timerne op til midnat. Og folk gik ud på markerne og knælede ned og så op mod Himlen. Ved midnat holdt man op med at ringe med klokkerne. Folk holdt vejret. Og man spejdede op. Hvor kom revnen i Himlen? Der var helt stille, og man lyttede intenst. Man begyndte at kigge lidt forvirret rundt og se på hinanden. Var der noget galt med uret? Havde man regnet et år forkert? Havde man taget fejl? Hvad ville der ske nu? Ja, kirken havde ikke lyst til at forære alting tilbage. Man var jo blevet kolossal rig og ejede alting. Så lidt efter lidt begyndte man at bygge store kirker, klostre og præsteboliger. Og Paven ansatte masser soldater og fik sig en hær.

I år 1054 kom der et brud mellem den vestlige og den østlige kirke. I øst havde man den oprindelige opfattelse af Jesus. Men i vest mente man, at man kunne have Jesus som en levende ånd inden i sig (venstre bryst).

Højre side blev herefter opfattet som menneskets bevidsthed, mens venstre side var en Jesus-ånd. Man oplevede en sammenhæng mellem de to sider. Så menneskets skæbne var derfor delvis bestemt af det åndelige.

Men i 1400-tallet kom så den første bevidsthedsspaltning i Europa. Den hedder alienation. Adelen, som knyttede sig til bevidstheden i højre side, oplevede, at de hævede sig op over dyret (underliv) i sig selv – tegnet her med en streg - og fik en civiliseret fornuft (hoved). Det startede i overklassen, men det bredte sig til alle mennesker i samfundet. Herefter følte alle, at de havde noget dyrisk (underliv), som man var nødt til at holde nede ved hjælp af sin forstand (hoved). Hvis man ikke gjorde det, ville man voldtage og myrde. Sådant var menneskets natur, mente man. Og derfor var det også nødvendigt, at man havde en statsmagt med politi og militær, der på samme måde kunne undertrykke mennesker, hvis de ikke evnede at fortage den nødvendige selvundertrykkelse.

Tidligere vidste man, at Kina og Indien var højt civiliserede kulturer. Men efter spaltningen mente man, at europæerne var de eneste civiliserede i verden. Mennesker i alle andre kulturer var dyr. Og så begyndte man at sejle ud til fremmede verdensdele, hvor det var acceptabelt at slå folk ihjel – de var jo dyr – stjæle alt og fragte det hjem til Europa.

Kirken holdt fast i, at man kunne have Jesus i brystet. Men med alienationen fik man opdelt det åndelige i godt og ondt. I hovedet kunne man opleve Gud. Og i underlivet kunne Satan eller Djævelen tage bolig. Derfor var det ekstra vigtigt at have Jesus til at bekæmpe Satan inden i sig selv. Og derfor skulle man have Jesus's ånd inde i sit bryst.

Præsten Martin Luther (1483 – 1546) vendte sig mod den katolske kirke – især, fordi den katolske kirke ville koble bevidsthederne i højre og venstre side, sådan at det religiøse (venstre) spillede en rolle i samfundslivet (højre). Men Luther og andre gennemførte så reformationen, hvorved den reformerte og den protestantiske kirke opstod. Her lagde man vægt på ”to-regime-læren”, så kongen og adelen herskede i samfundslivet (højre), mens kirken herskede i det religiøse liv (venstre). På dette tidspunkt kunne man stadig mærke begge siders bevidstheder, sådan at det bare var en polaritet i bevidstheden.

I slutningen af 1700-tallet begyndte så småt den anden bevidsthedsspaltning at indtræffe. Det startede i overklassen. Først omkring år 1860 erkendte Marx, at arbejderklassen også fik denne spaltning. Man fik en bevidsthed, hvor man oplevede den ene kropssides bevidsthed som sit ”jeg”, mens den anden projiceredes udenfor *jeg*'et. Spaltningen hedder reifikation. Den indebar to markante nye fænomener. Den ene var, at religiøse mennesker begyndte at tro på et liv efter døden. De oplevede nemlig, at de bestod af et *jeg* (den ene kropsside) og af en ånd (den anden kropsside). Og der var ikke længere nogen bevidsthedsmæssig sammenhæng mellem bevidsthederne i de to sider. Altså levede ånden eller sjælen uafhængig af *jeg*'et. Og når *jeg*'et døde, levede ånden eller sjælen videre – troede man. Gud blev samtidig projiceret udenfor menneskene. Hvor Gud tidligere var alles fælles ånd, blev han nu til en selvstændig ånd, der eksisterede udenfor menneskerne. Det andet nye fænomen var, at mennesker begyndte at leve i parforhold. Indtil da kunne man have en kæreste, men forholdet var en del af en

gruppefamilie. Men nu kunne man ikke finde ud af at få grupper til at fungere, fordi der altid var strid og splittelser. Det enkelte menneske oplevede et *jeg* (den ene side). Og så oplevede man et stort tomrum (den anden side), som man desperat trængte til at få fyldt ud med en kæreste. Man trængte ganske enkelt til at forene sine to sider. Men da den ene blev oplevet udenfor *jeg*'et og projiceret ud på en kæreste, trængte man til at forene sig med kæresten.

I Danmark opstod der så i 1800-tallet en særlig dansk form for kristendom. Der var to teoretikere, der formulerede idéerne.

 Den ene var N.F.S. Grundtvig (1783-1872). Han var ideologen bag højskolerne, som startede i 1844, hvor voksne kunne komme på kostskole for at udvikle sig personligt. Han gik også ind i politik i 1849. Grundtvig mente, at man godt kunne gå i kirke om søndagen, hvor man beskæftigede sig med den religiøse bevidsthed. Men i dagligdagen skulle man mærke, at der var noget åndeligt (bryst), som lå nedenunder sproget (hoved) og ovenover det dyriske (underliv). Det var Helligånden. Og det var det, der ubevidst styrede ens handlinger, så man opførte sig på en moralsk god måde i overensstemmelse med religionens bud om næstekærlighed. Det har givet en halv-religiøs politisk kultur, hvor danskerne godt nok laver love (hoved); men nedenunder disse sproglige love er der noget åndeligt (bryst), som gør, at man ikke altid følger en lovs ordlyd, men lovens ånd, som det udtrykkes.

 Den anden var Søren Kierkegaard (1813-1855), som var én af dem, der lagde grunden til eksistentialismen, hvor man ikke kun oplever samfundsbevidstheden, men mærker, at der er en bevidsthed (bryst), som er omgivet af det gode (hoved) og det onde (underliv), og at man ikke bare skal følge med flertallet, men hele tiden have sin egen indre selvfølelse som fundamentet for sine handlinger. Han skrev sine vigtigste værker i periode 1843-46, hvorefter hans skrifter begyndte at blive en slags kritik af Grundtvig og andre, der holdt sig til samfundsbevidstheden.

Et centralt begreb i kristendommen er næstekærlighed. I stedet for at slå en fremmed ihjel og stjæle, hvad han måtte have, skal man udvise kærlighed og hjælpe ham. Og i stedet for at rage til sig på andres bekostning, skal man give almisse til de fattige. De kristne mener, at disse dyder er nogle, som vi har i vores kultur – og at mennesker i andre

kulturer er nede på et dyrisk niveau, hvor de kun er i stand til at tænke på sig selv.

Mange socialister mener også, at disse dyder er nogle, som er forudsætningen for socialisme. De mener, at socialisme er en slags videreudvikling. Man har lagt troen bag sig – og i stedet fået viden. Og så har man gjort næstekærligheden til noget samfundsmæssigt.

Mennesker i andre kulturer er slet ikke parate til socialisme. De er dyriske. Deres bevidsthed kan slet ikke bruges til socialisme – er den almindelige opfattelse.

Men hvis man rejser rundt i verden og besøger anderledes eller primitive kulturer, oplever man, at de fleste mennesker er meget kærlige. Man bliver taget imod, som om man tilhørte deres familie. Og de har fællesskaber, som langt overstiger, hvad en vesterlænding kender til.

Begrebet socialisme er opstået i Europa på en tid, hvor kristendommen var almindelig accepteret. Og som sådan kan socialisme godt betragtes i forlængelse af kristendommen. Men som vi skal se i næste kapitel, var socialisme mest af alt et opgør, der var rettet imod den bevidsthed, der havde været tidligere – og ikke en overbygning eller videreudvikling af den.

Hegel

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) var en tysk filosof, som tog afstand fra projektioner og spaltninger i bevidstheden – og som beskrev, hvordan bevidstheden var – sådan som han oplevede det. Og han mærkede tydeligt, at der var 3 meget forskellige bevidsthedssfærer.

naturlig bevidsthed
objekt bevidst væren

I venstre side havde man en guddommelig sjæl, som var den bevidste væren. Her følte man sit

jeg. Og så havde man en samfundsbevidsthed i højre side, hvor man fik en naturlig bevidsthed, når man studerede et objekt. Det var den guddommelige ånd i brystet, der hele tiden satte mennesker i gang med at udvikle sig.

De revolutionære på Hegels tid var enige i, at der var en vekselvirkning mellem de 3 bevidstheder, og at det var denne dynamik, der medførte udvikling. Hos Hegel var der dog aldrig nogen forandring i den bevidste væren eller ånden – men mindre Gud påvirkede menneskene.

Hegel og Marx

Marx overtager Hegels model for bevidsthedens udvikling; men i stedet for en uforanderlig ånd mener Marx, at der i venstre side er en følelsesmæssig og individualistisk bevidsthed, som også udvikler sig.

Mens Hegel mener, at der er én af de 3 delbevidstheder (Gud), der sætter bevidsthedsmæssige processer i gang, mener Marx, at de 3 delbevidstheder hele tiden spejler sig i hinanden, og at alle 3 spiller lige stor rolle i den bevidsthedsmæssige udvikling.

Jeg har nærlæst 2 engelske og en dansk oversættelse af Marx's hovedværk Kapitalen. Og her er det interessant, at al tekst er argumenter i én og samme delbevidsthed - nemlig hovedet/hjernen. De 3 bevidsthedssfærer, som Hegel og Marx knytter deres tankegang til, er slet ikke med i oversættelserne. Og derfor mangler oversættelserne forståelsen for den bevidsthedsmæssige dynamik mellem disse sfærer.

bevidsthed
produktivkræfter

I disse venstreorienterede oversættelser er der kun produktivkræfter og bevidsthed. Produktivkræfterne udvikler sig i takt med den tekniske udvikling og udviklingen af den sociale organisation – mener man. Og det medfører så, at bevidstheden i hovedet også udvikler sig.

Logikken og de afgørende argumenter i Marx's tekster forsvinder i disse oversættelser. Når det alt sammen skal forstås i kun én bevidsthedssfære, bliver det faktisk umuligt at oversætte. Og derfor har oversætterne forsøgt sig med at ændre de enkelte ord og sætninger, så de i det mindste giver nogen mening. Men denne mening er anderledes end det, som Marx mente. Det undskyldes med, at det tyske sprog er svært at oversætte. Men sandheden er, at mange ord i oversættelserne er direkte forfalskninger af den oprindelige tekst.

Den generelle fejl i oversættelserne handler om, at man ser de samfundsmæssige processer som økonomiske, tekniske eller sociale fænomener, mens man slet ikke opdager, at Marx har nogle bevidsthedsmæssige perspektiver, som knytter sig til menneskene, og som egentlig er de mest interessante, hvis man ligesom Marx mener, at teori er et værktøj for politisk praksis.

Når alle argumenter overføres til samme bevidsthedssfærer, opstår forestillingen om tese, antitese og syntese. Her har man 3 del-bevidstheder –

ligesom hos Hegel og Marx. Så forestiller man sig, at bevidstheden erkender en ny tese. Og når man har indset den, vender man bevidstheden på hovedet – og får den modsatte tese, som altså hedder antitese. Og når man så har disse to modsatte teser, kan man sammenligne dem. Og hermed opstår en tanke, som så hedder syntese.

Det gør det jo meget svært at læse og studere Marx, når det, som man læser, er omfortolket til en og samme bevidsthedssfære, hvor det oprindeligt hører til 3 forskellige bevidsthedssfærer.

Socialisme

Allerede i 1200-tallet begyndte bønder et oprør mod adelsvældet. De lokale bønder gik til angreb på den lokale adelsborg. Og adelsmanden red så ud med sine svende og dræbte de oprørske bønder i landsbyerne. Men så slog bønderne sig sammen i bondehære og brændte nogle adelsborge af. Og adelen slog sig sammen i adelshære og brændte nogle landsbyer af. Og sådan foregik det ofte de følgende 500 år. Paven og hans hær blandede sig i kampene, og de myrdede også løs i bondelandsbyer, hvor man ikke havde den rigtige religiøse tro – efter kirkens mening.

I historiebøgerne kan man læse om overklassens historie. Men der har altid været en opposition i folket. Og landsbyfællesskaberne bestod ikke bare af uvidende bønder. Der var også højt begavede folk, der bevidst ønskede et friere samfund, hvor bevidstheden ikke var spærret inde i et fastlåst mønster. Som sådan kan man godt opfatte perioden fra 1200-1700 som en lang borgerkrig mellem landsbyfællesskaberne og adelen. Og hvis man undersøger landsbyfællesskaberne nærmere, vil man se, at der ofte var tale om frie fællesskaber med ligestilling mellem kønnene – og et reelt direkte demokrati. Opdelingen i jordlodder og de gamle mænds landsbydemokrati opstod først i 1700-tallet, hvor adelen efterhånden havde knust de frie forhold.

I landsbyerne skete det ind imellem, at nogen ikke mere ville være med til fællesskabet, fordi der var krig mellem bønder og adelen. Og disse frafaldne blev kaldt forrædere, fordi de flyttede til byerne eller begyndte at arbejde for adelen. De blev til vor tids håndværkere og småkapitalister.

I 1400-tallet prædikede præsterne – og alle kunne også mærke det - at man havde en bevidsthed i underlivet, der var dyrisk. Her var

man aggressiv. Man havde en drift til at slå ihjel og æde sit bytte. Og mænd havde drift til at voldtage kvinder. Men så havde man heldigvis forstanden i hovedet, som kunne styre og kontrollere de dyriske kræfter. Og derfor skulle man efter kirkens opfattelse projicere det dyriske udenfor *jeg*'et (tegnet med en streg), hvorved man blev civiliseret.

Man kunne også mærke det åndelige. Jesus var en levende kraft, som man havde i brystet. Foroven (hoved) var Gud og hans engle en åndelig kraft. Og forneden (underliv) var Satan og onde trolde. Og alle gode mennesker havde hævet sig op over det onde, sådan at underlivets bevidsthed var projiceret udenfor *jeg*'et.

Men så kom der mennesker hjem fra Indien og fortalte om inderne. De havde ingen selvundertrykkelse. De havde ingen fornuft (hoved), der skulle styre og kontrollere dyret (underliv) i dem selv. Til gengæld var de meget kærlige.

Når bevidsthederne fra underliv og bryst går sammen, er det ikke bare en sammensmeltning af en dyrisk aggression og en kærlig medfølelse. Det bliver til en helt tredje slags bevidsthed, hvor man bliver fræk, sjov og spændende – og hvor der ikke er nogen lyst til at angribe andre mennesker.

Der var allerede bondebevægelserne, der ville af med adelsvældet. Men det var kendskabet til den indiske bevidsthed, som satte skub i de revolutionære grupper. For nu var man overbevist om, at man ikke behøvede den kontrollerende og styrende bevidsthed. Både kapitalister og arbejdere ville af med staten og den selvundertrykkende bevidsthed. Mange gik i terapi. Man ville ændre sin bevidsthed. Man ville ikke længere opfatte det dyriske som noget ondt. Man ville af med den ”fornuft”, der skulle styre og kontrollere. Nu ville man bare udfolde sig frit. Så ville man – ligesom inderne – blive nogle kærlige og sjove mennesker.

Mange af de europæere, der emigrerede til Amerika, tog denne bevidsthed med sig; og den udgør i dag Republikanernes bevidsthedsstruktur, mens Demokraterne har den gammeldags europæiske.

Den revolutionære bevægelse, som opstod, ville frigøre sig fra den stivnede og splittede bevidsthed. Man ville tilbage til det naturlige. Man frigjorde sig fra projektionerne i bevidstheden, så man kunne føle alle sider af sig selv. Og her følte

mange, at der var tre delbevidstheder. Der var en dyrisk konkret bevidsthed (underliv). Der var en tankemæssig abstrakt bevidsthed (hoved). Og der var en følelsesmæssig individuel bevidsthed (bryst).

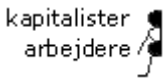

Men der var også mange, der skiftede over til den bevidsthed, som var den indiske, hvor man føler sig som en krop, der både er dyrisk og kærlig (underliv og bryst), og hvor man oplever, at man (hoved) ikke behøver at styre og kontrollere sig selv. Og med denne bevidsthed ville man af med adelsvældet og staten. Ingen samfundsmagt skulle styre og kontrollere. Enhver skulle være fri.

De nye kapitalister og småborgere sad på kaffestuer og diskuterede revolution. Og i 1789 var der en anledning, så folk i Paris gjorde oprør. Og det medførte den Borgerlige Revolution, som siden brede sig ud i Europa. Kapitalisterne satte sig hurtigt på magten, hvorved bønder og arbejdere igen blev undertrykte.

Vi ved i dag, at der eksisterede græsrodsbevægelser i Europa i 1700-tallet, og at der var mange revolutionære skrifter med idéer til et nyt samfund og en ny bevidsthed. Men der er intet af det, der er bevaret. Til gengæld er der bevaret en række skrifter fra overklassen, hvor der var teoretikere, der knyttede sig til de revolutionære bevægelser, og som udtænkte teorier for samfundsudviklingen og for en fri bevidsthed.

Henri de Saint-Simon (1760-1825) var sådan en overklasseteoretiker. Og i hans skrifter finder vi for første gang ordet socialisme. Han mente, at den kapitalistiske overklassens magt skyldtes deres intellektuelle overlegenhed. Og han mente, at der altid ville være sådan en overklasse, der ville styre samfundet. For at forbedre de lavere klassers forhold skulle staten være et instrument til videnskabelige fremskridt og social produktion. Det skulle være eksperter, der styrede alting, og derfor ville klassekonflikter ophøre, fordi alt ville blive til gavn for alle. Staten skulle også skaffe arbejdspladser til proletariatet.

Charles Fourier (1772-1837) mente, at problemerne med det nye kapitalistiske samfundssystem ikke var kapitalisterne. Problemet var bønderne og arbejderne, som oplevede sig selv i den konkrete kropslige bevidsthed (underliv), og som projicerede den styrende bevidsthed (hoved) udenfor sig selv. De kunne derfor kun opfatte sig selv som nogle, der blev styret af andre - og kunne altså ikke finde ud af at tage initiativer til at forbedre deres situation. Fourier mente, at det skyldtes for ensidigt arbejde. Han mente, at men-

nesker havde 12 passioner, og de skulle tilfredsstilles via varieret og gensidig komplementære former for arbejde. Hvis bønder og arbejdere derfor skulle genvinde deres evne til at kunne tage initiativer og styre, skulle de danne kollektiver med jordbrug og al anden slags produktion. Her skulle mænd og kvinder være ligestillede. Og det ville – troede han – blive så stor en succes, at kapitalister også ville deltage. Hen ad vejen ville staten så forsvinde af sig selv. Han tegnede og beskrev sådan et stort kollektiv. Og så sad han på sit kontor hver dag og ventede på, at en kapitalist ville komme og tilbyde at finansiere det første kollektiv; men det skete aldrig.

Utopiske socialister og Marx

Karl Marx (1818-1883) kaldte denne tidlige socialisme for utopisk socialisme. Begrebet utopi kommer fra Thomas Mores bog *Utopia* fra 1516; og den handler om et fantasiland, hvor mennesker lever i fred og retfærdighed med hinanden.

Når Marx ikke kunne lide disse utopiske socialister, var det ikke, fordi de manglede teoretisk indsigt i bevidsthedens indre strukturer, modsætninger og dynamikker, men fordi de troede, at magthaverne ville give magten fra sig. Det troede Marx ikke. Han mente, at magt var noget, man tog – og altså ikke fik. Marx skrev i *Det kommunistiske Manifest* i 1848 om disse utopiske socialister:

De angriber alt, hvad der danner grundlaget for det bestående samfund. De har da også leveret højst værdifuldt materiale til arbejdernes oplysning. Deres positive forslag med hensyn til fremtidens samfund, f.eks. ophævelse af modsætningen mellem land og by, af familien, den private ejendomsret, lønarbejdet, forkyndelsen af social harmoni, statens omdannelse til at være ren og skær forvaltning af produktion – alle disse forslag udtrykker kun klassemodsætningens forsvinden, den klassemodsætning, der netop først nu begynder at udvikle sig, ...

Marx mente altså, at de utopiske socialister har ”*leveret højst værdifuldt materiale til arbejdernes oplysning*”. Det glemmer mange socialister i dag. De tror, at den utopiske socialisme kun er reaktionær, og at der ikke er noget, man kan lære fra den. Men det var ikke Marx’s opfattelse. Da Marx flyttede til Paris i 1843, flyttede han ind i et kollektiv, hvor medlemmerne var inspireret af Fourier’s tanker, og hvor Marx netop

stiftede bekendtskab med kollektivism, kvinders ligeberettigelse, lokalt fællesskab, sammenhæng mellem natur og samfund mm. Og det var her, at han blev tændt for socialismen. Den livsstil, som man havde i disse miljøer, var det, som var værd at kæmpe for. Og det var det mål, han altid havde for øje, når han teoretiserede over arbejderklassen og dens kamp for befrielse. Men han havde også kritik:

Den kritisk-utopiske socialismes og kommunismens betydning står i omvendt forhold til den historiske udvikling. I samme grad som klassekampen udvikler sig og tager form, mister denne fantastiske hæven sig over klassekampen, denne fantastiske bekæmpelse af klassekampen, al praktisk værdi, al teoretisk berettigelse. Mens derfor ophavsmændene til disse systemer i mange henseender var revolutionære, så danner deres elever altid reaktionære sekter. De fastholder mestrenes gamle anskuelser overfor proletariatets historiske videreudvikling. De søger derfor konsekvent at tage brodden af klassekampen og forsone modsætningerne.

Ophavsmændene var revolutionære, men eleverne reaktionære, skrev Marx. Og det var, fordi han via sin samfundsanalyse erkendte, at kapitalismen var så stærk, at man kun kunne opnå frigørelse gennem en klassekamp. De folkelige bevægelser, der byggede på de utopiske socialisters visioner, blev da heller aldrig til ret meget.

Marx boede kun kort tid i kollektivet. Og han levede en ret traditionel tilværelse med sin kone. Hun deltog ikke i hans teoretiske arbejde. Og han kunne for eksempel skrive, at han gik ind for ”kvindefællesskab”, hvilket betød, at mænd kunne have sex med hinandens koner. Han erfarede derfor heller aldrig, hvad et kollektiv betød for bevidstheden hos det enkelte medlem. Marx koncentrerede sig om den store arbejderklasse, men sad på afstand og skrev om den og for den. Hvad den enkelte konkrete arbejder tænkte og mente, vidste han ikke.

Marx var selv en overklasse-teoretiker; men han vidste godt, at visioner ikke er nok. Han ville finde ud af, hvordan man kunne skabe en revolution. Og her indså han, at det var nødvendigt at forstå, hvorfor folk havde den bevidsthed, som de havde.

Feuerbach

Jeg har fundet en del citater fra Ludwig Feuerbach (1804–1872) i Louis W. Schat Petersens bog: *Ludwig Feuerbach og Kristendommen. En religionsfilosofisk afhandling* fra 1883.

Feuerbachs skrifter var et opgør med Hegel. Ligesom alle andre mærkede Feuerbach den 3-delte bevidsthed. Hos Hegel var bevidstheden i venstre side en guddommelig og uforanderlig ånd, som er den, der igangsætter bevidsthedsmæssige processer. Men Feuerbach mente, at det bare er en subjektiv følelse. I starten opretholdt han dog Hegels forestilling om, at denne bevidsthed er evig og uforanderlig; men den er ikke individuel. Feuerbach oplevede den altså ikke som en del af et *jeg*. Denne bevidsthed var projiceret udenfor *jeg*'et – illustreret med den lodrette streg.

Bevidstheden tilhører ikke individet, individet har ikke bevidsthed. Men er kun i bevidstheden, som planten nyder lyset og indånder luften, men ikke har det i sig. Havde individet bevidstheden, ville det ikke være underkastet den stadige skiften mellem søvn og vågen.

I 1836 skrev han så om bevidstheden – altså den i højre side, som efter hans opfattelse kunne ændre sig og udvikle sig. Når der kun er 2 bevidsthedspoler (hoved og underliv), som bliver brugt til en konkret og en abstrakt bevidsthed om det, der er uden for menneskets selv, mangler man jo en bevidsthedspol (bryst i venstre side) til at opleve de to bevidstheder. Men det løste Feuerbach ved at mene, at selvbevidstheden opstår i et forhold til et andet menneske:

... mennesket eksisterer nemlig ikke fra og ved fødslen, han bliver først menneske ved mennesket, kun i en anden bliver han sig selv bevidst og hæver sig til idéen om menneskeheden og guddommen.

Det endelig brud med Hegel kom i 1839:

Hegel mangler i det hele taget syn for det sanseliges realitet, han har tilsidesat de *naturlige* grunde og årsager, fundamenterne for den genetisk-kritiske filosofi.

Dialektikken er ingen spekulationens monolog med sig selv, men en dialog mellem spekulationen og empirien. Modsætningen til væren – i almindelighed, således som logikken betragter den – er ikke *intet*, men den sanselige, konkrete væren.

Altså: Hegel befinder sig hele tiden inde i bevidstheden selv. Feuerbach mener, at det er sanseoplevelserne, der sætter bevidsthedsprocessen i gang.

 Hegel mente, at følelsen (bevidstheden i venstre) er en form, og at den guddommelige ånd sænker sig ned i denne form. Feuerbach mente blot, at man føler sit hjerte.

I 1843 skrev Feuerbach:

Sandhed er hverken materialismen eller idealismen, hverken fysiologien eller psykologien; sandhed er kun antropologien, sandhed er kun sanselighedens, anskuelses standpunkt...

Materialismen går ud på, at der er en bevidsthed (underliv), der er konkret og knytter sig til materien – og at denne bevidsthed skaber en abstrakt tanke (hoved).

Idealismen går ud på, at der er nogle idéer (hoved), som skaber en bevidsthed (underliv), som bruges til de materielle og sociale forhold.

Feuerbach har hverken denne primitive materialisme eller idealisme. Han har den samme opfattelse som Hegel og Marx, at delbevidsthederne spejler sig i hinanden, og at de derved skaber udvikling. Men hos Feuerbach bliver det blot beskrevet som det at sanse.

Det er i modsætning til Marx, som mente, at det ikke bare er at sanse, men en social proces, hvor mennesker også forandrer sig. Mens Feuerbach kun har to bevidsthedspoler, som kan forandre sig, har Marx tre bevidsthedspoler, der kan forandre sig. Det er den følelsesmæssige og individuelle bevidsthed (bryst), som efter Marx's mening skal forandre sig, for at et menneske kan blive revolutionær.

Feuerbach og Marx

I 1848 skrev Marx *Teser om Feuerbach*; men han offentliggjorde det ikke. Det gjorde hans skrivekammerat Engels i 1888 efter Marx's død.

Hovedmanglen ved al hidtidig materialisme - Feuerbachs medregnet - er, at tingene, virkeligheden, sanseligheden, kun opfattes som objekt eller som beskuen; derimod ikke som menneskelig sanselig praksis, ikke subjektivt.

Feuerbach sigter til sanselige objekter, der virkelig er forskellige fra tankeobjekterne; men han opfatter ikke selve den menneskelige virksomhed som genstandsvirksomhed.

Spørgsmålet om, hvorvidt det tilkommer den menneskelige tænkning objektiv sandhed, er ikke et teoretisk, men et praktisk spørgsmål. Det er i praksis, mennesket må bevise sin tænkningens sandhed, dvs. dens virkelighed og magt, dens dennesidighed. Striden om, hvorvidt en tænkning, der isolerer sig fra praksis, er virkelig eller ej, er et rent skolastisk spørgsmål.

Altså: Man får en ny tanke (hoved). Så udfører man den i sin sociale i praksis (bryst). Det medfører, at man får en erfaring (underliv), som man (hoved) studerer. Så får man en ny tanke (hoved). Overfører den til sin sociale praksis (bryst). Får en ny erfaring (underliv), som giver en ny tanke (hoved) osv.

Der er aldrig nogen objektiv sandhed. Hvis en teori i praksis viser sig at skabe forandring, sådan som man forstillede sig i teorien ..., så var teorien sand. Egentlig var Feuerbach og Marx ikke uenig om, at der skal være sådan en praksisrunde. Forskellen består i, at Feuerbach mente, at menneskene ikke ændrer sig selv i løbet af runden; mens Marx mente, at menneskene netop ændrer sig selv; de får en anden selvbevidsthed, der gør, at de ændrer deres sociale aktiviteter. Marx fortsætter:

Den materialistiske lære, at menneskene er produkter af omstændighederne og opdragelsen, at forandrede mennesker altså er produkter af andre omstændigheder og forandret opdragelse, glemmer, at omstændighederne netop forandres af menneskene, og at opdrageren selv må opdrages.

At forandringen af omstændighederne falder sammen med den menneskelige virksomhed, kan kun opfattes og forstås rationelt som revolutionerende praksis.

Samfundslivet er væsentlig praktisk. Alle mysterier, der forleder teorien til mysticisme, finder deres rationelle løsning i den menneskelige praksis og i forståelsen af denne praksis.

Filosofferne har kun fortolket verden forskelligt, men hvad det kommer an på, er at forandre den.

Vi kan altså se, at Feuerbach ikke oplevede nogen bevidsthedsmæssig proces mellem højre og venstre siders bevidstheder. Og dermed bliver den individuelle bevidsthed blot til sanser. Hermed er mennesket blevet som en tilskuer. Man betragter samfundet. Man får tanker om det; men man har ikke sig selv med i denne bevidsthed.

I modsætning hertil mente Marx, at det var nødvendigt for et menneske at forandre sig selv for at blive revolutionær. Det er ikke kun tankerne og idéerne, der skal ændres. Det er også menneskets følelsesmæssige og sociale liv, der skal forandres.

Proudhon

Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) og Marx mødte hinanden i Paris i 1844. De ønskede en socialistisk revolution, og de aftalte at samarbejde. Men venskabet varede kun et år. Og så stod det klart, at de havde vidt forskellige opfattelser af, hvad der skulle til for at ændre samfundet.

I 1846 skrev Proudhon *Det økonomiske systems modsætninger eller Elendighedens filosofi*. Og året efter udkom så Marx's svar med bogen *Filosofiens elendighed*, hvor han kritiserede Proudhon, så det nærmest lignede en nedrakning.

Proudhon og Marx

Jeg skifter mellem at citere fra de to bøger – og kommer ind imellem med nogle kommentarer. Først Proudhon:

... hvordan bliver brugsværdi til bytteværdi? For læg mærke til, at de to slags værdier – selvom de eksisterer samtidigt i tankerne (fordi den første kun opstår synligt i nærværet af den

anden) ikke desto mindre indgår i en rækkefølge: bytteværdi er en slags tanke om brugsværdi.

bytteværdi
brugsværdi

I bevidstheden optræder værdi på to måder. Brugsværdien knytter sig til noget konkret, for eksempel en kartoffel. Den har en værdi, fordi man kan spise den.

Men kartofler har også en bytteværdi på markedet, idet man kan købe og sælge kartofler.

Marx er enig i, at begreberne brugsværdi og bytteværdi opstår samtidig. Det er på grund af det kapitalistiske marked, hvor der er bytteværdi, at man får tanker om brugsværdi. Tidligere havde man ikke begrebet brugsværdi. Der brugte man bare tingene. Men så skriver Proudhon:

Det er bevist, at det er menneskets *frie vilje*, som fremkalder modsætningen mellem brugsværdi og bytteværdi.

Hertil skrev Marx:

Hr. Proudhon stiller den *frie køber* over for den *frie producent*. Han tillægger dem begge rent metafysisk egenskaber.

Så længe producenten producerer i et samfund, som beror på arbejdsdeling og privat bytte – og det er hr. Proudhon's forudsætning – er han tvunget til at sælge. Hr. Proudhon gør producenten til herre over produktionsmidlerne; han må imidlertid indrømme os, at besiddelsen af disse produktionsmidler ikke afhænger af den *frie vilje*. Desuden: Disse produktionsmidler er for størstedelen produkter, som han får fra udlandet, og i den moderne produktion er han end ikke i stand til at bestemme den mængde, han vil producere; det i enhver tid gældende trin i udviklingen af produktivkræfterne tvinger ham til at producere på dette eller hint bestemte niveau.

Konsumenten er ikke friere stillet end producenten. Hans mening afhænger af hans midler og hans behov. Begge afhænger af hans sociale placering, der igen afhænger af den almindelige samfundsmæssige organisering. Arbejderen, der køber kartofler, og den holdte elskerinde, der køber kniplinger, følger ganske vist blot deres respektive meninger; men deres meningers forskellighed skyldes forskellen i den

stilling, de indtager i verden, og som igen er et resultat af den samfundsmæssige organisering.

Hvori består hr. Proudhon's hele dialektik således? Den består i, at han erstatter brugsværdi og bytteværdi, udbud og efterspørgsel med abstrakte og selvmodsigende begreber som sjældenhed og overflod ...

Og her opstår uenigheden mellem Marx og Proudhon. Marx vil analysere samfundet ved at bruge begreberne brugsværdi og bytteværdi, mens Proudhon kigger på begreberne sjældenhed og overflod - og fokuserer på modsætningen mellem mængde og pris. Han skriver:

En bonde, som har høstet 20 sække hvede, som han antager, at han skal forbruge sammen med sin familie, opfatter sig selv dobbelt så rig, som hvis han kun havde høstet 10. På samme måde med en hustru, der har spundet 50 meter tråd, mener, at hun er dobbelt så rig, som hvis hun kun havde spundet 25 meter. I forhold til familien har begge ret. Set i forhold til andre, tager de måske fuldstændig fejl. Hvis mængden af hvede er fordoblet ud over hele landet, vil 20 sække blive solgt for mindre end 10 i forhold til, hvis der kun var blevet høstet den halve mængde. Og tilsvarende med de samme omstændigheder: 50 meter tråd vil være mindre værd end 25. Så værdien formindskes i takt med, at produktionen forøges. Og en producent kan blive fattig, hvis han fortsætter med at gøre sig selv rigere.

Proudhon's regnestykke er jo forkert. Hvis alle bønder producerer 20 sække hvede i stedet for kun 10 sække, bliver de 20 sække ikke solgt for mindre end de 10 sække. De 20 sække bliver solgt for samme pris som de 10 sække. Proudhon's pointe er bare, at bytteværdien på markedet ikke kun - som Marx mener - er bestemt af udgifter til råvarer, arbejdskraft mm.

Og når nu samfundet i fremtiden – efter Proudhon's forestilling – bliver et fornuftigt samarbejde mellem bønder, arbejdere og producenter, vil man også finde ud af at producere en passende mængde, i forhold til hvad der er brug for, og så vil der opstå det, som han kalder ”konstitueret værdi”, og som rummer modsætningen mellem brugsværdi og bytteværdi.

Her overfor skrev Marx:

Hvor arbejdet selv er en vare, måles det som sådan ved den arbejdstid, som er nødvendig for at producere varen arbejde. Og hvad kræves til fremstillingen af varen arbejde? Lige netop den arbejdstid, som er nødvendig for arbejdets uafbrudte underhold, dvs. for at sætte arbejderen i stand til at opretholde livet og videreføre sin race. Arbejdets naturlige pris er intet andet end lønnens minimum.

Idet hr. Proudhon måler varernes værdi ved hjælp af arbejdet, gribes han af en ubestemt følelse, at det er umuligt ikke også at underkaste arbejdet, for så vidt det har en værdi, varen arbejde, samme målestok. Han aner, at han dermed stempler minimumslønnen som det umiddelbare arbejdes naturlige og normale pris, at han altså accepterer samfundets nuværende tilstand. Og for at unddrage sig denne skæbnsvangre konsekvens gør han omkring og påstår, at arbejdet ikke er nogen vare, at det ikke kan have nogen værdi.

Altså, Proudhon anerkender, at arbejdslønnen under kapitalismen presses ned til en minimumsløn. Men derfor er det også, at Proudhon forestiller sig nogle politiske forandringer, så arbejderne ikke skal være en vare, men hvor mennesker indgår fornuftige aftaler med hinanden.

Det er jo meget sympatisk. Og sådan skal det da også være i det fremtidige socialistiske samfund – mener Marx. Men sådan er det ikke under kapitalismen. Her bliver arbejderne behandlet som en vare på arbejdsmarkedet. Marx opsummerede sin kritik i et brev fra 1946 til sin forlægger:

Hr. Proudhon ser i historien er bestemt række samfundsmæssige evolutioner; han finder fremskridtet virkeliggjort i historien; han finder endelig, at menneskene – som individer – ikke vidste, hvad de gjorde, at de har narret sig selv med hensyn til deres egen bevægelse, dvs. at deres samfundsmæssige udvikling ved første øjekast tager sig ud som noget, der er forskelligt fra, adskilt fra og uafhængig af deres individuelle udvikling.

Står det menneskene frit at vælge den ene eller anden samfundsform? På ingen måde. Tag et bestemt trin i udviklingen af menneskenes produktivkræfter, og de vil have en bestemt form for handel og konsumtion. Tag bestemte

grader i udviklingen af produktionen, handelen, konsumptionen, og de vil have en tilsvarende form for samfundets orden, en bestemt organisation af familien, stænderne eller klasserne, kort sagt et tilsvarende borgerligt samfund. Tag et sådant borgerligt samfund, og de vil have en tilsvarende politisk stat, som ikke er andet end det borgerlige samfunds officielle udtryk. Det er det, hr. Proudhon aldrig vil komme til at forstå, for han tror at gøre noget stort, når han appellerer fra staten til samfundet, ...

Marx mente, at der er nogle historiske faser. Efter adelssamfundet kommer det kapitalistiske samfund. Og efter det kapitalistiske samfund kommer det socialistiske samfund. Problemet for Marx er, at Proudhon forestiller sig, at almindelige mennesker har en eviggyldig bevidsthed, som er uafhængig af det nuværende samfundssystem. Proudhon tror, at man bare politisk kan afskaffe den nuværende stat. Det kan man ikke, mener Marx.

Marx holdt fast i, at der er en magthaver-bevidsthed (hoved) og en produktivkraft bevidsthed (underliv). Og han mente ikke, at man kunne ændre magtforholdene i samfundet, med mindre man først ændrede produktivkræfterne.

Proudhon visualiserede en helt anden samfunds- og bevidsthedsstruktur, hvor der ikke er nogen bevidsthed på "statens plads" (hoved), men hvor det menneskelige og følelsesmæssige (bryst) spiller sammen med produktivkræfterne (underliv).

Som jeg tidligere i bogen har redegjort for, var der mange i de revolutionære kredse, som netop havde denne bevidsthed. Det er den gamle indiske bevidsthedsstruktur, hvor man ikke behøver at have en styrende og kontrollerende bevidsthed (hoved) – hverken inde i sig selv eller som statsmagt.

Marx mente, at Proudhon tog fejl. På dette tidspunkt mente Marx, at alle mennesker havde en abstrakt bevidsthed (hoved) og en konkret bevidsthed (underliv), men også en individuel følelsesmæssig bevidsthed (bryst). Og de tre vekselvirker med hinanden – og danner forbigående og historiske samfundsformer. Han skrev:

Således er de økonomiske former, under hvilke menneskene producerer, forbruger, bytter, *forbigående og historiske*. Når menneskene erhverver nye produktivkræfter, ændrer de deres produktionsmåde, og sammen med produktionsmåden forandrer de alle deres økonomiske forhold, der blot var de nødvendige relationer for denne bestemte produktionsmåde.

Det er det, hr. Proudhon ikke har begrebet og langt mindre påvist. Hr. Proudhon, som er ude af stand til at følge historiens virkelige bevægelse, leverer et vrangbillede, der gør krav på at være dialektisk. Han føler ikke trang til at tale om det 17., 18. og 19. århundrede, for hans historie udspiller sig i indbildningens tågeverden og er højt hævet over tid og sted.

Idet hr. Proudhon etablerer ejendommen som et uafhængigt forhold, begår han mere end en metodologisk fejl: han leverer et klart bevis for, at han ikke har fattet den forbindelse, som knytter alle den *borgerlige* produktions former sammen, at han ikke har begrebet den *historiske og forbigående* karakter, som produktionsformerne i en bestemt epoke har.

Marx mente, at bevidsthedsstrukturen er skabt af samfundssystemet – og har historisk og forbigående karakter. I takt med at produktivkræfterne udvikler sig, kan der ske forandringer i menneskenes bevidsthed, så de bliver revolutionære og ændrer samfundet. Og Marx mente, at Proudhon's ideal om en anden bevidsthedsstruktur blot er en indbildning. Hvor Marx for eksempel mente, at ejendom er et historisk fænomen, og at det vil blive ophævet, når produktivkræfterne og samfundet videreudvikles, mente Proudhon, at al ejendom er tyveri og bare skal afskaffes ved lov.

Proudhon svarede ikke på Marx's kritik. Men efter revolutionen i februar i 1848 udgav han i 1849 *En revolutionærs bekendelser: Historien om Februar Revolutionen*. Og følgende er hentet fra kapitel 3:

Alle er lige og frie: samfundet, af natur og idé, er således autonom, man kan sige uregerlig. Hvis aktivitetssfæren hos hver borger er bestemt af den naturlige arbejdsdeling og valg af profession, er de sociale funktioner kombineret sådan, at de danner en harmonisk effekt, og resultatet af alle frie aktioner bliver, at der ikke en nogen regering. Hvem som

helst, der lægger en hånd på mig for at regere mig, er en tronrager og en tyrann; jeg erklærer ham som min fjende.

... når mennesket én gang har nået majoritetens tidsalder, må regeringer og magtgrupper ophøre. Denne konklusion opstår med den samme logiske kraft, den samme nødvendige tendens, som vi så, da socialisme opstod ud af absolutismen, filosofi opstod ud af religion, og lighed dukker op ud af ulighed.

... en regering kan aldrig være revolutionær, af den simple grund, at den regerer. Kun samfundet, massen af folk, blandet med intelligens, kan revolutionere sig selv, for kun folket kan udfolde sig spontant, analysere dets situation, forklare mysteriet om dets skæbne og herkomst, ændre dets tro og dets filosofi; fordi kun folket evner til syvende og sidst at kæmpe mod dets autoriteter og høste dets frugter.

Alle revolutioner ... er kun sket ved hjælp af folkets spontanitet. Regeringer har altid bremset, altid undertrykt, altid brugt magt, aldrig revolutioneret noget. Deres rolle handler ikke om at skabe forandring, men undgå den.

Nogenlunde samtidig (1848) udgav Marx og Engels *Det kommunistiske Manifest*, og i kapitel 3 om forskellige reaktionære socialister omtales Proudhon som en bourgoeis-socialist:

Som eksempel anfører vi Proudhon's "Elendighedens filosofi".

De socialistiske bourgeois'er vil have det moderne samfunds eksistensbetingelser, men uden de kampe og farer, de nødvendigvis fremkalder. De vil have det bestående samfund minus de elementer, der revolutionerer og opløser det. De ønsker bourgeoisiet uden proletariat.

Bourgeoisiet forestiller sig ganske naturligt den verden, hvor det selv hersker, som den bedste. Bourgeois-socialismen udarbejder denne bekvemme forestilling til et helt eller halvt system. Når den opfordrer proletariatet til at realisere disse systemer og drage ind i det nye Jerusalem, så forlanger den i grunden kun, at proletariatet skal blive indenfor det nuværende samfund, men opgive sine hadefulde forestillinger om det.

En anden, mindre systematisk, men mere praktisk form for denne socialisme søgte at afholde arbejderklassen fra enhver revolutionær bevægelse ved at påvise, at ikke politiske forandringer af den ene eller den anden slags - altså kun ændringer af de materielle eksistensforhold og de økonomiske forhold - kunne gavne den.

Ved ændring af de materielle eksistensforhold forstår denne socialisme imidlertid på ingen måde afskaffelsen af de borgerlige produktionsforhold, der kun er mulig af revolutionær vej, men derimod administrative forbedringer, der kan foretages på grundlag af disse produktionsforhold og altså ikke forandrer noget i forholdet mellem kapital og lønarbejde, men i bedste fald skaffer bourgeoisiet en nedsættelse i omkostningerne ved dets styre og forenkler dets stats-husholdning.

I manifestet skrev Marx så, hvad det er, som man skal gøre:

Kommunisternes umiddelbare mål er det samme som alle andre proletariske partiers: proletariatets organisering som klasse, bourgeoisihærdømmets fald og proletariatets erobring af den politiske magt.

Proudhon og andre fortolkede det, som om Marx ikke ville *afskaffe* statsmagten, men *erobre* den. Men Marx ville også afskaffe *staten*, men alligevel have en *politisk magt*, der kunne regulere produktionen. Marx fortsatte:

Men vor tidsalder, bourgeoisiets tidsalder, udmærker sig ved, at den har forenklet klasse modsætningerne. Hele samfundet spalter sig mere og mere i to store fjendtlige lejre, i to store klasser, der står i direkte modsætning til hinanden: bourgeoisiet og proletariatet.

Undertiden sejrer arbejderne, men kun forbigående. Det egentlige resultat af deres kampe er ikke den umiddelbare sejr, men det, at arbejdernes samling griber mere og mere om sig. Det fremmes ved de forbedrede samfærdselsmidler, som storindustrien skaber, og som bringer arbejderne fra de forskellige egne i forbindelse med hinanden.

Og endelig, i den periode, da klassekampen nærmer sig sin afslutning, antager opløsningsprocessen indenfor den herskende klasse, indenfor hele det gamle samfund, en så voldsom, en så grell karakter, at en lille del af den herskende klasse udskiller sig fra den og slutter sig til den revolutionære klasse, den klasse, der holder fremtiden i sin hånd. Ligesom altså tidligere en del af adelen gik over til bourgeoisiet, sådan går nu en del af bourgeoisiet over til proletariatet, særlig den del af bourgeois-ideologerne, som har arbejdet sig frem til en teoretisk forståelse af hele den historiske bevægelse.

Læg mærke til, at revolutionen ikke er et voldeligt kup. Det er en langsom opløsning, som medfører, at også borgerlige mennesker, der har en teoretisk forståelse for den historiske bevægelse, vil tilslutte sig revolutionen.

Af alle de klasser, som i dag står overfor bourgeoisiet, er det kun proletariatet, der er en virkelig revolutionær klasse. De andre klasser går tilbage og forsvinder, efterhånden som storindustrien trænger frem, men proletariatet er storindustriens aller egentligste produkt.

Den væsentlige betingelse for bourgeoisiklassens eksistens og herredømme er ophobningen af rigdom i hænderne på private, kapitaldannelsen og kapitalforøgelsen: Kapitalen er betinget af lønarbejdet. Lønarbejdet hviler udelukkende på arbejdernes indbyrdes konkurrence. Industriens udvikling, som viljeløst og modstandsløst fremmes af bourgeoisiet, skaber – i stedet for at isolere arbejderne i konkurrence – deres revolutionære samling i associationen. Med storindustriens udvikling bliver altså selve grundlaget for bourgeoisiets måde at producere og tilegne sig produkterne på slået bort under det. Det producerer først og fremmest sine egne banemænd. Bourgeoisiets undergang og proletariatets sejr er lige uundgåelige.

Marx har altså en bestemt udviklingstankegang, som både gælder for bevidstheden og den sociale organisation.

Proudhon stillede op til parlamentsvalget i 1848, men blev ikke valgt ind. I 1851 udgav han *Den generelle idé med revolutionen i det 19. århundrede*, hvor han blandt andet skrev:

Vi ønsker en fredelig revolution ... Vi ønsker, at det nuværende system af undertrykkelse og fattigdom skal erstattes af et system af tryghed og frihed; ... at ethvert menneske i stedet for at være underordnet og adlydende skal knyttes til samfundet via en fri kontrakt.

Det er en industriel organisation, som vi vil sætte i stedet for en regering. I stedet for love, vil vi have kontrakter. Ikke flere love vedtaget af flertallet, heller ikke når det er enstemmigt; hver borger, hver by, hvert industrielt forbund laver sine egne love. I stedet for politisk magt, vil vi have økonomisk kraft. I stedet for gamle klasser af adelsmænd, borgere og bønder, eller af forretningsmænd og arbejdere vil vi have mulighed for at lave særlige produktionssammenslutninger om landbrug, fabrikation, handel osv.

Det var Marx helt enig i. Men så havde Proudhon nogle økonomiske idéer. Al arv skal afskaffes. Der skal være en national folkebank, der kan låne penge til almindelige mennesker til meget lav rente. Han udtænkte også en overgangsordning for landmænd. Ethvert afdrag på gæld skal medføre, at landmanden øger sin brugsret. Og når hele ejendommen er betalt, skal kommunen overtage ejendommen og fastsætte en leje for landmænd. På den måde skal al jord gradvis nationaliseres. Han havde tilsvarende idéer for lejere. Al leje skal indsættes på en konto til køb af huset. Den enkelte lejer ejer så den andel, som han har betalt. Kommunen skal – på vegne af lejerne – overtage de lån, der har finansieret huset. Kommunen skal have ret til at købe huset af tidligere ejer, og i så fald skal lejerne kunne betale huset færdig inden 30 år, hvorefter der ikke skal betales mere. For reparationer, administration, vedligeholdelse og tilbygninger skal arbejdet udføres i overensstemmelse med bygningshåndværkernes fagforening. Alt det her var Marx uenig i. Og det var her, at han så, at Proudhon bare ville køre det nuværende samfund videre, men med nogle få forbedringer.

Både Proudhon og Marx gik imod det repræsentative demokrati, hvor befolkningen vælger politikere. Alle de revolutionære mente, at man skulle fremme individualismen. Men Proudhon og Marx var ret uenige om, hvad det betød.

Proudhon mente, at den europæiske bevidsthed havde skabt et system, hvor der var nogle magthavere (hoved), der undertrykte folket (underliv). Og den enkelte bonde og arbejder havde så den

bevidsthed, at de oplevede sig som en del af folket (underliv) – og altså ikke som selvstændige individer. Ved at fjerne staten og magthaverne (hoved) kunne det enkelte menneske genvinde sin selvstændighed som individ. Det var denne individualisme, han ønskede.

Når det var sket, var der ikke nogen bevidsthed (hoved) til at kontrollere og styre. Så var der kun den kropslige funderede bevidsthed. Og det var, hvad Proudhon opfattede som den individuelle bevidsthed.

Marx mente ligesom Proudhon, at den europæiske bevidsthed havde skabt et system, hvor der var nogle magthavere (hoved), der undertrykte folket (underliv). Men i modsætning til Proudhon mente Marx, at man ikke bare kunne forlade denne bevidsthed.

Og så mente Marx, at et menneske også havde en individuel bevidsthed. Og det var den, som de undertrykte skulle dyrke. Her ville de få en følelse af sig selv (bryst). Og med den ville de kunne kigge på samfundet og indse, at det var forkert, at magthaverne undertrykte folket.

Både i forhold til de utopiske socialister og til Proudhon kommer Marx flere gange ind på klassekampen. Han skriver, at de gamle forskellige klasser efterhånden opløses, og at de afløses af 2 klasser, nemlig kapitalistklassen og arbejderklassen. Her er der ikke tale om noget psykologisk, sådan at man kan diskutere, om en grønsagshandler er kapitalist eller arbejder. Klassebegrebet er et abstrakt begreb, der kun giver mening i en samfundsanalyse. Det, som Marx hævder, er, at befolkningerne havner i 2 klasser, som danner en uforenelig modsætning. Kapitalistklassen trækker i retning af at proletarisere hele jordens befolkning og gøre dem til lønslaver. Arbejderklassen trækker i retning af at frigøre alle mennesker i et retfærdigt fællesskab.

I Danmark er der nogle socialister, der mener, at klassekampen er ovre. Der er ikke 2 klasser mere, mener de. Men sagen er, at klassekampen er blevet global. For hver gang der går 1 krone fra kapitalistlandene til ulandene, går der 10 kroner fra ulandene til kapitalistlandene. Og den fattigste tredje del af befolkningen i ulandene bliver reelt fattigere år for år.

Hvad er den overordnede forskel på Marx og Proudhon? Jo, Marx havde alle teorierne i orden; og det anerkendte Proudhon da også mere

eller mindre til sidst. Men Proudhon's styrke var, at han tænkte på den måde, som de fleste almindelige mennesker gør: Man har en bevidsthed, hvor man slipper analysen, slipper selvkontrollen, slipper forudfattede opfattelser - og hvor man bliver et handlende individ, der forsøger at finde nye veje, - udnytte de muligheder, der viser sig, - forholde sig til hinandens faktiske handlinger osv.

Proudhon var god til at visualisere det; men han var dårlig til selv at udføre det. Derfor blev det Bakunin, som ikke var teoretiker, men tilhænger af Proudhon, som blev praktiker.

Bakunin

Mikhail Bakunin (1814-76) var ofte den, der stod foran folket i revolutionære situationer og opildnede dem til handling. Han vidste derfor af erfaring, at folk godt kunne slippe den europæiske fastlåste bevidsthed. Spontant kunne de skifte, så deres tanker og følelser blev mere umiddelbare, og at de derfor blev i stand til at handle revolutionært.

Under den fransk-tyske krig i 1870-71 tog befolkningen i Paris magten og lavede deres egen frie kommune. De blev blodigt sablet ned. Og det gav bagefter tanker om, hvad man så skulle. Lad os læse om Bakunins tanker, som han skrev i 1871 kort efter Pariserkommunen fald.

Jeg er en overbevist fortaler for økonomisk og social lighed, fordi jeg ved, at uden det vil frihed, retfærdighed, værdighed, moral, folks velbefindende, såvel som det nationale velfærd aldrig blive til andet end løgne. Men fordi jeg står for frihed som det primære for mennesker, tror jeg, at lighed må skabes her på jorden via spontan organisering af arbejde og kollektiv ejerskab gennem organiserede producenters sammenlutning, og en tilsvarende spontan føderation af kommuner til at erstatte den dominerende patriarkalske stat.

Her er der en fundamental forskel mellem socialister og revolutionære kollektivist på den ene side og autoritære kommunister, som støtter den absolutte statsmagt på den anden.

De førstnævnte er dem, der fulgte Proudhon's idéer. De sidstnævnte er dem, der fulgte Marx.

Deres slutmål er det samme. Begge ønsker lige meget at skabe en ny social orden, der for det første er baseret på den kollektive arbejdes organisation ... og for det andet på fælleseje af produktionsmidlerne.

Forskellen er kun, at kommunisterne forestiller sig, at de kan opnå deres mål ved at udvikle og organisere arbejderklassens politiske magt, hovedsagelig proletariatet i byerne, hjulpet af radikale borgere. De revolutionære socialister derimod tror, at de kun kan opnå succes ved at udvikle og organisere ikke-politiske eller anti-politiske sociale kræfter i arbejderklassen i byer og på landet, inklusiv alle af god vilje fra overklassen, som bryder med deres fortid og åbent ønsker at tilslutte sig og acceptere det revolutionære program fuldt ud.

Forskellen fører til forskel i taktik. Kommunisterne tror, det er nødvendigt at organisere arbejderne med det formål at erobre den politiske statsmagt. De revolutionære socialister organiserer sig med det formål at destruere – eller formuleret mere høfligt – at likvidere staten.

Kommunisterne er fortalere for princippet og den praktiske udøvelse af autoritet; de revolutionære socialister lægger al deres tro i frihed. Begge går ind for videnskab, som kan udrydde overtro og erstatte religiøs tro. De første vil pålægge folk videnskab med magt; de sidste vil forsøge at udbrede det, så grupper, der én gang er blevet overbeviste, vil organisere og samarbejde spontant, frit fra bunden og op, på deres egne betingelser og tro mod deres egne interesser, aldrig følge en forud lagt plan, der er påtvunget de "uvidende" masser af nogle få "overlegne" hjerner.

Her tænkte Bakunin mest på Marx, som han opfattede som sådan en overlegen hjerne, der havde en plan for alting.

De revolutionære socialister mener, at der er meget mere praktisk fornuft og visdom i massernes instinktive stræben og reelle behov, end der er i den dybsindige intelligens, som doktorer og folkeforførere - efter så mange fejltagelser – stadig forsøger sig med for at gøre folk lykkelige. De revolutionære socialister mener endvidere, at menneskeheden i al for lang tid har været underkastet det at blive regeret; at årsagen til problemerne ikke ligger i en speciel

form for regering, men i de fundamentale principper for selve det at regere, uanset hvilken form det tager.

Endelig er der den velkendte modsætning mellem kommunisme, som er udviklet af den tyske skole og accepteret delvis af amerikanere og englændere - og proudhonisme, som hovedsagelig er udviklet og fuldendt af proletariatet i de latinske lande.

Sagen var dengang – og er det stadig i dag – at Marx's tanker hovedsagelig er et tysk, amerikansk og engelsk fænomen, mens arbejderklassen i Holland, Belgien, Frankrig, Spanien, Italien m.fl. i overvejende grad knytter sig til Proudhon's teorier. Bakunin fortsætter:

Jeg støtter Pariserkommunen, til trods for al den blodsudgydelse folk led under den er blevet mere udholdende og magtfuld i hjerterne og tanker hos Europas proletariat. Jeg støtter den, trods alt, fordi den var en modig, klart formuleret negation af staten.

I modsætning til hvad de autoritære kommunister mener, nemlig – og det finder jeg helt forkert, at en social revolution skal udråbes og organiseres af et diktatur eller af en konstitueret forsamling, der er opstået ud fra en politisk revolution, mener vores venner, de parisiske socialister, at en revolution hverken kunne opstå eller bringes til fuldstændig udvikling, med mindre det sker ved spontane og vedvarende aktioner fra masserne, grupperne og folkets sammenslutninger.

Det er oplagt, at frihed aldrig vil blive *givet* til folk. Og de reelle interesser i samfundet, i grupperne, lokale sammenslutninger og enkeltpersoner, som udgør samfundet, vil aldrig blive tilfredsstillet, før der ikke længere er nogen stat. Det er åbenbart, at samfundets såkaldte generelle interesser, som staten antages at repræsentere, og som i realiteten kun er en generel og konstant negation af de rigtige interesser i regionerne, kommunerne, sammenslutningerne og undersætter i samfundet, kun er en abstraktion, en fiktion, en løgn.

Staten er som et slagtehus eller en enorm kirkegård, hvor al den reelle stræben, alle landets levende kræfter, indgår ædelmodigt og lykkelig, i skyggen af denne abstraktion, for at lade sig selv blive slået ned og begravet.

Den fremtidige sociale organisation skal opstå fra neden af, ved hjælp af frie sammenslutninger eller føderationer af arbejdere, startende med sammenslutningerne, så fortsætte til kommunerne, regionerne, nationerne, og endelig kulminerende i en stor international og universal føderation. Det er kun sådan, at den sande, livgivende sociale orden af frihed og generel velfærd vil opstå – en social orden, som langt fra at begrænse folk, vil bekræfte og forsonne individernes interesser i samfundet.

Det sidste var Marx enig i. Uenigheden handler om, hvordan den revolutionære bevidsthed opstår hos almindelige mennesker.

Bakunin lagde grunden til den kollektive anarkisme. Når anarkister planlægger aktioner, siger de, at det ikke skal ske ud fra *holdnings*-baserede analyser (hoved), men ud fra *handlings*-baserede analyser (krop). Man skal ikke bygge på bestemte teorier for, hvad der rigtigt at gøre. Man skal forholde sig til aktuelle og konkrete handlinger, som folk står midt i. Det er her, at næste trin i en aktion spontant vokser frem.

Der er jo to former for frihed; nemlig en individuel, som liberale borgerlige går ind for, og en kollektiv, som socialister går ind for. Herom skrev Bakunin:

Jeg er fanatisk tilhænger af frihed, idet jeg betragter friheden som det eneste medium, hvorigennem vi kan udvikle intelligens, værdighed og lykke. Med "frihed" menes ikke officiel "frihed", uddelt, afmålt og reguleret af Staten. Det er noget falsk, der repræsenterer nogle fås privilegier og manges trældom; - og ikke den individuelle frihed, selvisk, gemen og fiktiv, som den fremføres af ... borgerlig liberalisme, der betragter individets rettigheder som noget, der begrænses af staten, og som derfor nødvendigvis må resultere i reduktionen af individets rettigheder til nul. Nej, jeg mener den eneste frihed, der i sandhed er det ord værdig, den frihed, der består i den fulde udvikling af alle de fysiske, intellektuelle og moralske/etiske evner, der findes latent i enhver, den frihed, der ikke anerkender andre begrænsninger end de, der kan føres tilbage til vor egen natures love. Det betyder, at der i egentligste forstand ikke er nogen begrænsninger, eftersom disse love ikke pålægges os af en ydre lovgiver, ved siden af os eller over os. Det er love der

ligger i os som en del af os og udgør en del af selve det at være menneske.

Marx kunne ikke lide Bakunin. Marx mente, at Bakunin var uvidende om menneskets egentlige natur, og at Bakunin bare byggede på forhåbninger og drømme.

Marx og Engels

Allerede i 1845 skrev Marx (sammen med Friedrich Engels) sit første store skrift, *Den tyske Ideologi*, der dog først udkom i 1932 på tysk i Moskva; og man skal helt op til 1960'erne, før det blev almindelig kendt rundt om i Europa. Skriftet gennemgår den historiske udvikling, sådan som Engels i sin fantasi forestiller sig den. Marx er medforfatter, men det er mest Engels, der har følgende tanker:

Den første ejendomsform er fællesejendom i stammen... På dette trin er arbejdets deling endnu meget lidt udviklet og begrænser sig til en videre udbredelse af den naturlige deling af arbejdet, som findes i familien... Slaveriet, der er latent til stede i familien, udvikler sig først efterhånden...

Engels troede altså, at slaveri ligger latent i mennesket, sådan at manden hersker over kvinder og børn. Men vi har historiske kilder fra Mellemøsten, der viser, at der var ligeværd (nogen kalder det matriarkat) mellem mænd og kvinder. Det var først, da klimaet ændrede sig, og der blev steppe og ørken, at der kom krige om at erobre en frodig dal. Og disse krige var så omfattende, at alle var på konstant flugt eller erobring i 400 år fra 1200-800 før 0. I disse år førte mændene krig, mens kvinder, børn og husdyr fulgte med. Og det var først efter disse krige, at man ser patriarkat og kvindeundertrykkelse.

Den næste form er fællesejendom i den antikke kommune og stat, der især opstår ved at flere stammer gennem kontrakt eller erobring forener sig til en *by*, og hvor slaveriet fortsat eksisterer...

Det er mere korrekt, at slaveriet opstår her. Den form for slaveri, der fandtes tidligere, lignede mere den form for arbejde, som arbejderklassen har i dag.

Den tredje form er den feudale ejendom eller stænder-ejendom...

Skriftet konkluderer, at det sociale liv og bevidstheden dannes som en historisk proces – og tager hermed afstand fra de filosoffer, som beskriver bevidstheden ud fra ren filosofi.

Arbejdets deling bliver først virkelig deling fra det øjeblik, hvor der indtræder en deling af det materielle og det åndelige arbejde.

Her er Marx sandsynligvis enig med Engels. Den polariserede bevidsthed begyndte at opstå. Indholdet i denne bevidsthed blev efterhånden til adelens og kapitalisternes ejendomsret og senere til det moderne samfund med en statsmagt (hoved), der herskede over dem, der udførte den materielle produktion (underliv).

Så snart arbejdet begynder at blive opdelt, har hver enkelt udelukkende en bestemt virksomhedskreds, som bliver ham påtvunget og som han ikke kan komme ud af; han er jæger, fisker, hyrde eller kritisk kritiker, og det må han blive ved med at være, hvis ikke han vil miste midlerne til livets ophold

Marx og Engels mente, at der er herskere (hoved), der udøver magt over jægere, fiskere, hyrder og kritikere (underliv), sådan at de ikke kan leve frit, men må kæmpe for livets opretholdelse ved at forblive det, som de er.

– i det kommunistiske samfund derimod, hvor hver enkelt ikke udelukkende har en virksomhedskreds, men kan uddanne sig i en hvilken som helst gren, som han måtte ønske sig, regulerer samfundet den almindelige produktion og gør det netop derved muligt for mig at gøre dette i dag, noget andet i morgen, at gå på jagt om morgenen, fiske om eftermiddagen, beskæftige mig med kvægavl om aftenen, kritisere oven på middagen, netop hvad jeg har lyst til, uden nogen sinde at blive jæger, fisker, hyrde eller kritiker.

Her ser vi tydeligt, at Marx var enig med de utopiske socialister om deres visioner for fremtiden. Man lever i frivillige fællesskaber, går på jagt om morgenen, fisker om eftermiddagen osv. – kort sagt, gør det, som man har lyst til.

Når det så kommer til, hvad man skal gøre for at revolutionere samfundet, var Marx godt klar over, at arbejderklassen har kapitalistklassens bevidsthedsstruktur; og det er så det helt store problem.

Den herskende classes tanker er i hver epoke de herskende tanker, dvs. den klasse, som har den herskende *materielle* magt i samfundet, er tillige dets herskende *åndelige* magt. Den klasse, som råder over midlerne til materiel produktion, disponerer tillige over midlerne til åndelig produktion, således at tillige også tankerne hos gennemsnittet af dem, der er berøvet midlerne til åndelig produktion, er underkastet den. De herskende tanker er ikke andet end det ideelle udtryk for de herskende materielle relationer.

Det altafgørende er derfor, hvordan man kan ændre de undertryktes bevidsthed, så de laver revolution. Og her er det, at Marx – som tidligere vist – mente, at bevidstheden udvikler sig i overensstemmelse med den 3-delte struktur:

Der er en konkret bevidsthed (underliv) om den materielle produktion. Så er der en abstrakt bevidsthed; det er de herskendes tanker (hoved). Men så er der også en individuel følelsesmæssig bevidsthed (bryst), der kigger på modsætningen, og som er igangsætter til en bevidsthedsproces. Det kommer ikke frem i teksten, som i overvejende grad er skrevet af Engels.

Engels

Friedrich Engels (1820 - 1895) var Marx's skrivekammerat. Han havde arvet en bomuldsfabrik, og han gav Marx penge hver måned, så Marx kunne sidde og studere og skrive.

Nogen tror, at Marx i 1840-50 kun beskæftigede sig med bevidsthedsmæssige problemer, og at han så senere begyndte at skrive om økonomi. Det er ikke rigtigt. Han begyndte med de økonomiske skrivelser i 1844. Han skrev i *Til kritikken af den politiske økonomi* (udgivet i Berlin 1859):

Studiet af økonomien, som jeg påbegyndte i Paris, fortsatte jeg i Brüssel, hvorhen jeg var flyttet som følge af hr. Guizots udvisningsordre. Det almindelige resultat, som jeg kom til, og som, da det først var vundet, tjente som ledetråd i mine studier, kan kort formuleres således: I den samfundsmæssige

produktion af deres liv træder menneskene ind i bestemte, nødvendige, af deres vilje uafhængige forhold, produktionsforhold, som svarer til et bestemt udviklingstrin af deres materielle produktivkræfter. Indbegrebet af disse produktionsforhold danner samfundets økonomiske struktur, den reelle basis, på hvilken der hæver sig en juridisk og politisk overbygning, og hvortil der svarer bestemte samfundsmæssige bevidsthedsformer. Den måde, hvorpå det materielle liv produceres, betinger den sociale, politiske og åndelige livsproces overhovedet. Det er ikke menneskenes bevidsthed, som bestemmer deres væren, men omvendt deres samfundsmæssige væren, som bestemmer deres bevidsthed.

Læg mærke til, at Marx ikke skriver, at det er det materielle liv (underliv), der skaber bevidstheden (hoved). Han skriver, at det er menneskers samfundsmæssige væren, der bestemmer bevidstheden – og som vi har set, tænker Marx her både på produktivkræfternes bevidsthed (underliv) og den individuelle følelsesbevidsthed (bryst).

Engels, som kommenterede og udgav samme skrift samtidig, erstattede dog ovenstående afsnit med:

Ikke alene for økonomien, men for alle historiske videnskaber (og alle videnskaber, der ikke er naturvidenskaber, er historiske) var det en revolutionerende opdagelse, denne sætning, at *”den måde, hvorpå det materielle liv produceres, betinger den sociale, politiske og åndelige livsproces overhovedet”*, at alle samfunds- og statsforhold, alle religiøse og juridiske systemer, alle teoretiske anskuelse, der dukker op i historien, kun kan forstås, når man har forstået de *materielle livsbetingelser* i den pågældende periode, og når de udledes af disse materielle betingelser.

Det er mig, der har fremhævet ”materielle livsbetingelser”. Hvor Marx mente, at det var menneskers samfundsmæssige væren, som bestemte deres bevidsthed, mente Engels, at det var de materielle livsbetingelser, der bestemte bevidstheden. Så fortsætter Engels, idet han citerer Marx:

»Det er ikke menneskenes bevidsthed, der bestemmer deres væren, men deres samfundsmæssige væren, der bestemmer deres bevidsthed«. Denne sætning er så ligetil, at den måtte være en selvfølge for enhver, der ikke er kørt fast i idealistisk svindel. Men sagen har højst revolutionære konsekvenser, ikke blot for teorien, men også for praksis.

Her er Marx og Engels enige. I næste afsnit skriver de begge to det samme:

På et vist trin i deres udvikling kommer samfundets materielle produktivkræfter i strid med de forhåndenværende produktionsforhold, eller, hvad der kun er et juridisk udtryk for det samme, med de ejendomsforhold, indenfor hvilke de hidtil har bevæget sig. Fra at være produktivkræfternes udviklingsformer, slår disse forhold om til at blive lænker for dem. Der indtræder da en epoke med *sociale revolutioner*. Med forandringen af det økonomiske grundlag sker der en langsommere eller hurtigere omvæltning af hele den uhyre overbygning...

Mark fremhævede dog ikke sociale revolutioner i kursiv; det var kun Engels, der gjorde det. Så kommer der en tekst, som kun Marx har:

Når man betragter sådanne omvæltninger, må man stadig skelne mellem den materielle omvæltning i de økonomiske produktionsbetingelser, som kan konstateres med naturvidenskabelig nøjagtighed, og på den anden side de juridiske, politiske, religiøse, kunstneriske eller filosofiske, kort sagt ideologiske former, i hvilke menneskene bliver sig denne konflikt bevidst og udkæmper den. Lige så lidt som man bedømmer et menneske efter, hvad det mener om sig selv, lige så lidt kan man bedømme en sådan omvæltningsperiode ud fra dens egen bevidsthed, men må tværtimod forklare denne bevidsthed ud fra modsigelserne i det materielle liv, ud fra den forhåndenværende konflikt mellem samfundets produktivkræfter og produktionsforhold. En samfundsformation går aldrig til grunde, før alle de produktivkræfter er udviklet, som den er vid nok til at rumme, og nye højere produktionsforhold træder aldrig i stedet, før de materielle eksistensbetingelser for dem er fostret i det gamle samfunds skød. Derfor stiller menneskeheden sig altid kun opgaver, som den kan løse, thi når man ser nøjere til, vil man altid finde, at opgaven selv kun melder sig, hvor de materielle betingelser for dens løsning allerede er til stede eller i det mindste er i færd med at skabes.

I store omrids kan man betegne den asiatiske, den antikke, den feudale og den moderne borgerlige produktionsmåde som progressive epoker i den økonomiske samfundsformation.

Her skal man lægge mærke til, at Marx mener, at der er forskel på materiel og økonomisk udvikling på den ene side og så bevidsthedsmæssig udvikling på den anden. Men det vælger Engels altså fra. Næste afsnit er ens hos Marx og Engels. (Antagonisme betyder modsætninger, der ikke kan forliges):

De borgerlige produktionsforhold er den sidste antagonistiske form for den samfundsmæssige produktionsproces, antagonistisk ikke i betydning af individuel antagonisme, men af en antagonisme, der vokser frem af individernes sociale livsbetingelser; de produktivkræfter, som udvikler sig i det borgerlige samfunds skød, skaber imidlertid tillige de materielle betingelser for løsningen af denne antagonisme«.

Til sidst slutter Engels sådan:

Der åbner sig altså straks perspektiver til en vældig, til alle tiders vældigste revolution, når man forfølger vor *materialistiske* tese videre og anvender den på nutiden.

Det er mig, der har fremhævet ”materialistiske”. Og Marx slutter sådan:

Med denne samfundsformation ender derfor det menneskelige samfunds forhistorie.

Denne forskel på Marx og Engels blev uddybet mere og mere i løbet af årene. De var enige om de store linjer i den historiske udvikling; men Marx inddrog hele tiden det bevidsthedsmæssige, mens Engels mente, at samfundet udviklede sig efter nogle materialistiske naturlove.

Hvis man ser nærmere på Marx's vigtigste skrift, *Kapitalen Bind 1*, ser man en stor forskel mellem første version fra 1858, som er blevet kaldt Grundrids (Marx gav det aldrig et navn) og den endelige eller anden version i 1867. I den første version skriver Marx om den økonomiske udvikling, som om det kun er materielle betingelser, der styrer udviklingen – idet han selvfølgelig inde i sin egen tankegang hele tiden er klar over, at der foregår en bevidsthedsmæssig proces, som skubber til udviklingen. Men i den anden og endelige version har Marx mange steder tilføjet sætninger, der præciserer, at der er en bevidsthedsmæssig

faktor, som spiller med. Han har også trukket et af de sidste kapitler frem som det første - og begynder så med at fokusere på bevidsthed.

Fremmedgørelse

Kapitalismen medfører, at arbejderen også bliver til en vare. Marx anvender her begrebet fremmedgørelse. Indledningsvis har arbejderen et konkret ”jeg” (underliv), der er undertrykt af en kapitalist (hoved). Når han kigger på sig selv, oplever han to ”jeg’er”. Det ene er det konkrete ”jeg” (underliv), og det andet bliver et abstrakt analyserende ”jeg” (hoved). Men i takt med at han analyserer, bliver ”jeg’et” i hovedet til et konkret ”jeg”, og ”jeg’et” i underlivet bliver til et objekt, som han studerer. Her erkender han, at underlivets bevidsthed er blevet til en arbejdskraft. Og hermed er det blevet til noget abstrakt. Det, som indledningsvis var konkret, er blevet abstrakt. Og det, som indledningsvis var abstrakt, er blevet konkret. Tankegangen, som Marx her anvender, følger fuldstændig Hegel.

Fordi produktivkræfterne (underliv) udvikler sig, vil der – ifølge Marx - komme en modsætning mellem de to bevidsthedspoler (underliv og hoved), sådan at den tredje pol (bryst), der er individuel og følelsesmæssig, ikke vil finde sig i det mere. Så vil man få lyst til at lave revolution.

Men i Marx’s tekst fra 1867 er det tydeligt, at han har indset, at der er kommet en bevidsthedsmæssig spaltning mellem højre og venstre side, sådan at arbejderen ikke længere er revolutionær. Og Marx skriver et sted, at kapitalismens mest konsekvente produkt er, at arbejderen er blevet til en vare. Arbejderen ”sitter” inde i sit bryst og kigger på de to bevidstheder i højre side. Og dermed er han blevet passiviseret. Han har mistet følelsen af sig som en handlende. Og derfor laver han ikke revolution.

Med denne spaltning opfatter mennesker sig selv som en arbejdskraft (højre side) og som menneske (venstre side). Og hos Engels ses det tydeligt, at han udelukkende tænker i overensstemmelse med bevidsthedsmønstret i højre side, når han analyserer processerne i samfundet.

Engels udgav i 1880 *Socialismens udvikling fra utopi til videnskab*. Følgende er fra kapitel 3 og handler om revolution og ophævelse af klasse modsætninger.

Idet den kapitalistiske produktionsmåde mere og mere forvandler befolkningens store flertal til proletarer, skaber den selv den magt, som er tvunget til at fuldbyrde denne omvæltning, da de ellers må gå under. Idet den mere og mere tvinger til at forvandle de store samfundsmæssige produktionsmidler til statsejendom, anviser den selv vejen til omvæltningens fuldbyrdelse. *Proletariatet sætter sig i besiddelse af statsmagten og forvandler først produktionsmidlerne til statsejendom*. Men dermed ophæver det sig selv som proletariat, dermed ophæver det alle klasseforskelle og klasse modsætninger, og dermed også staten som stat.

Her er ikke 3 bevidsthedspoler med 3 kvalitativt forskellige bevidstheder, sådan som Marx's oprindelig beskrev bevidstheden. Hos Engels foregår alt inde i tankerne. Det er en abstrakt bevidsthed, som beskriver en proces.

Engels tror på Darwin's teorier om den historiske udvikling. Her udvikler arterne sig; men det er ikke en bevidst vilje, at en leopard gennem tusinder af års evolution får længere ben og kan løbe hurtigere. Det er tilfældigheder. En konkret leopard får lidt længere ben end andre leoparder. Og den klarer sig bedre. Andre vil så gerne parre sig med den. Og derfor vil dens gener blive videreført. Resultatet er, at der er flere af ungerne, der får længere ben. Dem med de længste ben klarer sig bedre end andre. Og så bliver de også nogle, som andre gerne vil parre sig med. Og generation efter generation kommer der flere og flere med længere ben, så de kan løbe hurtigere. Engels overfører så denne tankegang på samfundet. Det, som sker materielt og fysik, medfører ændringer i samfundet.

Det at man skal erobre staten var jo i direkte modsætning til de oprindelige idéer, hvor man skulle afskaffe staten. Men både Marx og Engels skiftede opfattelse efter Pariserkommunen, hvor statsmagten blodigt nedsablede pariserne, fordi de havde lavet en demokratisk og selvstyrende kommune. Og derfor mente Marx og Engels nu, at man blev nødt til først at overtage statsmagten.

Det hidtidige samfund, der bevægede sig inden for klassemodsatninger, havde brug for staten, dvs. en organisation af vedkommende udbytende klasse til opretholdelse af sine ydre produktionsbetingelser, altså navnlig til med magt at holde den udbyttede klasse nede i den form for undertrykkelse (slaveri, livegenskab eller stavnsbåndslønarbejde), som den bestående produktionsmåde betingede.

Så snart der ikke mere findes nogen samfundsklasse, der skal holdes nede, så snart klasseherredømmet er fjernet og den kamp for den enkeltes eksistens afskaffet, som opstår på grund af det hidtidige anarki i produktionen, og altså de sammenstød og udskejelser, der udspringer heraf, er der ikke mere noget, der skal undertrykkes, og som kunne nødvendiggøre en særlig undertrykkelsesmagt, en stat.

Den første handling, under hvilken staten virkelig optræder som repræsentant for hele samfundet – overtagelsen af produktionsmidlerne i samfundets navn – er samtidig dens sidste selvstændige handling som stat. Statsmagtens indgriben i samfundsforhold bliver overflødig på det ene område efter det andet og sover så hen af sig selv. I stedet for hersken over personer træder nu forvaltning af ting og ledelse af produktionsprocesser. Staten bliver ikke "afskaffet", *den dør bort*.

Denne opfattelse, at man først skal erobre statsmagten, og at den vil dø af sig selv, blev venstrefløjens teori – og er det stadig i dag.

Vi skal nu se noget helt nyt hos Engels – en tankegang, som ikke findes hos Marx – men som venstrefløjen også har overtaget:

Men selv om inddelingen i klasser således har en vis historisk berettigelse, så har den det dog kun for et givet tidsrum, for givne sociale forudsætninger. Den bundede i produktionens utilstrækkelighed: den vil blive fejlet væk ved de moderne produktivkræfters fulde udfoldelse. Og faktisk forudsætter afskaffelsen af de sociale klasser en sådan historisk udviklingsgrad ...

Klassesamfundet skyldtes altså, at produktivkræfterne ikke var udviklet nok.

Dette punkt er nu nået.... Den samfundsmæssige tilegnelse af produktionsmidlerne... frigør endvidere en mængde produktionsmidler og produkter til fordel for hele samfundet, idet den gør ende på den nu herskende klasses og dens politiske

repræsentanters vanvittige luksus. Muligheden for ved hjælp af samfundsproduktionen at sikre alle samfundsmedlemmer en eksistens, som ikke blot er materielt fuldt ud tilstrækkelig og fra dag til dag bliver bedre, men som også garanterer dem den fuldstændigt fri uddannelse og udfoldelse af deres legemlige og åndelige anlæg, denne mulighed er der nu for første gang, men den *er der*.

Tidligere var mængden af produktionsmidler og produkter for lille. Det er først nu, at der er skabt så meget, at alle kan få et godt liv. Det har medført den forestilling hos de fleste venstreorienterede gennem hele 1900-tallet, at produktivkræfterne bare skal udvikles mere og mere, og når de er udviklet nok, kommer revolutionen. Alle var derfor overbeviste om, at revolutionen ville starte i Tyskland; men den kom i Rusland. Det skal jeg vende tilbage til. Engels skrev endvidere:

Med samfundets overtagelse af produktionsmidlerne er vareproduktionen afskaffet og dermed produkternes herredømme over producenterne. Anarkiet inden for den samfundsmæssige produktion erstattes med planmæssig bevidst organisation.

Kampen for den enkeltes eksistens hører op. Dermed træder mennesket i en vis forstand endeligt ud af dyreriget, træder fra dyriske kår ind i virkelig menneskelige. Summen af de livsforhold, som omgiver menneskene, og som indtil nu beherskede dem, kommer nu ind under menneskenes herredømme og kontrol, og menneskene bliver for første gang bevidste, virkelige herrer over naturen, fordi de og idet de bliver herrer over deres egne samfundsforhold.

Vi ser her, at bevidstheden i højre side, som jo tidligere var kendt for, at man (hoved) havde hævet sig op over dyret (underliv) i sig selv, nu udnævnes til en fuldbyrdet proces. På tegningen viser jeg med en streg, at det dyriske bliver projiceret udenfor *jeg*'et, så det ikke opleves mere.

Lovene for deres egen sociale handlen, som tidligere stod for dem som fremmede naturlove, der beherskede dem, bliver da med fuld sagkundskab anvendt og derved behersket af menneskene. Menneskenes samfundsmæssige tilværelse, der tidligere stod for dem som påtvunget af natur og historie, bliver nu deres fri virksomhed. De objektive, fremmede

magter, som tidligere beherskede historien, træder ind under menneskenes egen kontrol. Først fra da af skaber menneskene selv deres historie med fuld bevidsthed, først fra da af vil de sociale årsager, som sættes i bevægelse af dem, overvejende og i stadigt stigende grad få de tilsigtede virkninger. Det er menneskehedens spring fra nødvendighedens rige ind i frihedens rige.

At gennemføre denne universelle befrielse er det moderne proletariats historiske mission. For fuldstændig at blive klar over de historiske betingelser og selve denne handlings natur, - og for at videregive den fulde forståelse heraf til den nu undertrykte proletariske klasse - samt meningen med den betydningsfulde opgave, som proletariatet er kaldet til at fuldføre ... dette er opgaven for den videnskabelige socialisme, nemlig at give teorien for den proletariske bevægelse.

I sidste afsnit af ovenstående følger jeg ikke helt den tyske oprindelige tekst, fordi en direkte oversættelse ville blive meget snørklet. Så jeg har rettet lidt på sætningerne, så det giver mening på dansk; men samtidig har jeg bestræbt mig så grundig som muligt for at bevare den oprindelige mening.

Her er det, at Engels får skabt begrebet *videnskabelig socialisme* – et begreb, som Marx aldrig anvendte. Og mens Marx's teori hele tiden bevæger sig mellem 3 forskellige bevidsthedssfærer, befinder Engels's teori sig i én eneste bevidsthedssfære, som udgøres af en abstrakt tankegang. I venstreorienterede kredse betragter man Engels's teori som en forbedring og videreudvikling af Marx's teori. Efter min opfattelse er det en forummelse.

Mens Marx's teori hele tiden var videnskabelig i sin metode, er Engels's teori det modsatte af videnskab. Det var ikke kun Engels, som havde denne form for uvidenskabelig videnskab. Det var ret almindeligt dengang. Der var alle mulige teorier om dyrenes, om menneskenes og om verdens udvikling. Og det blev alt sammen kaldt videnskab, selvom det mere var fantasi. Marx var den første af alle teoretikere, som anvendte videnskab på den måde, som vi i dag forstår det. Han tog fejl på et par områder, og hans historiske viden var begrænset. Men det, som gør, at han til stadighed vil være en kilde til at forstå samfund og udvikling, var og er, at han bestræbte sig på at hæve sig op over religion, fantasi og filosofisk tankespind – og fastholdt, at det var nødvendigt at forstå,

hvordan den sociale virkelighed egentlig er – sådan ude i den virkelige virkelighed – og lige så meget inde i den virkelige bevidsthed, som mennesker har.

Marx's teori for bevidsthedens udvikling kaldte han "historisk materialisme". Og Engels's teori for det samme hedder "dialektisk materialisme". Efter Marx's død var der engang, hvor Engels blev kritiseret for sine synspunkter og blev beskyldt for ikke at have forstået Marx. Og her indrømmede han, at udviklingen ikke bare skete sådan, at produktivkræfterne skabte bevidstheden. Der var også en individuel bevidsthed, som spillede en rolle. Men han fastholdt, at det vigtigste var produktivkræfterne.

Falsk bevidsthed

Engels lancerede også begrebet *falsk bevidsthed*, som de venstreorienterede i dag har overtaget. Her mener man, at mennesker har en falsk bevidsthed, hvis de er underlagt den herskende borgerlige ideologi, så de ikke ser deres virkelige objektive interesser.

Ifølge Marx kan bevidstheden aldrig være sand eller falsk. Den er altid under forandring, og den udvikler sig i runder: Man har en teori. Man udfører den i praksis. Man får erfaringer. Sammenligner med den teori, man havde i starten. Bliver klogere og får en forbedret teori. Udfører den i praksis. Får nye erfaringer. Sammenligner med den teori, man gik ud fra. Bliver klogere og får en bedre teori osv.

Men hos Engels er der ingen bevidsthedsproces, der udvikler sig i runder. Her ender man op med en færdig bevidsthed, som så enten er sand eller falsk. Og venstrefløjen har lige siden ment, at Engels's teori var bedre end Marx's. Arbejderklassen har i dag en falsk bevidsthed, mener man. Men efter revolutionen kan man begynde at skabe en sand bevidsthed. Hele problemet er så, hvordan man får arbejderklassen til at lave revolution. Det skal jeg vende tilbage til.

Men faktisk giver det god mening at snakke om falsk bevidsthed – og om myter og tro. Nemlig, når man er stagneret i et bestemt bevidsthedsmønster – og især hvis der er bevidsthedsmæssige spaltninger og projektioner. Lad mig give nogle eksempler:

Alienationen handler om en bevidsthedsmæssig spaltning, som skyldes, at man har projiceret underlivets bevidsthed udenfor sit

jeg. Jeg'et opleves i bryst og hoved – og vil *det gode*. Vi føler *det onde* i underlivet; men det er projiceret ud på andre mennesker. Vi oplever derfor, at det onde kommer fra andre mennesker.

Vi *føler*, at der er onde kræfter, som vil ødelægge verden med terrorisme. Der er hele samfund, som vi *føler* er besat af ondskab. Derfor *føler* vi et *falsk behov for at forsvare os mod de onde*. Vi bliver nødt til nogle gange at bombe disse lande og andre gange besætte dem og føre krig mod de onde mennesker, som vi *føler* så tydeligt. Resultater er, at der i disse lande opstår frihedsbevægelser og terrorgrupper, som vil forsvare og hævne sig. Og de angriber os mere og mere desperat. Hermed beviser de, at vores opfattelse er rigtig – nemlig, at de er onde.

Oprindeligt hænger seksualitet (underliv) sammen med kærlighed (bryst) og fornuft (hoved). Men nu er der et *falskt behov for sex uden kærlighed og fornuft*. De unge går på diskotek, drikker sig fulde og bliver høje af narkotika, og så flirter de og finder en sexpartner, så de får dækket deres behov. Mange voksne mænd, som har kone og børn, går ind imellem til prostituerede. Der er også mange kvinder i dag, der har sex med tilfældige mænd.

Reifikation handler om en bevidsthedsmæssig spaltning, som skyldes en permanent splittelse mellem højre og venstre side. Højre side opleves som et redskab, og man *føler*, at man er en arbejdskraft. Hvis man ikke har et arbejde, føler man hele denne side tom. Så derfor *føler man et falskt behov for at have et arbejde*. I andre kulturer identificerer man sig med sin krop; i vores identificerer man sig med sit arbejde.

Venstre side opleves som et individualistisk *jeg*. I andre kulturer kan man skifte mellem at føle sig som en del af fællesskabet og føle sig som individ. Men i vores kultur føler man hele tiden sin individualisme. Man tror, at hvis man ikke har denne individualisme, er man kun i stand til at føle sig som en del af fællesskabet; og så bliver man et gruppemenneske, der aldrig gør oprør, men altid tilpasser sig. Derfor *føler man et falskt behov for individualisme*. Så tror man, at man bliver potentiel revolutionær. Men realiteten er modsat; man bliver tilskuer til sit samfundsliv.

Splittelsen i en mandlig (højre) og en kvindelig (venstre) side gør også, at man *føler et falskt behov for et tosømhedsforhold i en kernefamilie*. Man identificerer sig med et *jeg* (den ene kropside), hvor man reelt *føler*

sig halv. Men så *føler* man også en kæreste (den anden kropsside), hvad enten man har en kæreste eller ej – og man *føler et behov* for at smelte sammen med denne kæreste (blive hel). Egentlig føler man bare behov for at forene sine to sider.

Det samlede splittede bevidstheds mønster giver et *falskt behov for at få mere*. Enhver del af bevidstheden savner noget mere, nemlig det, der er udenfor den delbevidsthed, som man oplever. Ligeegyldigt hvor meget man får, trænger man desperat til at få mere.

Hvis man mærker efter i sin underbevidsthed, oplever man det, som hedder myter. Det er opfattelser af den historiske udvikling og af menneskets natur.

Hvis man føler efter i højre side, mærker man en relation mellem underliv og hoved. Og det giver *myten om udvikling* – nemlig, at vi kommer fra noget dyrisk (underliv) og går mod noget forstandigt (hoved). Vi føler altid, at udviklingen går fremad og opad. Vi føler, at vi altid bliver klogere. I den virkelige virkelighed er der perioder i den europæiske historie, hvor folk faktisk mister indsigt, fornuft og visdom, og hvor klogskaben bare er dumhed på højere niveau; men man *føler* altid, at det går fremad.

Hvis man føler efter i venstre side, mærker man en bevidsthed i brystet, hvor man føler kærlighed og medfølelse overfor andre mennesker. Og det giver *troen på, at vi er de kærlige* – i modsætning til mennesker i andre kulturer. De er jo ikke stivnet i dette bevidstheds mønster; og så kan de ikke føle det samme. Ergo tror vi, at de kun har begrænset eller betinget kærlighed.

Engels's bevidsthedsstruktur

Som det ses, har Engels præcis den bevidsthedsstruktur, som tegningen viser. Han har alienationen og reifikation. Underlivet og venstre side er projiceret udenfor hans *jeg*. Han har de forskellige ”falske” bevidstheder, som jeg netop har gennemgået. Selv mener han, at mange i arbejderklassen har en falsk bevidsthed, fordi de ikke har den bevidsthedsstruktur, som han har.

Både Marx og Engels mente, at bevidsthedsstrukturen var skabt af samfundssystemet, og at den ville ændre sig, når man erstattede

kapitalismen med socialisme. Her havde Marx ingen mening om, hvordan det ville blive. Men Engels mente, at socialismen vil blive en videreudvikling af den eksisterende bevidsthed. Han troede på Darwin's teori om evolution. Menneskeheden har udviklet sig op til den kapitalistiske bevidsthed – og vil videreudvikle sig frem til socialismen. Den bevidsthedsstruktur, som man har fået under kapitalismen, giver en bevidsthed, som er forudsætning for, at man kan tænke videre i en socialistisk retning. Det mente Marx ikke.

Kort efter Marx's død udgav Engels et skrift med titlen *Privat-ejendommens, familiens og statens oprindelse*. Det bygger meget på nogle af datidens antropologers opfattelser af menneskehedens udvikling. Der er 3 epoker: den vilde tilstand, barbariet og civilisationen. Det interessante er, at Engels mente, at der er 2 uafhængige historiske udviklingsprocesser. Den ene (højre sides bevidsthed) handler om produktionssamfundet, og den anden (venstre sides bevidsthed) handler om familien. Produktionssamfundets udvikling følger nogle love, som Marx kaldte den historiske materialisme og Engels kaldte den dialektiske materialisme. Og familiens udvikling følger så nogle helt andre love, som Engels så kommer ind på i dette skrift.

Engels mente, at alle kulturer har gennemlevet den samme udvikling gennem de sidste 5.000 år. I dag ved vi, at kulturerne har haft forskellige udviklinger. Engels mente, at den moderne kernefamilie er udtryk for, at vi er kommet længst i en kærlig udvikling. Her ved vi i dag, at kernefamilien er opstået under den tidlige kapitalisme, og at man i de fleste andre kulturer har helt andre familieformer, selvom man selvfølgelig godt kan finde parforhold. Der er både socialistiske og borgerlige antropologer, som i dag mener, at mennesker før 1700-tallet kun havde en gruppebevidsthed. De har den samme bevidsthedsspaltning som Engels – og tror det samme. Men historiske kilder viser, at mennesker tidligere både kunne opleve grupper, parforhold og kærlighed.

Økonomisk teori

Efter Marx's død og helt frem til 1930'erne var der ikke ret mange, der kendte til de skrifter, som Marx skrev tidligt. Derimod kendte man til hans økonomiske skrifter. Og især kendte man til Engels's skrifter. Man troede, at Marx's teori var en slags økonomisk determinisme, som

beviste, at kapitalismen automatisk ville blive afløst af socialismen i takt med udviklingen. Det var bare et spørgsmål om tid. Man skulle bare vente, til det skete.

I dag er der stadig mange ”marxister”, der mener, at Marx’s ungdomsskrifter bare var en gang borgerligt vrøvl, og at han først blev ”videnskabelig” på et senere tidspunkt. De mener, at marxisme handler om en økonomisk teori. Disse ”marxister” mener ligesom Engels, at den kapitalistiske bevidsthedsstruktur er god, og at man skal bygge videre på den. Og så tror de, at Marx havde en økonomisk teori for kapitalismens sammenbrud. Det havde han ikke. Hvad den marxistiske økonomi går ud på, vil jeg nu gennemgå.

Der er mange, der tror, at man kan modstille Marx’s økonomiske teori med den borgerlige økonomiske teori, sådan at hvis den ene er rigtig, er den anden falsk. Men det er som at sammenligne rødbeder med cykler. Begge teorier benytter præcis de samme økonomiske begreber; og begreberne betyder præcis det samme i begge teorier. Men mens den borgerlige økonomi beskæftiger sig med at forklare, hvordan samfundets samlede husholdningsøkonomi fungerer, er Marx’s økonomiske teori en analyse af forholdet mellem kapitalistklassen og arbejderklassen. Han formår at bevise, at den kapitalistiske økonomi har en indre modsætning, der medfører konstant vækst, indebærer jævnlige kriser og på lang sigt er destruktiv for menneskeheden.

Kapitalen

Når man har Engels’s tro på, at der er en videnskabelig årsag til, at kapitalismen udvikler sig til socialisme, vil man jo forsøge at læse Marx’s hovedværk, *Kapitalen*, sådan, at man leder efter forklaringen på, at det vil ske. Der er også gennem hele bogen en undertone, der bygger en konklusion op. Så hvor er det, at Marx kommer med det endelige argument for, at kapitalismen går til grunde og socialismen overtager? Her opfører man sig ligesom ham, der gerne vil finde skoven, og som går rundt og rundt for at finde den, men ikke kan se andet end træer. Han finder aldrig skoven. Og mange venstreorienterede kan heller ikke finde konklusionen i *Kapitalen bind 1*.

David Harvey har fundet konklusionen. Han er professor i geografi og antropologi på *City University of New York*. Han har i de sidste 40 år undervist i blandt andet ”Capital”. Det kan jo på engelsk betyde flere

forskellige ting. Og det er først for et par år siden, at universitetets ledelse opdagede, at han underviste i *Das Kapital*, altså Marx's bog. Nu er han blevet en offentlig kendt person, som ofte optræder i progressive TV-udsendelser, hvor han forklarer, hvad den økonomiske krise egentlig handler om.

Allerede i 1982 skrev han bogen *The Limits to Capital*, hvor han gennemgår den kapitalistiske økonomi ud fra en marxistisk synsvinkel. Men i 2010 udgav han bogen *A Companion to Marx's Capital*, der er en egentlig læsevejledning til Marx's *Kapitalen bind 1*. Han gennemgår Marx's tekst kapitel for kapitel – og redegør for, hvornår Marx er ironisk, og hvornår han mener det, han skriver. Harvey har gennem de 40 års undervisning i Marx's *Kapitalen bind 1* blevet klogere og klogere. Dels har han undervejs læst alle de økonomer, som Marx hele tiden henviser til. Og først og fremmest har Harvey lært af de kommentarer og spørgsmål, som de studerende har præsenteret han for. Alt det bruger han, når han skal forklare, hvad Marx egentlig mente.

Mange mener, at Marx's "ungdomsskrifter" er småborgerlige tanker, der ikke kan bruges revolutionært, og at det kun er hans senere økonomiske analyse, som kan bruges af socialister. Men Harvey er god derved, at han netop har forstået, at den økonomiske analyse kun kan og skal forstås i lyset af det, som Marx skrev meget tidligt, og som handlede om bevidstheden. Og i Harveys bog om *Kapitalen* citerer han ofte Marx for netop at påpege og vise, at det er afgørende for Marx at forbinde økonomi og bevidsthed.

I *A Companion to Marx's Capital* påpeger Harvey igen og igen, at Marx faktisk forsøger at få økonomi og bevidsthed til at gå sammen. Selvom Marx mener, at den økonomiske analyse er afgørende, viser Harvey, at Marx også mener, at det bevidsthedsmæssige har en afgørende betydning for udviklingen. Harvey pointerer derfor, at man ikke skal nøjes med at detaillere Marx's økonomiske analyser, men se sammenhængen i hele *Kapitalen*. Det er denne sammenhæng, der giver forståelsen.

Jeg kan ikke være mere enig. Hvis man læser enkelte afsnit hos Marx, kan man let komme til at misforstå alting. Det er først, når man læser *Kapitalen bind 1* i sammenhæng, at man forstår, hvad det hele drejer sig om. Det er den samlede tekst, som giver en forklaring på, hvordan kapitalismen vil udvikle sig.

Hvis man vil læse mere detaljeret om den nuværende økonomiske krise, har Harvey i 2011 udgivet bogen *The Enigma of Capital*. Den er mange gange lettere at læse end *Kapitalen*. I bogens første tredjedel beskriver han kapitalisternes økonomiske fiduser fra 1970'erne og op til i dag; og her bruger han amerikanske økonomiske udtryk, som kun økonomer forstår. Men andre kan med fordel godt læse det alligevel. Så skal man bare tænke økonomisk fidus, hvor gang man ikke forstår et økonomisk begreb.

Hvor Marx i *Kapitalen* starter med abstrakte analyser og bagefter kommer med historiske eksempler, går Harvey den anden vej rundt. Han kommer med konkrete historiske eksempler først og summerer dem så op til en økonomisk analyse, som er 100 % den, som Marx kom med. Rent teoretisk er det en svaghed, fordi der mangler beviser. Men pædagogisk er det mange gange bedre, fordi alle uden forudsætninger kan følge med. Mens Marx selv er meget teoretisk og har forudsigelser af, hvad der historisk vil ske, tager Harvey udgangspunkt i den historie, som var fremtid for Marx, men fortid for Harvey – og viser, at der historisk skete det, som passer til Marx's analyse.

Harvey påviser, at Marx's analyse hviler på følgende forudsætninger: Der er ingen problemer i markedet. Markedet er lukket; og det vil sige, at der ingen handel er med nogle uden for markedet. Merværdien opnås ved udnyttelsen af levende arbejdere. Rente, profit, leje og skat spiller ingen rolle for kapitalisten, idet han bare opfatter det alt sammen som merværdi. Politikere, fagforeninger og arbejdere blander sig ikke; det er rå kapitalisme. Alle materielle varer handles til deres værdi. Arbejdskraften, som også betragtes som en vare, er dog variabel, idet Marx analyserer, hvad der sker, hvis lønnen til arbejderne kommer over eller under arbejderens værdi.

Alt det her er i modstrid med den virkelige verden. Så hvad er det, at Marx forsøger at bevise i *Kapitalen bind 1*? Jo, han beviser, at der er en indre modsætning i kapitalismen, som både i teorien og i praksis viser sig ved, at der hele tiden skal være en økonomisk vækst. Og denne vækst sker både i omfanget af investeringer, i øget produktion samt i antallet af arbejdere. Men da disse 3 elementer udvikler sig ujævnt, kommer der hele tiden kriser, fordi produktion og forbrug aldrig passer helt til hinanden. I takt med den kapitalistiske udvikling bliver alting mere og

mere problematisk, og det skaber en voksende bevidsthed om at ville ændre systemet.

Det gør, at folk bliver revolutionære. De får følelser og tanker om at skabe et alternativ. Og de organiserer sig og kæmper for forandringer. På et tidspunkt – mente Marx – vil også mange kapitalister indse, at systemet skal laves om; og så tilslutter de sig den revolutionære bevægelse. Og før eller siden bliver alting så grotesk, at der er et folkeligt flertal for at gennemføre forandringerne. Lad os dog lige nærlæse Marx i et skrift fra 1858:

Ud over et vist punkt bliver produktivkræfternes udvikling en skranke for kapitalen; altså kapitalforholdet en skranke for udviklingen af arbejdets produktivkræfter ... I skærende modsigelser, kriser, kramper udtrykker den voksende uoverensstemmelse mellem samfundets produktive udvikling og de hidtidige produktionsforhold sig. Voldelig tilintetgørelse af kapital ... er den mest slående form, hvori der gives den et praj om at forsvinde og at give rum for et højere niveau for social produktion. ... Disse modsigelser leder til eksplosioner, omvæltninger, kriser ... Imidlertid leder disse regelmæssigt tilbagevendende katastrofer til deres repetition på et højere niveau og slutteligt til dens voldelige omvæltning.

Hvorfor skrev Marx så dette? Jo, fordi arbejderklassen på dette tidspunkt - altså omkring 1858 – gik til fysik angreb på fabrikkerne og ødelagde maskinerne mm. Og Marx troede så, det ville fortsætte, indtil revolutionen. Men det har intet at gøre med den argumentation, som Marx i øvrigt kommer med i *Kapitalen*.

Den faldende profitrate

Når man nu – som de fleste venstreorienterede – ikke kan se skoven for bare træer, og altså ikke kan finde det afgørende argument eller konklusion i *Kapitalen bind 1*, er der mange, der mener, at man skal finde det i *Kapitalen bind 3*. Marx nåede selv kun at udgive bind 1, men arbejdede på to ekstra bind, som aldrig blev skrevet færdige, men som Engels udgav efter Marx's død. I bind 3 kommer Marx ind på profitraten fald.

Det følgende kræver, at læseren har forstand på både matematik og økonomi. Hvis man ikke har det, kan man nøjes med at læse det

overfladisk eller springe det over. For det betyder ingenting, hvis man vil forstå Marx's argumenter for det, som han egentlig mente.

Nu kommer et par regneeksempler, der viser, hvad profitratens fald handler om. En arbejder laver et produkt og får som løn herfor 60 kr. Hvis der ikke er nogle maskiner, har kapitalisten altså 60 kr. i udgifter til løn. Og hvis han sælger arbejdsproduktet for 90 kr., har han tjent 30 kr. Og det er så merværdien. Merværdiraten opstår så ved at dividere med brugt løn og gange med 100: $30/60 \cdot 100 = 50$. Merværdiraten er altså 50. Fordi der ikke bruges maskiner, er merværdiraten og profitraten det samme.

Nu ser vi på et nyt eksempel, hvor der bruges en maskine for et beregnet beløb af 60 kr. Arbejdslønnen er stadig 60 kr. Udgifterne er tilsammen 120 kr. På grund af maskinen kan der produceres dobbelt så hurtigt. Så kapitalisten sælger nu for 180 kr. Hans udgifter til maskine og løn er 120 kr., så han har tjent 60 kr. Det er så profitten. Profitraten opstår så ved at dividere med maskinudgift og løn og gange med 100: $60/120 \cdot 100 = 50$. Profitraten er altså 50. Merværdiraten er i dette tilfælde er: $60/60 \cdot 100 = 100$. Merværdiraten er altid større end profitraten.

Forskellige merværdirater kan have samme profitrate. I forbindelse med ændrede markedspriser kan der ske ændringer i merværdiraten og profitraten. Her gælder det, at...

- en faldende merværdirate kan have en faldende, en konstant, eller en stigende profitrate
- en konstant merværdirate kan have en faldende, en konstant, eller en stigende profitrate
- en stigende merværdirate kan have en faldende, en konstant, eller en stigende profitrate

Det afhænger af, hvordan priser og løn udvikler sig. Det karakteristiske for kapitalistisk vækst er en stigende merværdirate, idet konkurrencen tvinger kapitalister til at bruge flere maskiner. Det afgørende for en kapitalist er profitraten.

Marx definerer *kapitalens organiske sammensætning* som forholdet mellem konstant og variabel kapital *c/v*. Begrebsligt er det *den organiske forskel på „levende“ (arbejdskraft) og „dødt“ (maskiner) arbejde*.

Profitraten falder, når merværdiraten er konstant, og den organiske sammensætning vokser. Det er simpel matematik. Når man indsætter

flere maskiner i forhold til arbejdskraft – og når man antager som Marx, at kun arbejdskraft kan skabe værdi, ja så falder profitten. Marx har så i bind 3 lavet ”loven om profitraten tendentielle fald“. Det skal ses i sammenhæng med, at han i første kapitel af bind 3 har vist, at profitraten både kan stige, forblive konstant, og falde. Han skriver:

Fabrikssystemets uhyre evne til springvist at udvide sig og dets afhængighed af verdensmarkedet fremkalder nødvendigvis feberagtig produktion og deraf følgende overfyldning af markerne, hvad der så medfører lammelse, når markederne skrumper ind. Industriens tilværelse forvandler sig til en rækkefølge af jævn opgang, højkonjunktur, overproduktion, krise, stagnation.

Det er i en kortere periode under en opgang, at Marx forestiller sig, at profitraten har en tendens til at falde. I andre perioder vil profitraten stige. Og profitraten kan før og under en krise både stige, forblive uændret, og falde.

Derimod er der ingen tvivl om, at konkurrencen hele tiden medfører, at profitten vil komme under pres – og altså true med at falde. Og i starten af kapitalismens tidsalder var der meget store profitrater, mens de generelt er faldet i løbet af tiden. Det tvinger kapitalisterne til at skaffe relativ merværdi, som opstår ved mekanisering, rationalisering og effektivisering. Og i det omfang det ikke kan ske, tvinger det kapitalisterne til at presse lønnen ned, eventuel flytte til et andet land med lave lønninger.

Det er en udbredt misforståelse, at Marx's tanker i bind 3 handler om den generelle udvikling - og at han altså mente, at kapitalisterne i løbet af tiden ville få lavere profitrater, og at det ville medføre stadig større kriser, indtil vi kommer til den endelige afsluttende krise, hvor systemet ikke kan fortsætte.

I Marx's analyse i bind 3 om profitraten går han ud fra, at merværdiraten er konstant. Det er den selvfølgelig ikke i praksis. Den er sandsynligvis stigende. Og det antager han også i bind 1, hvor han analyserer den fremtidige udvikling generelt. Men den kan da også falde i en periode. Det afgørende for Marx er, at han gennemfører sin analyse under forudsætning af, at merværdiraten ikke har nogen indflydelse. Han kigger dermed på, hvad der sker, når den tekniske udvikling medfører

stadig større brug af maskiner (uden at han altså kigger på, hvor mange arbejdere, der er, og hvor meget de arbejder).

Marx postulerede, at der er en generel tendens til profitratenes fald. Der er ingen logisk argumentation herfor; men der er nogle ”selvfølgelige” betragtninger. Profitraten beregnes som profitten (p) set i forhold til udgifterne til maskiner (c) og arbejdskraft (v). Altså med denne ligning:

$$\text{Profitrate} = p/(c+v)$$

Og da v holdes konstant, er det altså c, der afgør profitraten. Hvis der derfor kommer flere maskiner, falder profitraten alt andet lige. Eller som Marx også udtrykker det: En voksende gennemsnitlig organisk sammensætning (flere maskiner) vil medføre en faldende profitrate i samfundet.

Den enkelte kapitalist forsøger så at imødegå faldet i profitraten ved at øge omsætningen, altså øge produktionen, hvorved profitmængden ikke falder, selv om profitraten falder.

I den virkelige verden er merværdiraten ikke konstant. Det typiske vil være, at den vokser, når der indføres flere maskiner. Og det vil modvirke ovennævnte regnestykke, så profitraten ikke falder så meget – eller måske ligefrem holdes konstant – eller stiger. At forøge merværdiraten vil være den normale reaktion fra en kapitalist. Det handler om, at sænke lønnen pr. produktionsenhed, altså at arbejderen ved hjælp af maskinen skal producere flere enheder for samme løn.

Alligevel mener Marx, at der er en *tendens* til en faldende profitrate. Han nævner dog en række faktorer, der trækker i retning af en stigende profitrate: Import af billigere råstoffer, kul (og i dag olie) fra fremmede lande og kolonier forøger profitraten alt andet lige. Maskinerne bliver billigere at fremstille, efterhånden som maskiner kan fremstille andre maskiner; og det øger profitraten. Gravemaskiner, kraner, lastbiler mm. virker på samme måde i byggebranchen, som maskiner gør i industrien; og det øger profitraten. Mere industrialiserede dyrkningsmetoder indenfor landbruget vil tilsvarende øge profitraten. Samtidig med indførelse af forbedrede maskiner – hvilket vil give faldende profitrate - vil de allerede eksisterende maskiner blive mindre værd i forhold til at skabe profit; og det trækker i retning af at mindske faldet i profitraten. Hvis profitraten falder, er det, fordi arbejdskraft ved hjælp af maskiner og effektivisering bliver udbyttet mere. Det er ikke, fordi lønninger er for høje. Men man kan selvfølgelig øge profitraten ved at sænke lønningerne.

Det er klart, at *hvis* profittaten falder helt ned til 0, vil systemet bryde sammen. Men det vil sandsynligvis bare medføre, at magthaverne finder på et andet system, så de fortsat kan sidde på magten. Det kan være omfattende sociale reformer, nye statsdannelse, globale Kooperationer, øko-fascisme mm.

Teorien om profittatens tendens til at falde handler om, at selv når det går godt for kapitalismen med vækst og teknologiske fremskridt, er der en indbygget tendens til, at det alligevel en dag når et punkt, hvor man ikke bare kan fortsætte, som man plejer, for så kommer der en økonomisk krise. *Og så må man foretage sig noget for at undgå krisen.* Det kan være mange ting. Og historisk har vi set en masse forskellige forandringer af kapitalismen. De store forandringer har været overgang til monopol-kapitalisme og overgang til statskapitalisme. Og lige nu står kapitalismen overfor en overgang til globalkapitalisme, selvom vi endnu ikke helt kan se, om det kun bliver til verdensdelskapitalisme. Det karakteristiske ved løsning af enhver af kriserne har været, at profittaten netop er kommet op på det niveau, den var på inden krisen.

Marx's argumentation for kapitalismes fremtidige langsigtede udvikling findes i bind 1. I dette værk skriver Marx kun én gang om profittaten, idet han et sted kritiserer den borgerlige økonom Ricardo for at sammenblende merværdirate og profittate. Men der er intet om profittatens fald eller tendens til at falde.

Fordi al matematikken omkring profittaten er indviklet, tror de fleste venstreorienterede, at teorien om profittatens tendens til at falde er årsagen til, at kapitalismen bryder sammen. De er bare selv hverken økonomer eller matematikere, så de forstår det ikke helt. Og så er der nogle venstreorienterede teoretikere, som jævnligt stiller sig op og kommer med en masse argumenter for at overbevise dem, der ikke forstår det. Jeg husker sådan et seminar, hvor en venstreorienteret samfundsforsker kom med en masse argumenter og viste kurver og tabeller mm. Tilhørerne var vildt imponeret – og spurgte ham bagefter, hvor man kunne læse mere om det, så de kunne komme til at forstå det. Men jeg kunne nu godt gennemskue det. Han sagde ikke noget, der var direkte forkert. Der var bare ingen sammenhæng mellem argumenterne. Så reelt forklarede han ingenting.

Økonomisk vækst

Men det er klart, at der er et voksende problem, fordi den enkelte kapitalist hele tiden er nødt til at investere, hvis han fortsat vil være kapitalist. Hvordan det er gået, har Harvey redegjort for ved at bruge 1990-priser - og dermed se bort fra inflation. Han har så beregnet, at den materielle produktion og serviceydelser i 1820 var cirka 694 milliarder US dollars på verdensplan; i 1913 var det steget til 2,7 billioner; i 1950 5,3 billioner; i 1973 16 billioner; og i 2003 41 billioner. Verdensbanken beregnede beløbet i 2009 til 56,2 billioner. Og hvis kapitalismen fortsætter, vil beløbet være over 100 billioner i 2030. De historiske erfaringer har vist, at der skal ske mindst 3 % vækst hvert år for at undgå krise; og derfor skal der altså i 2030 investeres for 3 billioner (3.000.000.000.000 US dollars), hvis kapitalismen ikke skal bryde sammen.

Indtil omkring år 1980 lykkedes det for kapitalismen forholdsvis let at investere alle disse penge, især fordi man kunne udvide markedet til hele verden. Men siden da har kapitalismen haft sit største problem med at finde ud af, hvad man kunne investere i. Der har simpelt hen været for mange spekulationspenge i forhold til menneskehedens behov for materielle ydelser. Mens man i 1980 talte om, at vi var på vej til at fritidssamfund, hvor vi skulle lære, at maskiner og robotter klarede arbejdet, mens vi nøjedes med at leve, begyndte man fra kapitalistisk side at skabe en bevidsthed via reklamer om, at vi skal forbruge mere og mere. Køb og smid væk. Og i dag har vi så meget isenkram, plastikdippedutter og virtuel social fiktion, at vi ville blive meget lykkeligere, hvis vi gik ned i forbrug. Men psykisk skrider vores underbevidsthed på mere forbrug. Vi er i følelsesmæssigt underskud. Vi trænger desperat til mere. Egentlig er det kærlighed, vi trænger til. Men vores sociale evner til at dele kærlighed er underudviklede. Og vi er hjernevaskede til at tro, at merforbrug vil give os det, vi har behov for.

Det lykkedes dog ikke kapitalisterne at få alle deres investeringspenge omsat i yderligere materiel produktion. Og derfor begyndte kapitalister at overtage offentlige opgaver. Man lavede private sygehuse, private jernbaner, private alderdomshjem, privat alt muligt. Kapitalisterne, der investerede i disse serviceydelser, argumenterede med, at det var til folkets fordel, for så kunne man vælge frit mellem offentlig eller privat. Men private sygehuse har ikke tryllet flere læger frem. Kapaciteten er den samme. Forskellen fra før og nu er, at de rige kommer op forrest i

køen. Og så har investorerne i disse sygehuse tjent enorme store profitter. Og det er præcis det, som det reelt har handlet om.

Men der var stadig for mange spekulationspenge, og derfor var Kina frelsen for kapitalisterne. Man investerede enormt i Kina i løbet af 1980'erne. Her var lønnen lav, profitten stor, og priserne på varerne, der blev sendt til Vesten, var også lave. Alting blev billigere og billigere, og vi købte mere og mere. Men ligesom i kapitalismens barndom her i Europa faldt profitten hurtigt på grund af konkurrencen. Og i 1990'erne så kapitalisterne sig om efter andre muligheder. Man kunne for eksempel låne penge i Japan til en rente tæt på nul procent, og så investere i London i særlige værdipapirer, som gav 7 procent i rente. Hvorfor så bekymre sig om at investere i materiel produktion, der kun gav lavere profit?

Nogle økonomer har beregnet, at man i 2005 kunne få 30 gange mere tilbage end det, som man investerede i disse spekulationer. Det var fiktive penge, som ikke havde nogen forbindelse med materiel produktion eller serviceydelser. Det handlede udelukkende om, at de smarteste kapitalister ragede til sig på andre kapitalisters bekostning. Man spekulerede ikke bare ved hjælp af sine egne penge. Man lånte så meget som muligt til lav rente og spekulerede til højere rente.

De rigeste banker og deres direktører blev rigere og rigere, mens de fattigste banker blev ofre og krakkede. Det var som et korthus, der væltede, fordi kortene i bunden faldt sammen. Regeringerne begyndte så at hjælpe bankerne. Skatteyderne finansierede store hjælpepakker, så de store banker ikke behøvede at krakke. Og bankdirektørerne satte deres løn op, fordi de nu ikke bare skulle drive bankforretning, men yde en ekstraordinær indsats for at redde deres bank. De millioner af mennesker, der blev arbejdsløse eller måtte gå fra hus og hjem, har ikke fået en eneste øre. Alle de penge, som bankerne har fået fra de statslige støtteordninger, er ikke gået til at redde befolkningens og produktionens økonomi. De er udelukkende gået til at konsolidere bankernes egen økonomi.

Den såkaldte økonomiske krise satte ind allerede i 2006; men det store krak kom først i 2008. Bankerne havde udlånt penge til at bygge huse – og de havde udlånt penge til huskøberne. Alle var hermed i gæld. Men priserne på husene var højere, end køberne reelt kunne betale. Og så brød det hele sammen.

Det egentlige problem med den økonomiske krise var ikke, at ”boligboblen brast”. Problemet opstod tidligere. Problemet var, at man ikke kunne finde investeringsmuligheder nok for alle de investeringspenge, som kapitalisterne havde. Og så accepterede man, at man investerede i boligprojekter, som var højst tvivlsomme.

Allerede i 2009 havde kapitalisterne tabt enorme summer. Men der skulle tabes betydelig mere, før der var ødelagt så meget, at en ny økonomisk optur kunne begynde. Det betød, at flere banker krakkede, flere blev nødt til at gå fra hus og hjem, og flere virksomheder blev udkonkurreret.

Politikerne forsøgte så gøre det samme som i 1970’erne. I det enkelte land bildte man arbejderklassen ind, at lønningerne var for høje, og velfærden var for stor. Vi kan ikke konkurrere med vore nabolande, hed det sig. Man forsøgte ganske enkelt at få arbejderklassen til at lide tabene.

Men det var kun det kortsigtede problem. Det langsigtede problem handlede om at finde investeringsmuligheder for al den finanskapital, som kapitalisterne har brug for at investere. Hvis man ikke investerer omkring 2 trillioner US dollars om året, kommer verdensøkonomien aldrig i gang – var analysen. Den kickstart, som mange regeringer iværksatte med offentlige investeringer, hjalp processen i gang. Og det er lykkedes at få gang i massive private investeringer omkring computere, miljø mm.

Det viser sig altså, at kapitalismen er meget overlevelsedygtig. Hvis der skal komme socialisme, vil det *ikke* være, fordi kapitalismen udvikler sig hen til uløselige problemer; kapitalisterne skal nok finde en ”*løsning*”. Der vil kun komme socialisme, hvis et flertal i befolkningen synes, at kapitalismen skaber for mange problemer, og at folk derfor ønsker at ændre systemet. Det var sådan, at Marx også så det.

Kooperativ koordination

På grund af sovjetunionens økonomiske system, er der mange, der tror, at socialisme handler om en statsstyring af økonomien. Det var aldrig noget, som Marx forestillede sig, tværtimod. Marx holdt fast i de oprindelige idéer, at der ikke skulle være nogen stat. Arbejder og bønder skulle organisere sig lokalt. Og al planlægning skulle foregå som koordination mellem de enkelte arbejdere og de enkelte kooperativer.

Nutidige økonomiske misforståelser

Mens vi er ved økonomien, vil jeg kort komme ind på pensionsopsparing. Det bliver forstået af almindelige mennesker på én måde – og af nationaløkonomer helt anderledes. Folk indbetaler nogle penge hver måned til deres pension, og når de bliver gamle, får de pengene tilbage med renter og renters renter. Fænomenet hedder opsparing. Og økonomerne kalder det ”opsparingsparadokset”. For sagen er, at enhver opsparing kun medfører, at man bliver fattigere. Hvis man har 30 kg gulerødder, og graver 10 kg ned i jorden til fremtiden, har man kun 20 kg nu, mens der er 10 kg, der rådner op. Men når man opfordrer lønarbejdere til at spare op, handler det i virkeligheden om, at kapitalisterne kan bruges deres penge nu.

Man indførte pensionsopsparing i slutningen af 1960’erne, hvor jeg studerede nationaløkonomi. Alle vore lærere grinte – og sagde, at det bare var en fidus. Man kan ikke gemme værdier til senere brug. Et bestemt år er der nogle ældre mennesker, der skal forsørges. Og der er nogle unge mennesker på arbejdsmarkedet. Og så er det de unge, der skal forsørge de gamle.

Når man i de sidste 50 år har fået lønarbejderne til at indbetale til deres pension, er pengene stort set gået til en yderligere udbytning af ulandene, sådan at der år for år er overført flere råvarer og fødevarer fra de fattigste lande her til Vesten. I de seneste par år er denne overførsel blevet så stor, at varemængden overstiger pengemængden, sådan at alt bliver billigere, og at bankerne nu har negativ rente.

For at få lønarbejdere til at deltage, fortæller man dem ikke, hvad pengene skal bruges til. Men man laver for hver person en konto, hvor man skriver, hvad der er indbetalt. Og så laver man nogle beregninger omkring inflation og rente, hvorefter man udbetaler noget, når folk bliver gamle. I slutningen af 1960’erne mente nationaløkonomerne, at et rugbrød ville koste over en million efter 40 år. Men udbytningen af ulandene har været så massiv, at et rugbrød nu blot er billigere. Og de fleste pensionister i dag er faktisk blevet millionærer. Det vil fortsætte, så længe udbytningen af ulandene og overførsel herfra fortsætter. Men det hele vil bryde sammen, hvis de fattige i ulandene gør oprør.

Videreudvikling af marxismen

I 1864 stiftede nogle engelske og franske arbejdere den Internationale Arbejdersammenslutning, senere kaldt Første Internationale. Marx, der var med til det stiftende møde, fik indskrevet sine synspunkter i indledningen til sammenslutningens vedtægter. Bakunin tilsluttede sig Internationalen i 1868. Efter Pariserkommunen i 1870-71 kom der splid mellem Bakunin og Marx. Bakunin beskyldte Marx for at svigte de grundlæggende idéer, fordi Bakunin mente, at Marx og det kommunistiske parti bare ville sætte sig på det borgerlige magtapparat og køre systemet videre. Marx beskyldte Bakunin for at ville planlægge en hemmelig militant bevægelse, som skulle forhindre en kontrarevolution.

Marx ville af med Bakunin. På kongressen i 1872 lykkedes det Marx at få besluttet, at Internationalen skulle flytte til USA. På dette tidspunkt var Marx mest populær i Tyskland, og Bakunin mest populær i de andre europæiske lande. De vedkendte sig begge til socialisme, men havde altså forskellige strategier for at opnå det. Arbejderne i Europa var splittet mellem de to strategier, og det var årsagen til, at Internationalen blev nedlagt i 1876. Dem, der tilsluttede sig Marx, kaldte sig herefter marxister. Og dem, der tilsluttede sig Bakunin, kalde sig herefter anarkister. Bakunin og Marx kørte videre med hver deres organisation; men begge organisationer døde langsomt hen.

Marx døde i 1883. Ved hans begravelse holdt Engels en tale, der blandt andet indeholdt følgende:

Ligesom Darwin opdagede loven for den organiske naturs udvikling, sådan opdagede Marx den menneskelige histories udviklingslov, nemlig den simple kendsgerning, som indtil da havde været tilgroet i ideologi, at menneskene først og fremmest må spise, drikke, bo og klæde sig, inden de kan dyrke politik, videnskab, kunst, religion osv.; at altså produktionen af de umiddelbare materielle livsfornødenheder og dermed et folks eller en periodes økonomiske udviklingstrin til enhver tid danner det grundlag, ud fra hvilket statsinstitutionerne, retsopfattelsen, forestillingerne om kunst, ja selv de pågældende menneskers religiøse forestillinger har udviklet sig, og ud fra hvilket de derfor også må forklares, og ikke omvendt, sådan som det hidtil er sket.

Men ikke nok med det. Marx opdagede også den specielle bevægelseslov for den nuværende kapitalistiske produktions-

måde og for det borgerlige samfund, som denne har frembragt. Med opdagelsen af merværdien var her pludselig skabt lys, mens alle tidligere undersøgelser, såvel de borgerlige økonomers som de socialistiske kritikeres, havde forvildet sig i mørket.

Thi Marx var frem for alt revolutionær. På den ene eller anden måde at arbejde med på at styrte det kapitalistiske samfund og dette samfunds statsinstitutioner, at arbejde med på befrielsen af det moderne proletariat, som *han* først havde givet bevidsthed om dets egen stilling og tarv, bevidsthed om betingelserne for dets frigørelse – dét var hans virkelige livskald.

Når "*han*" her er fremhævet, er det, fordi Engels netop lagde tryk på det. Engels mente nemlig, at Marx havde givet proletariatet dets bevidsthed – både om dets situation og om mulighederne for en befrielse. På den måde var teorien klaret. Og så var det op til arbejderklassen at gennemføre det i praksis.

Marx ville have, at de revolutionære mennesker selv formulerede teorier for deres praktiske handlinger, som så trin for trin skabte udviklingen. Men med Engels's "*marxisme*" kom der en færdig teori. Nu skulle man bare udføre den.

I begyndelsen af 1900-tallet mente langt de fleste "*marxister*", at kapitalismen ville bryde sammen af sig selv. Det havde Engels jo en teori for. Man skulle bare vente. Så ville produktivkræfterne udvikle sig. Og på et tidspunkt var de udviklet nok, og så ville systemet bryde sammen, og folket ville lave revolution. Man troede, at denne teori var skabt af Marx; og derfor kom der en række forbedringer af marxismen:

Tyskeren Karl Kautsky (1854-1932) inddrog landbruget som en vigtig del af samfundsanalysen. Han populariserede Marx og forsimplede teorierne, så for eksempel Bernstein – der var teoretisk ubegavet - totalt misforstod Marx.

Eduard Bernstein (1850-1932) – også tysker – lancerede efter Engels's død i 1895 reformismen, altså at man ikke skulle lave revolution, men arbejde politisk for at forbedre samfundet. Han troede – ligesom langt de fleste "*marxister*" på hans tid – at Marx's teori kun var økonomisk determinisme, altså at den økonomiske udvikling i samfundet automatisk ville medføre socialisme Og det kritiserede han selvfølgelig. Han kritise-

rede også Marx's værditeori. Han troede, at Marx mente, at arbejderne skulle aflønnes i forhold til deres værdi. Men det mente Marx ikke. Marx syntes selvfølgelig, at arbejderne skulle kæmpe for at få højere løn. Beinstein var faderen til den socialdemokratiske bevægelse.

Rudolf Hilferding (1877-1941) – ledende teoretiker for det tyske socialdemokrati – videreudviklede den ”marxistiske” teori. Han så, at der kom et finansmarked; og så mente han, at banker ville samarbejde for at få kontrol over al kapital. Hermed ville de kunne kontrollere udviklingen, så der ikke længere opstod økonomiske kriser.

Hilferding mente så, at i takt med at proletariatet fik kontrol over staten, ville man også kunne få kontrol over bankerne og dermed kapitalen. Efter 1920 mente Hilferding, at ”organiseret kapitalisme” udgør et overgangsstade til socialisme. Det ”organiserede” består i tekniske og kemiske fremskridt, kapitalistiske sammenslutninger og karteller, internationalisering af handelen, overgang fra fri konkurrence til statslig planlægning af samfundsøkonomien, ”økonomisk demokrati” ved at arbejderne deltager i demokratisk kontrol. Hilferding mente herefter, at man ikke behøvede at socialisere bankerne.

Nikolai Bukharin (1888-1938) – russisk – mente, at konkurrencen mellem virksomhederne vil få dem til at slutte sig sammen i stadig større og stærkere enheder, som igen samarbejder mere med staten. Resultatet vil blive statskapitalistiske karteller med en international konkurrence. Han formulerede idéen om socialisme i ét land, altså at Sovjet skulle udvikle socialisme, selvom resten af verden var kapitalistisk. Han mente, at i andre lande ville der opstå en statskapitalisme, som ville overgå fra konkurrence til planlægning. Det ville medføre en konkurrence mellem staterne, og den fulde konsekvens ville blive en verdenskrig. Han mente, at en verdensimperialistisk krig ville fremme en overgang til socialisme. Arbejderklassen i de kapitalistiske lande ville under krigen blive bevidst om deres klasseinteresser. Hermed trak han lederne i Sovjetunionen væk fra teorier om den bevidsthedsmæssige udvikling og over til at tænke på en verdenskrig, der kunne ende med, at proletarer i hele verden ville indføre socialisme overalt.

Rosa Luxemburg

Rosa Luxemburg (1871-1919) – polsk-tysk – argumenterede imod visse russiske marxister, der mente, at kapitalisterne kunne bringe balance mellem produktion og forbrug. Det kan de selvfølgelig ikke, fordi der produceres mere værdi, end der er købekraft til. Købekraften består af arbejdernes løn og den del af profitten, som kapitalisterne bruger til forbrug. Men der er en profit derudover. Kapitalisterne løser problemet ved, at profitten investeres. Og det medfører, at der hele tiden bliver en vækst. Luxemburgs pointe er så, at der hermed er brug for at inddrage flere arbejdere og udvide markedet. Kapitalismen har derfor brug for, at der er ikke-kapitalistiske ressourcer, som inddrages. Det har medført en del diskussion. Er det fordi kapitalismen har brug for flere arbejdere, at kapitalismen har brug for vækst? Eller er det fordi – som Marx mente, at det er merværdien og profitten, som kapitalisterne er nødt til at investere for fortsat at forblive kapitalister. Og det er selvfølgelig det sidste. Men i praksis vil det sandsynligvis også medføre, at der inddrages flere arbejdere og nye markeder. Luxemburg mente så, at kapitalismen bryder sammen, når man har inddraget alle mennesker i ulandene i kapitalismen, for så er der ikke flere, der kan inddrages. Marx selv havde også tanker om, at alverdens befolkning kunne blive lønslaver under kapitalismen; men han mente, at man forinden ville opnå en bevidsthed om at afskaffe kapitalismen.

Luxemburg blev leder af en ”venstreorienteret” fraktion, der mente, at kapitalismen ikke ville bryde sammen ”af sig selv”. Socialisterne måtte tage magten og ikke vente på, at den faldt i hænderne på dem som et modent æble.

I dag er der mange venstreorienterede, der heller ikke synes, at man bare skal vente. Men hvad gør de så? Jo, de holder nogle interne seminarer, hvor de repeterer teorien. Teorien er nemlig ikke som hos Marx et redskab, der sammen med praksis skal udvikle samfundet og bevidstheden. Teorien er i høj grad den, som Engels formulerede. Man mener, at det er den faldende profitrate, som vil skabe stadig større kriser (hvad det ikke er, og hvad Marx ikke mente). Og man mener, at når 90 % af jordens befolkning, som i 1980’erne boede på landet, nu bor tæt omkring storbyerne, er det et udtryk for, at næsten alle er inddraget i det kapitalistiske arbejdsmarked. Og så hælder man til Luxemburgs synsvinkel, at kapitalismen snart ikke kan udvikle sig mere. Man ser også, at

jordklodens ressourcer snart er ved at blive udnyttet 100 %, og så kan kapitalismen heller ikke længere investere, fordi man mangler råstoffer. Men nano-teknologi, genbrug mm. kan i de kommende flere hundrede år godt videreudvikle sig – selvom det bliver svært - og opsuge de investeringer, som kapitalismen har brug for.

Disse meget venstreorienterede tror, at en revolution vil ske, sådan som der var opræk til det i Tyskland i 1920-21. Man forestiller sig, at systemet bryder sammen, og at der kommer massearbejdsløshed. Folk sulter. Der er demonstrationer hele tiden. Politikerne magter ikke at gøre noget. Fagforeningerne indkalder til protestmøder. Der opstår vold i gaderne. Befolkningen mister til sidst tilliden til både politikere og hele systemet. Der kommer generalstrejke. Arbejderne begynder at besætte fabrikkerne. Der dannes gadekomitéer. Der opstår arbejdsråd. Og det hele ender med, at arbejderne sætter sig på alle magtorganer i samfundet.

Og hvad gør de venstreorienterede så, når de altså ikke bare vil vente på, at det sker? Jo, de udgiver aviser, blade, websider og arrangerer demonstrationer. En af de mest venstreorienterede fraktioner, vi har i Danmark, arrangerer ustandselig demonstrationer. Og det er så deres måde, hvorpå de ikke venter på sammenbruddet. Men sagen er, at de tror på Engels's teori om, at der kommer et sammenbrud. Og med deres protester og demonstrationer er de bare lidt på forkant med udviklingen.

Der, hvor jeg er uenig med disse venstreorienterede, er, at de tror, der er en teoretisk begrundelse for, at der kommer sådan et sammenbrud. De tror, at det er noget, som Marx har leveret beviset for. Det har han ikke. Engels havde en teori for, at kapitalismen udvikler sig til socialisme, som om det var en naturlov. Men Marx havde ingen sådan en teori. Marx havde en teori for, at der ville opstå stadig større kriser. Og så havde han en teori for, hvordan man kunne udvikle en revolutionær bevidsthed – ved at koble teori og praksis. Forestillingen om, at systemet bryder sammen er kun et håb. Reelt er det kapitalistiske system nu i konstant sammenbrud. Og lige nu er der udfordringer med at styre sammenbruddet, fordi man er ved at overgå fra national kapitalisme til global kapitalisme. Men det går fremad – set med kapitalisternes øjne. Den nuværende krise rammer kun arbejderklassen. De rige har ingen krise. De tjener på krisen. Og så er de ved at nå det mål, som europæerne har sat sig siden 1400-tallet, nemlig at herske over hele jordkloden. Så den kommende periode med kapitalisme vil dels blive en konstant krise, hvor de fattige bliver fattigere – og dels konsolidering af de rigeste, så de kan

hæve sig op over deres biologiske natur og skabe en masse af det, som nu kun findes i fantasien.

Lenin

Vladimir Iljitj Uljanov (1870–1924), som tog navnet Lenin, og som var Sovjetunionens leder fra starten, anerkendte, at der var sket et skift fra konkurrence-kapitalisme til monopol-kapitalisme med tilhørende imperialisme, og at det indebar et ”skift til en højere social-økonomisk orden” med udbredt socialiseret produktion, delvis udskiftning af økonomiens indbyggede love med direkte dominans, svækkelse af profit-orienteret akkumulation (langsommere væksttakt), og nogle steder stagnation og forfald. Lenin selv mente ikke, at det gav grund til at ændre Marx’s økonomiske analyse.

Han havde dog – i modsætning til Marx – den opfattelse, at monopol-kapitalisme var den sidste udvikling af kapitalismen, og at næste skridt ville blive en overgang til socialisme. Dels var krigsøkonomien under Første Verdenskrig en slags fællesøkonomi for hele befolkningen. Og dels troede Lenin ligesom langt de fleste, at socialismen ville opstå efter krigen. Men der var ingen økonomisk teoretisk begrundelse for, at monopol-kapitalismen ville medføre socialisme. Og det skete da heller ikke.

Lenin mente, at arbejderne havde en bevidsthed med sig selv som undertrykte – og magthaverne som undertrykkere. Han skrev:

Arbejderklassen er med egne evner kun i stand til at udvikle fagforeningsbevidsthed; og det kan være, at de kan finde ud af at forene fagforeninger, kæmpe mod arbejdsgivere samt forsøge at tvinge regeringen til nødvendig arbejderlovgivning osv.

Lenin havde den forståelse - som Marx også fik efter 1860 - at arbejderklassen havde fået spaltet bevidstheden, sådan at de dels havde en samfundsbevidsthed, hvor de oplevede sig selv som arbejdskraft og kapitalisterne som herskere; og den gav så en fagforeningsbevidsthed. Og dels havde de så en familiebevidsthed, som var blevet apolitisk.

Inden Første Verdenskrig brød ud, havde Rusland været igennem en voldsom udvikling. Befolkningen var fordoblet på 50 år, og selvom 80 % af befolkningen stadig var bønder, havde der rejst sig en omfattende industri og en ny arbejderklasse.

Ingen af de socialistiske teoretikere i Europa havde forestillet sig, at der kunne komme en socialistisk revolution i Rusland. For man troede på Engels's teori om, at det var produktivkræfternes udvikling, der skabte bevidstheden. Så derfor troede man, at socialismen ville opstå i et af de mest udviklede lande i Europa. Men så kom der en spontan opstand i begyndelsen af 1917 i Rusland. Det skyldtes især krigen og de stigende fødevarerpriser. Men den gav anledning til en generalstrejke. Myndighederne satte militæret ind og opløste parlamentet. De fleste troede, at oprøret var slået ned; men så besluttede soldaterne i nogle af regimenterne til at tilslutte sig oprøret. Bønder og arbejdere fik dermed mere magt. Bolsjevikpartiet med Lenin i spidsen forsvarede opstandene.

Trotsky

Lev Bronstein (1879-1940), der tog dæksnavnet Trotsky havde udtænkt, hvad han kaldte "den permanente revolution". Mens de fleste socialistiske teoretikere indtil da mente, at produktivkræfterne først ville medføre en borgerlig revolution, der kunne omdanne et underudviklet land til kapitalisme – og så senere ville medføre en socialistisk revolution, der kunne omdanne kapitalisme til socialisme, mente Trotsky, at en begyndende revolution i et underudviklet land godt kunne være permanent – og føre udviklingen helt frem til socialisme. Det lykkedes ham at overbevise Lenin om det. De var dog begge godt klar over, at en isoleret revolution i Rusland ville blive knust af de kapitalistiske lande. Derfor var det altafgørende, at der også kom revolution i Tyskland, som var det mest udviklede land i Europa - og at revolutionen så bredte sig til alle andre lande.

I oktober i Petrograd besatte bolsjevikkerne så de institutioner, der endnu ikke var under folkets kontrol. Trotsky organiserede et magtfuldt forsvar; og han blev formand for den militære revolutionskomité, der skulle forberede et forsvar af revolutionen mod en mulig kontrarevolution. Han blev senere leder af den røde (sovjetiske) hær; og der kom så en borgerkrig mellem de røde og de hvide. De hvide var en blandet gruppe, der modtog støtte fra udlandet, og som modsatte sig bolsjevikkerne; men borgerkrigen endte med de røde som sejrsherrer. I løbet af Første Verdenskrig kom der alvorlig hungersnød i Tyskland; og mange døde af sult. Befolkningen protesterede mod krigen, og i november 1918 gjorde nogle matroser mytteri og startede en revolutionær opstand, der hurtigt bredte sig til hele Tyskland. Overalt blev der

oprettet arbejder- og soldaterråd. Hele det tyske folk blev revet med i begejstring. Og hurtigt kom de 60 største byer i Tyskland under de revolutionæres kontrol. Den tyske kejser satte militæret ind; men mange af soldaterne sluttede sig til de revolutionære. En demonstration besatte rigsdagsbygningen, og Tyskland blev udråbt til en demokratisk socialistisk republik. Overalt blev der nedsat arbejder- og soldaterråd. Og 3000 delegerede samledes i Berlin og udråbte sig til landets højeste magt. Socialdemokraterne fik en massiv indflydelse; og folkemasserne ønskede bare fred og brød.

På en rådkongres i december gav man den socialdemokratiske regering den udøvende og den lovgivende magt – og besluttede at afholde valg den 19. januar 1919 til en konstituerende nationalforsamling. De revolutionære fortsatte med strejker og opstande, som socialdemokraterne vendte sig imod; og et frikorps af frivillige soldater myrdede kort før valget de revolutionæres ledere. De borgerlige vandt valget, og socialdemokraterne støttede deres politik.

De revolutionære gav ikke op. De iværksatte strejker og krævede nationalisering og samfundseje af produktionsmidlerne, samt at frikorpssene blev opløst. Men under en strejke i Berlin indsatte man kampvogne, morterer, flammekastere og fly mod de strejkende arbejdere, så 1.200 blev dræbt og titusinder såret; og frikorpssene fortsatte med at nedskyde arbejdere. I begyndelsen af 1920 startede de tyske minearbejderne så en generalstrejke. Den socialdemokratiske dominerede rigsdag bekæmpede den med militær. Men så besluttede minearbejderne at danne Rote Armee (Den røde hær). 50.000 arbejdere erobrede hele Ruhr distriktet. De socialistiske ledere mente, at nu måtte socialismen sejre. De var overbevist om, at produktivkræfterne var udviklet nok, og at bevidstheden hos arbejderne derfor ville være socialistisk; men flertallet af tyskerne forblev passive. Og frikorpssene kunne så nedslagte de revolutionære i Ruhr.

Det kom helt bag på de socialistiske ledere. Man troede, at produktivkræfterne var udviklede nok. Men det var de åbenbart ikke.

Jeg vil citere lidt fra en tale, som Trotskij holdt i København i 1932:

Oktoberomvæltningen proklamerede og indledte proletarietets herredømme. Det var verdenskapitalismen, der på Ruslands territorium led sit første store nederlag. Kæden sprang i sit svageste led. Men det var kæden og ikke kun leddet, der sprang.

Kapitalismen har som verdenssystem historisk overlevet sig selv. Den er ophørt med at opfylde sin væsentligste mission: højnelsen af menneskelig magt og menneskelig rigdom. Menneskeheden kan ikke blive stående på det én gang nåede niveau. Kun en magtfuld forøgelse af produktivkræfterne og en rigtig, planmæssig, dvs. socialistisk organisering af produktion og fordeling kan sikre menneskene – alle mennesker – et værdigt levestandard og samtidig give dem den dyrebare følelse af frihed over for deres egen økonomi. Af frihed i dobbelt betydning: for det første bliver mennesket ikke længere tvunget til at vie hovedparten af sit liv til fysisk arbejde. For det andet bliver det ikke længere afhængigt af markedslovene, dvs. af de blinde og mørke kræfter, der udfolder sig bag dets ryg. Det vil opbygge sin økonomi frit...

Det her skal selvfølgelig ses på baggrund af, at der i 1929 kom det store økonomiske sammenbrud, hvor alle kapitalistiske lande gik økonomisk i stå og massearbejdsløshed bredte sig overalt. Trotskij troede, at det var enden for kapitalismen, og at fremgang kun komme opstå, hvis man skiftede til socialisme. Sådan gik det jo ikke.

Men det interessante er, at Trotskij mente, at produktivkræfterne havde udviklet sig op til et niveau, hvor kapitalismen havde etableret sig. Og at socialisme så handlede om at videreudvikle produktivkræfterne, og at det kun kan ske, hvis samfundssystemet ændres. Her er ikke noget om bevidsthed; her er det bare videreudvikling af produktivkræfterne.

Det menneskelige samfund er en kooperation, historisk opstået i kampen for tilværelsen og sikringen af artens opretholdelse. Samfundets karakter bestemmes af dets økonomis karakter. Karakteren af økonomien bestemmes af arbejdsmidlerne.

Her er der ikke længere nogen dialektik. Det er arbejdsmidlerne, der bestemmer økonomien. Og det er økonomien, der bestemmer samfundets karakter.

Da Trotskij erfarede, at lederne i Sovjetunionen trak samfundet i en forkert retning, skrev han i 1936 bogen *Revolutionen forrådt*. Her skrev han indledningsvis:

Proletariatets diktatur er en bro mellem det borgerlige og det socialistiske samfund. Efter selve sit væsen er det derfor af

foreløbig karakter. En biopgave for staten, der udøver dikta-
turet, men en meget vigtig, består i at forberede sig på at
afskaffe sig selv. Den grad, denne biopgave gennemføres i,
er på en vis måde en målestok for, hvordan den har løst sin
hovedmission: opbygningen af et samfund uden klasser og
materielle modsætninger.

Til at starte med organiserede man sig i Sovjetunionen sådan, at man
lokalt i de enkelte industrigrupper valgte et råd, som kaldtes en sovjet.
Alle rådene mødtes så på den årlige kongres, hvor man vedtog de fælles
beslutninger, og imellem kongresserne var der en eksekutivkomité, der
styrede fællesskabet. Men i 1936 vedtog man en ny forfatning, som
magthaverne kaldte "den mest demokratiske i hele verden". Det var reelt
en tilbagevenden til det borgerlige demokrati med direkte valg til den
ledende forsamling, som herefter blev kaldt den Øverste Sovjet.

Baggrunden var, at man var bange for fascismen. Og derfor ville man
begynde at samarbejde med de europæiske socialdemokratier. De
kommunistiske partier i alle de europæiske lande blev pålagt at indgå
alliance med socialdemokrater, liberale og andre under navnet "folke-
front". Stalin ønskede også selv at fremstå mere "demokratisk".

Så man begyndte at afholde valg, hvor den enkelte kunne sætte sit
kryds hemmeligt. Og forfatningen havde en bestemmelse om at beskytte
borgernes personlige ejendom – altså en tilbagevenden til den borgerlige
ejendomsret i stedet for en socialistisk brugsret. Forfatningen garanterede
også tale-, trykke- og forsamlingsfrihed samt ret til at demonstrere.

Hermed var man vendt tilbage til den samme magtstruktur som i de
kapitalistiske lande; nu var det bare partiet og bureaukratiet, der sad på
magten. For at sikre sig den fortsatte magt, var det kun det kommuni-
stiske parti, der havde eneret til at opstille kandidater til valgene; og derfor
var det da heller ikke spor demokratisk. For at fuldende billedet hører, at
man iværksatte massive udrensninger, hvor titusinder af kritikere blev
sendt i koncentrationslejre – og Trotskij blev myrdet.

Der kom så en trotskistisk bevægelse, som stadig eksisterer, og som
stadig mener, at produktivkræfterne bare skal udvikle sig mere. I
1950'erne var der nogle trotskister, der videreudviklede Engels's
mekaniske historieopfattelse med at mene, at de kapitalistiske kriser
opstår med helt faste mellemrum.

I dag er der er modsætning blandt de vestreorienterede. De ”almindelige” marxister mener, at et samfund eller kultur først skal udvikle sig til kapitalisme. Og når folks bevidsthed så er blevet kapitalistisk, kan samfundet udvikle sig videre til socialisme. Det betyder, at ulandene ikke kan spille nogen progressiv rolle i en socialistisk udvikling. Og hvis et vestlig marxistisk parti har kontakter i et uland, er det med en lille gruppe intellektuelle. Den brede befolkning kan ikke bruges til noget, for i bedste fald er de på vej til kapitalisme – mener man.

Men trotskisterne har Trotskij’s opfattelse af den *permanente revolution*, hvor man mener, at et uland kan udvikle sig fra deres nuværende stade op til et kapitalistisk stade – og så fortsætte med at udvikle sig op til socialismen. Der er ikke tale om, at de kan udvikle sig direkte til socialisme. For socialisme betragtes som noget med produktivkræfternes udvikling – altså den tekniske udvikling og organiseringen af produktionen. Socialisme er dermed begrænset til at være noget, der har en mere udviklet teknik end den, som kapitalismen kan præstere.

Det er først i de senere år – i forlængelse af den globale opvarmning – at nogle socialister er begyndt at tænke på, at lykken ikke kun er en videreudvikling af teknikken.

I dag bor 90 % af de fattigste i ulandene rundt om storbyerne. Tænk hvis socialister i vores del af verden satsede på en global bevidstgørelse via internet-TV, videoer på CD’er og DVD’er samt politisk turisme. Så kunne der skabes en omfattende modstand mod kapitalismen. Men det har de venstreorienterede valgt fra. For ifølge deres teori skal alle disse fattige først udvikles op til kapitalisme.

Bevidsthedsmæssig opvågning

Det interessante er, at de socialistiske ledere troede, at et flertal af tyskerne i 1920 ville identificere sig med den venstreorienterede bevidsthed. Her oplevede folk magthaverne (hoved) og sig selv som arbejdskraft (underliv). Og fordi produktivkræfterne var udviklet nok, ville de opleve en modsætning mellem de to bevidstheder. Og så ville folk indse, at man kunne udskifte magthaverne og danne en socialistisk stat. Sådan tænkte teoretikerne. Og som vi har set, var der også mange tyskere, der troede, det kunne sket. Men de blev nedkæmpet af borgerlige og nationale kræfter.

Det nazistiske parti blev dannet allerede i februar 1920. De tog afstand fra den venstreorienterede bevidsthed (hoved), der ville styre og kontrollere hele samfundet. Og de tog også afstand fra den kapitalistiske bevidsthed (underliv), der bare ville udfolde sig frit uden styring.

I stedet ville de have en national socialisme, hvor alle i samfundet opfattede sig som én stor familie. Det handlede om at føle fællesskabet (bryst).

For flertallet af befolkningen var der dog tale om, at man begyndte at genopleve, at de to siders bevidstheder hang sammen. Det var ikke kun i Tyskland. Overalt i Europa begyndte mennesker igen at opleve sammenhæng i deres bevidsthed. Det gav sig udtryk i forskellige progressive folkelige bevægelser. Der opstod en biodynamisk bevægelse, hvor man skulle dyrke jorden mere økologisk. Der opstod kvindegrupper, der kæmpede for ligestilling og opnåede valgret for kvinder. Der opstod en række terapeutiske grupper, der ligesom i slutningen af 1700-tallet arbejdede med at frigøre bevidstheden for at blive mere oprindelig. Der opstod Kooperationer af arbejderdrevne virksomheder.

Det generelle ved den bevidsthedsmæssige proces var, at man kobledes den individuelle følelse (bryst) sammen med den samfundsmæssige bevidsthed (hoved) og produktion (underliv). Det stivnede europæiske parforhold, som jo etableres ved, at man kun mærker og identificerer sig med den ene kropssides bevidsthed, mens den anden er projiceret ud på en partner, blev ophævet for mange i 20'erne. Man begyndte at udfolde homoseksuelle forbindelser frit. Man etablerede gruppefamilier. Nye åndelige og spirituelle grupper opstod. Overalt rejste der sig en stemning af, at nu skulle verden forvandles. Nu skulle der opstå fred og retfærdighed.

De socialistiske ledere forklarede nederlaget i 1920 med, at produktivkræfterne åbenbart ikke var udviklet nok; men man var sikker på, at det ville blive tilfældet i løbet af få år. I Sovjetunionen døde Lenin, og Josef Stalin (1878-1953) overtog lederskabet. Stalin proklamerede idéen om "socialisme i ét land"; og så begyndte en kamp for at udvikle Sovjetunionen og forsvare sig mod de kapitalistiske lande.

Lukács

En af de markante socialistiske ledere i Europa i disse år var den ungarske filosof Georg Lukács (1885-1971), som forsøgte at komme tilbage til Marx's oprindelige teorier. I hans bog *Historie og klassebevidsthed* fra 1923 har han et kapitel, der hedder *Reifikationen og proletariatets bevidsthed*. Her skriver han blandt andet:

...den modsigelse som her fremtræder mellem subjektivitet og objektivitet ...er intet andet end det logiske og metodologiske udtryk for det moderne samfund tilstand: en tilstand i hvilken mennesket på den ene side i stadig større udstrækning sprænger, opløser og overgiver de "naturlige", irrationelle og blot faktiske bånd, men på den anden side samtidig i denne af dem selv skabte, "af dem selv frembragte", virkelighed opretter en slags anden natur, hvis udvikling stiller dem i samme ubønhørlige lovbundethed som de irrationelle naturkræfter (eller mere korrekt, de i samme form fremtrædende sociale relationer) tidligere har gjort.

Altså, den oprindelige *naturlige* relation mellem subjekt og objekt er af samfundet blevet omdannet til en omvendt relation – og opleves som en anden *naturlighed*, som man nu tror på, som om det var en naturlov.

Lukács fokuserede på subjekt-objekt. I det borgerlige kapitalistiske samfund opdrages børnene til at vende subjekt-objekt, sådan at det, som burde være subjekt, bliver til objekt – og det, som burde være objekt, bliver til subjekt.

Det burde jo være sådan, at det kropslige *jeg* (underliv) er subjekt - og at samfundsbevidstheden (hoved) er objekt.

Men i Europa har man projiceret underlivets bevidsthed udenfor *jeg*'et. Og forældre, pædagoger og skolelærere opdrager hver generation til at gøre det samme. Det er naturligvis en kunstig spaltning, som kun opretholdes ved en daglig selvundertrykkelse. Og enhver af os kan da også slippe ud af den kunstige bevidsthed, når og hvis vi får opmærksomhed på det – og kan indse, at vi bør gå tilbage til det naturlige.

Men med spaltningen (alienation) bliver underlivets bevidsthed til objekt, og så opstår der et subjekt i hovedet. Det betyder, at vi tror, at vi skal styre os selv og hinanden. Og dermed tror vi, at der skal ledelse til.

Vi kan ikke selv. Der skal være et system. Der skal være en organisation, tror vi.

Så kommer Lukács også ind på reifikationen – altså spaltningen mellem de to kropsiders bevidstheder. Den skal brydes ved at blive bevidst om den i alle de situationer, hvor den optræder.

For ethvert menneske som lever under kapitalismen udgør altså reifikation den nødvendige, umiddelbare virkelighed, og overvindelsen heraf kan ikke ske på nogen anden måde end gennem den uafbrudte og til stadighed fornyende tendens til i praksis at bryde igennem tilværelsens reificerede struktur gennem en konkret sammenstilling af de modsætninger i den totale udvikling, som konkret fremtræder, og gennem at gøre den immanente sammenhæng af disse modsætninger i den totale udvikling bevidst.

Lukács skriver også, at det afgørende ikke er, at man forstår de to sider; men at man forstår nødvendigheden i at samle dem. Og som det vigtigste skriver Lukács, at det er igennem strejker, aktioner, folkelige bevægelser mm. (praksis), at man opbygger bevidsthed (teori) om, hvordan man kan forene den splittede bevidsthed og det splittede samfund. Og det indebærer, at det enkelte menneske ændrer sig selv samtidig med, at man ændrer noget ude i samfundet. Altså præcis ligesom Marx også beskrev det.

Lad os tage et eksempel fra vor tid: Det handler om en mine, hvor der opstod en eksplosion, og hvor man bagefter interviewede minearbejderne. Disse minearbejdere accepterede en pandelygte, hvis batteri havde strøm til 8 timer, selvom de var i minen op til 12 timer. De accepterede kun at spise i de små pauser, der opstod i løbet af arbejdet. De accepterede at lægge deres afføring op på båndet, der førte malmen op til overfladen. De accepterede, at sikkerhedsforanstaltninger ofte var fraværende. Men de havde en særlig minearbejdermentalitet, som de var stolte af, og som gjorde, at de kunne klare at være minearbejdere. Og dette sidste er reifikation. De var i stand til at spalte deres bevidsthed i 2 dele. Den ene del er en arbejderrolle. Den anden del er en menneskerolle. Reifikation består ikke i, at de accepterer, at de ikke har strøm i deres pandelampe, at de kun spiser i små pauser, at der ikke er toiletforhold, og at sikkerheden er dårlig. Reifikation består i, at de

etablerer en arbejdsbevidsthed, hvor de ikke føler ubehag, men nærmest er stolte over, at de kan magte det.

Lukács mente, at der er en objektiv mulighed for at opnå en revolutionær bevidsthed, når man står overfor sådan et konkret problem som for eksempel en pandelygte, der ikke lyser nede i minen. Hertil mener andre, at mennesker netop reificerer deres bevidsthed, sådan at man opdeler oplevelser og følelser. I det konkrete eksempel reagerede minearbejderne ved at være stolte over, at de faktisk kunne magte at være nede i minen, selvom deres pandelygte slukkede.

Lukács mente så, at evnen til at af-reificere bevidstheden i situationen afhænger af, om man i forvejen har en grundlæggende forståelse for samfundssystemet og for den spaltede bevidsthed. Des flere i arbejderklassen, der får denne indsigt, des mere revolutionær kan arbejderklassen blive i sin kamp for at ændre systemet.

Lad os tage et andet og mere hjemligt eksempel. I 3-4 års alderen opstår der en kamp mellem forældre og barn, hvor barnet til sidst i afmagt opgiver, hvorefter det gennemfører reifikation, hvor barnet får et *jeg* i den ene side og andre mennesker i den anden. (Alienationen er allerede gennemført to år tidligere, hvor bevidstheden i underlivet blev projiceret udenfor *jeg*'et.)

Spaltningen mellem de to sider giver skyldfølelse. Ganske vist var det forældrene, der tvang barnet til at gennemføre spaltningen; men det var barnet selv, der gennemførte det. Og derfor oplever man i sin underbevidsthed, at man er skyldig. I højre sides underliv opstår (om ikke før så nu) en vrede, der er rettet mod venstre side. Og i venstre sides bryst opstår nu en følelse af et indre såret barn. Lige så snart de to sider kommer i kontakt med hinanden, oplever man disse følelser. Men reifikationen gør, at man netop ikke forbinder de to siders bevidstheder og derfor heller ikke mærker disse følelser.

Egentlig opfører barnet sig indtil 3-4 års alderen sådan, som Marx og Lukács synes, at det revolutionære menneske skal fungere. Det er i overensstemmelse med Marx's teori for, hvordan bevidstheden udvikler sig. Modsætningen mellem krop (underliv) og magthavernes/forældrenes ideologi (hoved), skaber nogle følelser i barnet (bryst), som får det til at danne sin egen bevidsthed, der er i modsætning til overmagten. Men efter reifikationen foregår barnets videre udvikling i skolen, hvor det kun er tankerne (hoved), der udbygges. I brystet "indespærres" et lille 4-årig

indre barn, hvis udvikling er gået i stå. Og nede i underlivet er der også et dyrisk lille barn, der føler sig som i en fangekælder, og som er fuld af vrede og måske had. Disse to indre børn lever videre i underbevidstheden resten af livet, men mindre man går i terapi – eller får en politisk forståelse, der løsner op for det.

Hvis man som voksen deltager i møder og skal diskutere uenigheder, opfattes det helt uacceptabelt, hvis man forbinder underlivets bevidsthed med hovedets bevidsthed. Så oplever andre, at man udfolder magt. Det er totalt uciviliseret og udemokratisk, er den borgerlige opfattelse. Og den, der gør det, får så en følelse af skam. Men det er egentlig det, som den revolutionære socialist bør gøre.

Det er også uacceptabelt, hvis man forbinder højre og venstre siders bevidstheder med hinanden. For så blander man det principielle med det personlige. Andre oplever det egoistisk. Og den, der gør det, får en følelse af skyld. Men det er egentlig det, som den revolutionære socialist bør gøre.

Et revolutionært politisk parti – sådan som Lukács ville opbygge det – organiserer processer, hvor man kommer ud af de alienerede og reificerede tanker – og bygger på individers viljer til at skabe udvikling – samt koordinerer dem. Den revolutionære bevidsthed handler om at ændre både det private og det offentlige – og skabe en ny form for samfundsorganisation.

Lukács mente, at det er afgørende, at et revolutionært parti består af mennesker, der har erfaring i at forbinde de splittede bevidstheder, sådan at de kan tage initiativer til at trække andre arbejdere med sig – og skabe nogle helt nye sammenhænge, der overskrider kapitalismen og lægger grunden for socialismen.

For proletariatet er det livsvigtigt at blive bevidst om sin eksistens dialektiske væsen,..

Problemer er bare hvordan? Her understregede Lukács, at det jo ikke kan ske via tænksomme analyser. Det er først, når teori og praksis mødes, at der kan ske ændringer af bevidstheden.

Det kapitalistiske samfund har trukket alle mennesker over i enten kapitalistklassen (hoved) eller arbejderklassen (underliv). Men lige

så snart arbejderklassen går i aktion, genopstår et subjekt, der er knyttet til underlivets bevidsthed. Og så er objektet at erobre den politiske magt (hoved). Hermed er den oprindelige handlingsdygtige bevidsthed genopstået.

I kapitlet *Proletariatet situation* skrev Lukács:

Umiddelbarhed og formidling er altså ikke kun koordinerende og komplementerende måder at forholde sig til virkelighedens objekt; men de er samtidig – i overensstemmelse med virkelighedens dialektiske væsen og den dialektiske karakter af vore anstrengelser med at konfronteres med denne virkelighed – relative processer, der danner vores tankemæssige bevidsthed.

Der er altså ikke kun tanker (hoved) og et objekt (underliv). Der er også en umiddelbar og formidlende bevidsthed (bryst). Denne er ikke kun koordinerende og komplementerende. Den indgår i den dialektiske proces, hvor alle 3 bevidstheder gensidig udvikler hinanden og bestemmer det bevidsthedsmæssige indhold. Det vil blandt andet sige, at det ikke kun er objektet (underliv), der danner den politiske bevidsthed (hoved). Det er også den sociale bevidsthed (bryst), der er med til at danne indholdet i den politiske bevidsthed i hovedet. Først når man inddrager menneskenes sociale formidlende processer (bryst), sker der en politisk indsats, der kan overskride og ændre det kapitalistiske samfund.

Alt det her tænkte og skrev Lukács, efter at det blev tydeligt, at revolutionen ikke spredte sig fra Rusland til Europa. Bogen udkom først 1923; og den blev mødt med kritik af alle dem, som mente, at marxisme er en økonomisk teori, som bygger på en naturlov om produktivkræfternes udvikling, sådan at produktivkræfterne kommer til et udviklingstrin, hvor kapitalismen ikke kan fortsætte, og at socialismen derfor med nødvendighed vil opstå.

Andre mente, at Lukács måske nok havde ret i sine synspunkter; men at han udelukkende fokuserede på individuel bevidsthedsudvikling. Lukács tilbageviste kritikken i bogen *Et forsvar for historie og klassebevidsthed – magi og dialektikken*. Den udkom i 1926, men blev først oversat til engelsk i år 2000. Han skriver i starten:

... jeg vil bevise, at hvad det virkelig handler om er partiets rolle i revolutionen...

Og bogen handler så om, hvad det socialistiske eller kommunistiske parti skal gøre frem mod en samfundsmæssig situation, hvor det er muligt at foretage revolutionære skridt, der overskrider kapitalismen. Man skal ikke bare opstille teorier. Man skal koble teorier sammen med en folkelig praksis, sådan at teori og praksis udvikler hinanden, og sådan at subjekt (mennesker) og objekt (samfund) også udvikler hinanden. Altså være aktiv i en dialektisk proces.

Lukács var ret alene blandt socialistiske ledere om at vende tilbage til Marx's oprindelige teori. Han var ikke særlig god til at forklare andre om det. Men han var et barn af sin tid - og vidner derfor om, at man – i hvert fald nogen - netop i de år var i stand til at forbinde de splittede bevidstheder.

De fleste venstreorienterede - både anarkister, socialister og marxister - mente bare, at kapitalister kun havde hævet sig halvvejs op over naturen og det dyriske i dem selv. Og at udfordringen var at hæve sig helt op over det dyriske og naturlige, sådan at man kunne danne et "menneskeligt" samfund, der kun byggede på forstand.

Nyt syn på bevidstheden

I 1960'erne – men inden ungdomsoprøret i 1968 – var der især 2 nye strømninger, der rokkede ved marxismen. Den ene var den kritiske teori, som blev formuleret af "Frankfurterskolen" og den anden var maoismen.

Frankfurterskolen

I midten af 1920'erne var der nogle teoretikere, der lavede deres eget Institut for Socialforskning i Frankfurt. Det var blandt andre Max Horkheimer (1895–1973) og Theodor W. Adorno (1903–1969).

De kunne godt se, at arbejderklassen havde en spaltning mellem samfundsbevidstheden (højre) og den individuelle familiebevidsthed (venstre). Men i begyndelsen af 30'erne troede de stadig, at arbejderklassen ville slippe denne spaltning og få en revolutionær bevidsthed. I slutningen af 30'erne blev det dog klart, at det ikke skete. De mistede derfor troen på arbejderklassen; og i stedet udviklede

de den ”kritiske teori”, som skulle afsløre klassesamfundets modsætninger.

Horkheimers og Adornos bog *Dialektik der Aufklärung* fra 1944 betragtes som hovedværket for den kritiske teori. I kapitlet *Kulturindustri – oplysning som massebedrag* beskriver de, hvordan massemediernes oplysning til befolkningen skaber kunstige behov. Og i 1965 skrev Horkheimer:

Den kritiske teori bygger videre på den oprindelige europæiske tanke, hvor der foregår en stadig udvikling fra det dyriske op mod det forstandige. Problemet med kapitalismen er bare, at goderne ikke bliver spredt ud til alle, men primært til kapitalisterne. En videreudvikling vil så på et senere historisk tidspunkt – hvor udviklingen når op på et endnu højere forstandsniveau - medføre socialisme.

Nu er det altså ikke produktivkræfterne, der skal udvikles, og som vil medføre socialisme, når de er udviklet nok. Nu er det forstanden.

En af deltagerne i Frankfurterskolen var Herbert Marcuse (1898-1979). Han udgav i 1955 bogen *Eros og civilisationen. En filosofisk analyse af Freuds psykoanalytiske teorier*, hvor han blandt andet skrev:

De traditionelle grænser mellem psykologien på den ene side og politisk og social filosofi på den anden er blevet overflødiggjort af menneskets forhold i den nuværende periode ... Psykologiske problemer bliver derfor til politiske problemer, private lidelser afspejler mere direkte end før helhedens lidelser, og helbredelsen af personlige lidelser afhænger mere direkte end før af helbredelsen af den almene lidelse.

Marcuses fortjeneste var, at han klart indså, at der i vores kultur er en spaltning mellem den politiske og sociale filosofi på den ene side (højre) og psykologien på den anden side (venstre). Han så også, at der i mellemlagene var en igangværende proces, hvor man ophævede denne spaltning, sådan at det private og psykologisk (venstre) blev gjort politisk - og at det enkelte menneskes helbredelse i høj grad er en politisk proces, der går ud på at ophæve spaltningen mellem de to sider.

I hans bog *Det éndimensionelle menneske. En undersøgelse af det højt-udviklede industrisamfundets ideologi* fra 1964 opfordrer han til, at et mindretal i mellemlagene gør oprør for at frigøre menneskeheden fra de falske behov – nu, hvor arbejderklassen åbenbart ikke magtede at ændre noget. Med falske behov forstår Marcuse de behov, som magthaverne har påduttet folket på den ene eller anden måde.

Den klassiske marxske teori forudser overgangen fra kapitalisme til socialisme som en politisk revolution: Proletariatet ødelægger kapitalismens politiske system, men opretholder det teknologiske apparat, som det underordner socialiseringen ... Ganske vist mente Marx, at når de 'umiddelbare producenter' selv kom til at organisere og styre produktionsapparatet, så ville det medføre en kvalitativ forandring i den tekniske kontinuitet, nemlig en produktion med sigte på at tilfredsstille individuelle behov, der udviklede sig frit.

Marcuses kritik rettede sig imod den ”marxisme”, der var på hans tid, og som faktisk var det modsatte af, hvad Marx mente. Ifølge Marx skulle revolutionen primært handle om en produktionsmæssig revolution. På et sent tidspunkt erkendte Marx, at det nok var nødvendigt at erobre den politiske magt for derved at umuliggøre en borgerlig kontrarevolution. Det har så ført til den ”marxistiske” tanke, at man først skulle erobre den politiske magt; og når arbejderne så styrede produktionen, ville der ske en kvalitativ forandring, der kunne tilfredsstille individuelle behov, der udviklede sig frit. Men Marcuse mente, at kapitalismen allerede har ændret alt det kulturelle:

Hvis massekommunikationsmidlerne blander kunst, politik, religion og filosofi med annoncer på harmonisk vis og ofte uden at det mærkes, så bringer de disse kulturområder på én fællesnævner – de er en form for vare. Sjælens musik bliver også sælgers musik. Bytteværdien og ikke sandhedsværdien tæller.

Han går videre og analyserer sproget:

Autonomi, opdagelse, påvisning og kritik svinder til fordel for benævnelse, påstand og imitation. Magiske, autoritære og rituelle elementer gennemtrænger talen og sproget. Sproget

bliver berøvet de formidlende led, der er stadiet i erkendelsen og den erkendende vurderingsproces.

Marcuse erkender ikke, at der er en overordnet spaltning mellem hoved og underliv, sådan som Marx så det. Marcuse tror – ligesom de fleste andre – at sproget eksisterer i sig selv. Derfor genfinder han modsætningerne i sætningskonstruktionen, i grammatikken og i konstruktionen og sammensætningen af nye ord. Modsætningen eller spaltningen af bevidstheden finder han altså i den enkelte sætning. Heri har han selvfølgelig ret. Men dermed fokuserer han forkert. Det interessante – set fra et revolutionært synspunkt – er, at hele tankegange, som tidligere hang sammen, nu er opspaltet i 2 del-tankegange, hvoraf den ene knytter sig til abstrakte tanker i hjernen, mens den anden hænger sammen med kropslige konkrete handlinger.

én-dimensionelle tanker

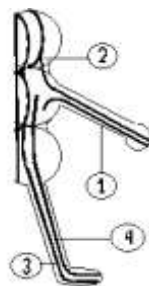
Marcuse påviser, at alle tanker er blevet én-dimensionelle – og styres af samfundet på den ene eller anden måde. Han mener, at samfundet pådutter folk imaginære behov. Mennesket handler ikke længere ud af deres egen behov, men ud fra systemets behov. Bogen *Det éndimensionelle menneske* fik stor betydning for det ungdomsoprør, som satte ind i 1968.

Den tyske forfatter Hans Magnus Enzensberger (1929-) uddybede mediekritikken i sit essay *Einzelheiten* fra 1962, hvor han skriver om *bevidsthedsindustri*. Der er kommet en massiv påvirkning fra medierne, som totalt dominerer folks bevidsthed. Evnen til at tænke selvstændigt eksisterer selvfølgelig stadig; men påvirkningen fra massemedierne er så kraftig, at de reelt sætter rammerne for, hvad vi tænker samt tvinger tankerne ind i bestemte mønstre. Sådan som jeg ser det, er denne bevidsthedsindustri i dag blevet meget mere massiv.

Kina

Mao Tse-tung (1893-1976) studerede Marx og fik en særlig kinesisk udgave af marxismen. Allerede i midten af 1970'erne begyndte jeg og andre at interessere os for kinesisk visdom. I starten syntes det meget indviklet. Og det tog mig over 20 år at forstå det. Men egentlig er det forbavsende enkelt. Så her er en elementær indføring:

I både højre og venstre side er der på hudens overflade 3 elektriske kredsløb. Et af dem starter ved brystet, løber ud ad armen til tommelfingeren, tilbage ad pegefingern, op over hovedet, ned og ud ad benet til nummer to tå, tilbage ad storetåen op til brystet. Det andet kredsløb løber på samme måde, men går til lillefinger og lilletå og er flyttet en tredjedel rundt på kroppens overflade. Og det tredje har det på samme måde, men går til langfingeren og nummer fire tå. Hvert kredsløb deler kineserne op i 4 meridianer. Strømmen kaldes for ”chi”. I USA har flere forskellige virksomheder i slutningen af 1990’erne produceret små apparater, der kan måle disse energistrømme, så meridianer *er* virkelige.

Når strømmen flyder frit rundt i alle meridianerne, føler man bare en sammenhæng. Men så kan man bremse energistrømmen. Og det interessante i forhold til bevidsthed er, at man kan bremse strømmen mellem hoved og bryst samt mellem bryst og underliv. Lad os tage et eksempel: Jeg sidder og snakker med en anden person. Men lidt efter lidt siger vedkommende noget værre sludder, og jeg bliver langsomt mere irriteret på ham. Pludselig siger han noget helt tåbeligt – og så sker der noget i min krop. Jeg kan mærke, hvordan der op gennem maven og brystet rejser sig en følelse af ophidselse. Men samtidig indser jeg, at vedkommende er naiv og ikke vil være i stand til at forstå mine synspunkter. Og så sker der det, at jeg er i stand til at standse ophidselsen. Jeg spænder op i alle musklerne i kæben og halsen samt i nakken og skuldrene. Og jeg gør musklerne i det øverste af brystet helt slatne. Og så standser den følelsesstrøm, som ellers var på vej op til hovedet. Jeg kan stadig mærke ophidselsen i brystet. Men nu er jeg i stand til at indtage et forstående smil med ansigtet – og lade som om, jeg stadig er interesseret i at lytte og forstå. Jeg har lavet en mur af spændinger mellem bryst og hoved. Når jeg spænder op i en muskel kaldes det en overspænding. Når jeg gør en muskel helt slatten, kaldes det en underspænding. Begge medfører, at den elektriske strøm i meridianerne standser. Og i det her eksempel opstår der så en højere elektrisk ladning i brystet end i hovedet.

Årsagen til at strømmen standser skyldes, at cellerne i de over- eller underspændte muskler ligger stille i forhold til hinanden. Det er kun, når musklerne bevæger sig, og at cellerne dermed presser sig mod hinanden, at der overføres elektrisk ladning fra celle til celle. Det kan man

konstatere ved at massere sådanne spændte muskler. Når man dermed presser cellerne mod hinanden, kan man presse strømmen fremad. Og ja, det kan man altså måle; så det er også rigtigt. Den elektriske ladning befinder sig altid i nogle kiselkrystaller i cellevæggene. Hvis 2 naboceller har forskellige ladninger, og de presses mod hinanden, overføres der ladning fra den celle, der har højest ladning, til den celle, der har lavest ladning.

Man kan lave en tilsvarende spændingsmur mellem underliv og bryst. Man spænder op i lænden. Og man spænder man op i mavemusklerne (hvis man er en mand, der gerne vil demonstrere for sig selv, at han er stærk og sej) – eller man gør dem slatne (det er det normale). Laver man sådan en spændingsmur, medfører det, at de seksuelle følelser forbliver i underlivet, så de ikke blander sig med kærlige følelser i brystet.

Ved hjælp af sådanne muskel-spændinger kan man indtage 8 forskellige energimønstre. På tegningen

betyder sort høj ladning (burde have farven rød) – og hvid betyder lav ladning (burde være gul eller gylden). Jeg har givet energimønstrene følgende navne. Fra venstre til højre er det: territorie-energien, analyse-energien, udlevelsens-energien, skaber-energien, samlings-energien, enheds-energien, hengivelses-energien og modtager-energien.

Fordi der er meridianer i begge kropssider, kan man have forskellige energimønstre i hver kropsside. Her er 3 eksempler. Den side, som man ser til venstre, er personens højre side. Og den side, som man ser til højre, er personens venstre side.

Fra huden går der nervetråde op til hjernen. Og via disse nervetråde overføres energimønstret til hjernen, så der opstår samme ladningsmønstre i hjernen. Nogen har ment, at dette energimønstre opstår på grænsefladen mellem for- og baghjerne; og det er meget sandsynligt, men ikke påvist videnskabeligt.

Når man skifter energimønstre, skifter strukturen i bevidstheden også. Hvis jeg har et bestemt energimønstre og betragter, hvad der foregår socialt, får jeg en bestemt oplevelse af den sociale situation. Men hvis jeg så skifter til et andet energimønstre – og stadig kigger på den samme sociale situation, får jeg en anden oplevelse. Jeg ser de strukturer i den

ydre sociale virkelighed, som passer til de indre strukturer, som jeg har i min bevidsthed.

Man kan skifte energimønstre og bevidsthedsstruktur meget hurtigt, hvis der kun foregår små forandringer i energimønstrene. Hvis det er store forandringer, går det langsommere. Man kan skifte fra et hvilket som helst energimønster til et hvilket som helst andet energimønster.

Når man vil skifte energimønster er rækkefølgen, at energilegemet (energimønstret på kroppens overflade) først skifter. Umiddelbart efter skifter åndedrættet, så det tilpasser sig det nye mønster. Og til sidst etablerer muskelspændingerne sig. Men de 3 trin sker uendelig hurtigt efter hinanden.

Nogle tror, at man kan skifte energimønster ved at skifte muskelspændinger i kroppen. Det kan man ikke. Det interessante er altså, at energilegemet er bevidst; eller at bevidstheden primært sidder i energilegemet.

Når man som europæerne altid er stagneret i det samme energimønster, føler man bare, at man er levende. Men når man kan skifte energimønster, opdager man sit energilegeme. Det er det, som nogen kalder sjælen. Kineserne kalder det for den levende energi. Så bliver man klar over, at man kan mærke 3 forskellige slags bevidstheder. Der er hjernebevidstheden. Der er den kropslige bevidsthed. Og så er der energilegemets eller sjælens bevidsthed. Den sidste er et immaterielt fænomen, som har form af ens overflade. Og når man føler sit energilegeme, mærker man det energimønster, som man har indtaget. Man kan mærke, om der er høj eller lav ladning i henholdsvis højre og venstre side – og i henholdsvis underliv, bryst og hoved. Og så oplever man samtidig en bevidsthed i hjernen, som svarer til energimønstret.

Ofte sker det, at man skifter bevidsthed uden at lægge mærke til, at energimønstret skifter. Og så kan man bagefter – hvis man føler efter – konstatere, at man har indtaget nogle nye muskelspændinger og altså skiftet energimønstre. Men man kan også bevidst skifte energimønstre –

hvis man altså kender dem – og så kan man konstatere, at tankerne ændrer sig i overensstemmelse med det nye energimønster.

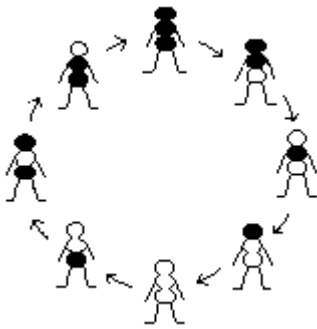
En normal europæer har permanente muskelspændinger mellem underliv og bryst samt mellem bryst og hoved. Og man er stivnet i et polariseret energimønster med analyse-energien i højre side og enheds-energien i venstre. Man lærer energimønstret og den tilhørende bevidsthed at kende som barn. Opfører man sig i overensstemmelse med mønstret, bliver man rost af forældre, pædagoger og lærere. Ellers bliver man misbilliget og skældt ud.

I 1700-tallet blev europæerne inspireret af indisk bevidsthed, så man holdt op med at tro, at det var nødvendigt med en selv-undertrykkende bevidsthed i hovedet for at styre og kontrollere sine egne dyriske kræfter i underlivet – og at det heller ikke var nødvendigt med en stat, der skulle styre og kontrollere samfundet. Hermed lærte man udlevelsens-energien at kende. Og det var afgørende for at få folk til at blive revolutionære.

Nu lever vi i en tid, hvor fjernsynet, rejser og flygtninge får kulturene til at støde sammen – og så opdager man også, at man kan lære noget af de fremmede. På amerikanske universitetsinstitutter for filosofi får nye studerende nu en litteraturliste, hvor halvdelen af bøgerne er gammel kinesisk filosofi. På tilsvarende institutter i Europa er de studerende stadig tvunget til at læse de europæiske filosofers snørklede tankebaner, som er viklet ind i reifikationens mønster. I de sidste 20 år er græsrodsorganisationer i USA inspireret meget af kinesisk tankegang. I Europa har de fleste endnu ikke opdaget den visdom, der er i kinesisk kultur.

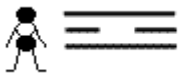
I dag skifter jeg frit rundt mellem energimønstrene og deres bevidstheder. Og når jeg for eksempel siger, at jeg er i hengivelses-energien, mener jeg, at jeg ikke bare har muskelspændinger mellem bryst og hoved, men at jeg også har den bevidsthedsstruktur, der dannes af energimønstret. Når jeg i resten af bogen vil beskrive en bevidsthedsstruktur, vil jeg nogle gange kalde den ved energimønstrets navn.

Hvornår kineserne opdagede energimønstrene og de tilhørende bevidstheder, ved vi ikke; men det var tidligere end år 2000 før 0. Omkring 500 før 0 erkendte de, at der er en særlig rækkefølge, som man ikke kan lade være med at anvende, når man udvikler sig, kommunikerer, gør erkendelser osv. Jeg kalder det en bevidsthedsrunde. Eller en teori-praksis runde; og det skal jeg vende tilbage til.

I stedet for at tegne alle de små figurer, fandt kineserne på ying-yang-symbolet. Når kineserne så dette symbol, tænkte de på de 8 energimønstre og rækkefølgen gennem dem. Farverne her er sort og hvid. Kineserne brugte farverne rød og gul (gylden). Ying-yang-tegnet er siden forstået og fortolket på et utal af måder.

Når de skulle tegne et enkelt energimønster, tegnede de det også forsimplet, idet de brugte streger. En ubrudt linje betyder høj ladning. En brudt linje betyder lav ladning. Når der er samme energimønster i begge sider, kaldes det et trigram.

Når der er forskellige energimønstre i de to sider tegnede de et hexagram. De tre øverste streger repræsenterer energimønstret i venstre side, og de 3 nederste energimønstret i højre side. I Kina var der aldrig en spaltning mellem de to sider, sådan som vi har det i Europa. Kineserne havde derfor en helt anden forståelse af sådan et polariseret energimønster end det, som jeg beskriver.

Omkring år 0 mistede kineserne den oprindelige forståelse, og de begyndte at tegne et energimønster sådan, som jeg viser det her til venstre. Der var stadig den samme 3-delning; men nu opfattede de hovedet som en udløber ligesom arme og ben. De inddelte i nedre bughule, øvre bughule og bryst – og så var der 5 udløbere: 2 ben, 2 arme og 1 hoved. Sagen var, at kineserne opfattede øvre bughule som nogle

organer, der sendte impulser op til hovedet og hjernen. Og de opfattede hovedet som et følehorn og hjernen som en føleknude, der til enhver tid kunne mærke en bevidsthed, men som ikke ophobede tanker. Leveren giver den grundlæggende impuls, som sender energi ud i kroppen i retning af hovedet. Men milten tilbageholder og frigiver noget af denne energi. Det sker i nogle langsomme rytmer. Når milten trækker sig sammen, tilbageholder den noget energi. Og når den slipper, gives denne energi fri igen, så den strømmer op til hjernen. Hermed kommer energien op til hjernen i rytmer, der medfører, at vi tænker i sætninger. Endelig er der nyrerne, der virker modsat leveren. Når nyrerne bruger energi, sker det som en langvarig brug af energi, og det standser energistrømmen op til hovedet.

Omkring år 1300 var kineserne stivnet i samme energimønstre, som vi har i Europa i dag. Og dengang kom der et forsøg på at genopdage den gamle visdom. På dette tidspunkt omtalte kineserne energilegemet ligesom jeg gør det – med underliv, bryst og hoved samt højre og venstre side.

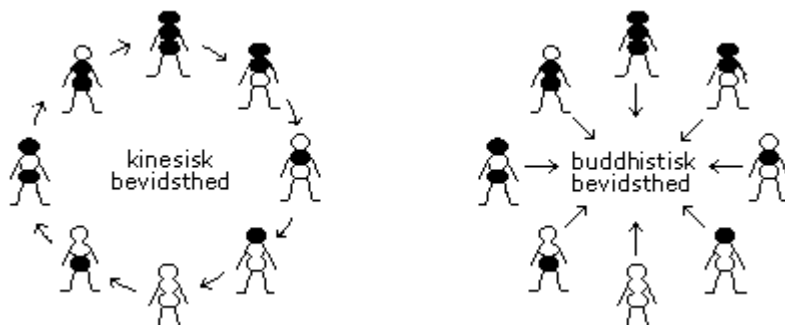
For dem var problemet: *Hvordan kan man forene de to sider og få en samlet bevidsthed?* Det var præcist det samme, som man i Melleløsten omkring år 0 prøvede på, og hvor man opfandt begrebet terapi som en metode til det. Nu vil jeg beskrive, hvordan kineserne taklede det problem.

I højre side er der høj ladning i underlivet – hvilket også er en opladning, fordi energien skabes i underlivet – mente kineserne. Og i venstre side er der lav ladning i underlivet – hvilket også er en afladning. Man er altså opladende i højre side og afladende i venstre. For at forene de to sider, bliver man så nødt til først at skifte til samme energimønstre i begge sider – og herefter lade dem forene sig. Og det betyder, at man enten i højre side skal skifte fra en opladende energi til en afladende – eller i venstre side skal skifte fra en afladende energi til en opladende. Man skal altså vende energistrømmen i den ene side. Kineserne kaldte det at vende lyset om.

Her på tegningen vendes energien i venstre side fra en afladende til en opladende energi. Og umiddelbart efter kan man forene de to sider. Når man har lært det, har man igen fået evnen til at kunne skifte mellem at

forene sig og polarisere sig – og dermed leve et friere liv, hvor man kan skifte frit mellem alle energimønstre. Denne metode er mere filosofi end praksis. Min erfaring er, at man kan skifte fra et hvilket som helst energimønster til et hvilket som helst andet. Det mest populære var at have et samlet energimønster.

I flere hundrede år skiftede mange kinesere så rundt mellem energimønstrene; men der var lige så mange, der havde den buddhistiske tankegang, hvor man hele tiden skal balancere mellem de 8 grundlæggende energimønstre. For flertallet blev de to systemet blandet fuldstændigt.

Mao

Mao, som blev den kinesiske revolutions ledende teoretiker og organisator, begyndte i midten af 1920'erne at læse Marx. Og det medførte, at Mao lidt efter lidt ændrede hele den kinesiske tankegang. Som vi skal se, gennemførte Mao sammen med kineserne præcis sådan en erkendelsesproces, som Marx skrev, at man skulle for at ændre sin bevidsthed.

Da Mao læste Marx, opdagede han, at vi i Vesten var stagneret i analyse-energien (højre) og enheds-energien (venstre). Og han opdagede, at europæerne brugte analyse-energien på en måde, der gav en særlig hjernebevidsthed, som kineserne ikke kendte til, fordi de på dette tidspunkt altid skiftede energimønster hele tiden.

Analyse-energien i højre side har jo høje ladninger i hoved og underliv, og det giver to energipoler i hjernen. Derfor kan man have to tanker i hjernen samtidig. Og så kan man opleve sig selv med enheds-energien i venstre side; og herfra er man i stand til at sammenligne de to tanker. Og denne sammenligning kan man så flytte til analyse-energiens ene energipol, hvorefter man kan indtage endnu en tanke, som fastholdes af den anden energipol i analyse-energien – og så kan man sammenligne igen.

Sådan kan man fortsætte at opbygge tanker i forlængelse af hinanden. Man kan derfor opbygge en omfattende samling af sammenhængende tanker – hvad man ikke kan, hvis man bare skifter energimønstre hele tiden.

Men Mao var også klar over, at den europæiske tankekonstruktion var dårlig, fordi den bare byggede tanker ovenpå tanker, uden at man nogensinde kunne finde ud af, om det var konstruktivt eller ødelæggende. Derfor skulle man skifte mellem teori og praksis. Man skulle afprøve sine tanker for at finde ud af, om de var gode.

Her i Europa blev man også inspireret af Maos tanker; og i kulturrevolutionære kredse begyndte man også at snakke om at veksle mellem teori og praksis. Men det blev til en veksling mellem en praksisløs teori og en teoriløs praksis. Man byggede mere ovenpå sine teorier og troede, at man blev klogere, hvor man reelt blev dummere på et højere niveau.

Men Mao kunne forene kinesisk visdom med vestlig tankegang – og fandt frem til, at processen skulle være: 1) Man får en ny idé eller teori. 2) Man udfører den i praksis. 3) Man høster erfaringer, hvilket bliver til en ny idé eller teori. 4) Man sammenligner så den nye teori med den gamle – og *herved* bliver man klogere, så man er sikker på at opbygge visdom i stedet for dumheder. Man skal altså ikke veksle mellem teori og praksis. Man skal udføre processen sådan; teori-praksis-teori, analyse, teori-praksis-teori, analyse, teori-praksis-teori, analyse osv. Det var der kun meget få, der forstod her i Vesten.

Mao fik først den idé, at man skulle lære at bruge kul til at lave stål. Alle landsbyer begyndte derfor at lave stål. Det meste af det egnede sig dog ikke til noget som helst. Og bønderne forsømte deres dyrkning, så millioner døde af sult. ”*Det var jo ikke godt,*” sagde Mao; men han sagde også, at det var en nødvendig læreproces for at udvikle den nye bevidsthed. Og kineserne fik lært, at man godt kan lave stål; men at man skal lave det af god kvalitet malm. Fordi mange kinesere døde af sult, fik Mao den idé, at man skulle dræbe alle fuglene, fordi de spiste en del korn. Herefter løb alle kineserne rundt efter fuglene, indtil fuglene blev så udmattede, at de lod sig fange og blive dræbt. Men herefter blev der flere insekter, som ødelagde mere korn end fuglene. Og igen døde

millioner af kinesere. ”Det var jo ikke godt. Men nu har vi lært, at fugle er nødvendige i naturens husholdning”, sagde Mao. Han gav også signal til, at de forstokkede universitetsprofessorer, læger og embedsmænd skulle afskaffes; og mange blev myrdet. Men så stod pludselig nogle studenter på et hospital og skulle hjælpe en vanskelig patient; og det kunne de ikke. Men så lærte kineserne, at det var godt, at der var kloge og erfarne folk. Mao kaldte hele processen at opbygge en ideologi – og det var både omkring produktion, politik mm.

De fleste her i Vesten anser Mao for en tyrant, der er skyld i millioner af kineseres død. Men kineserne anser ham for en stor reformator, der har ændret kinesisk bevidsthed. For selvom det kostede mange menneskeliv i starten, har kineserne fortsat den bevidsthedsmæssige proces.

Foucault

Den franske filosof Michel Foucault (1926-84) var en af de socialister, der knyttede an til en maoistisk tankegang, hvor teori og praksis var forenet. Han udgav i 1961 *Histoire de la folie à l'âge classique - Folie et déraison (Galskabens historie i den klassiske periode)*. Han tog udgangspunkt omkring år 1500, hvor spedalskheden var ved at ophøre. Man havde systematisk udvist de spedalske fra byerne. Og hvis de ikke kunne gå, bar man dem udenfor, så de kunne ligge og dø på en mark. Denne tankegang med at udvise mennesker blev nu videreført, så alle ikke-normale også blev udvist. Gale mennesker, som tidligere blev accepteret som landsbytosser, blev nu uddrevet. I starten blev de bare konstant sendt videre; men efterhånden begyndte man at spærre dem inde. Der var ikke tale om nogen straf eller behandling. De skulle bare væk fra det normale samfund. Hvis de blev for aktive og opførte sig aggressivt, gav man dem kolde bade, eller de blev spærret inde i beholdere, så det kun var deres hoved, der var fri. Man prøvede også at placere dem i nogle apparater, der blev snurret hurtigt rundt for at passivisere dem.

De fleste gale blev behandlet som dyr. De blev lænket i stalde. Om vinteren kunne der være frost. Men de havde kun noget halm til at beskytte sig med. Hvis de gale ikke gjorde, hvad man sagde, blev de pisket. Man mente, at de gale var nogle væsner, hvor det menneskelige var forsvundet. De var overgået til at være dyr.

Foucault mente, at der i 1400-1500-tallet opstod en bevidsthed, hvor det europæiske menneske hævdede sig op over det dyriske i sig selv.

Jeg er enig; men jeg mener, at bevidsthedsstrukturen allerede eksisterede. Efter min opfattelse kom der bare en social proces, hvor man bevidsthedsmæssigt fik en adskillelse mellem en fornuftsbevidsthed (hoved) og en dyrisk bevidsthed (underliv). Men Foucault mente altså, at selve det to-polede bevidsthedsmønster opstod i disse år. Han kendte ikke til energilegemet og energimønstrene.

Det udviklede sig så til, at mennesker blev ”moderne”. Ikke nok havde man et civiliseret *jeg* i hovedet og et dyrisk *væsen* i underlivet. Men man fik også to bevidstheder. I hovedet kom der en bevidsthed om at iagttage, og i underlivet var der en bevidsthed om det konkrete. Man begyndte derfor at iagttage alt og alle, og dermed begyndte man at få begreber og kategorier. De gale (underliv) blev dermed til en kategori (hoved). Foucault mente hermed, at der blev skabt en bevidsthed, der ikke var der før. Og derfor troede han, at analyse-energiens bevidsthedsmønster blev skabt på dette tidspunkt i historien.

I 1963 skrev Foucault bogen *Naissance de la clinique - une archéologie du regard médical (Klinikkens fødsel)*. Efter den borgerlige revolution i 1789 kom der klinikker og sygehuse for de fattige. De medførte, at lægerne nu kunne forholde sig til mange patienter; og så begyndte man at registrere sygdomstegn. Hvis en patient havde nogle bestemte symptomer, var der sandsynlighed for, at patienten havde en bestemt sygdom. I stedet for at hjælpe patienten, vendte lægerne sig nu mod at afhjælpe sygdommen.

Foucault så her, at der var en lighed mellem filosofferne og lægerne. Filosofferne havde teorier, som beskrev virkeligheden. Og lægerne havde tegn eller symptomer, som beskrev sygdommene. Teorierne og symptomerne fik hermed et selvstændigt liv. Igen mente Foucault, at dette var med til at skabe bevidstheden, der hører til analyse-energien. Foucault mente, at der hermed kom indhold i bevidstheden, nemlig teorier og symptomer.

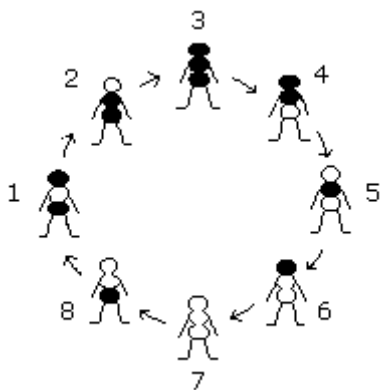
Foucault erkendte hermed, at ”samfundsbevidstheden er ændret”. Tidligere havde man en læge (hoved) og en patient (underliv). Men de

nye samfundsinstitutioner, klinikker og sygehuse, gjorde, at man fik sygdomme (hoved) og symptomer (underliv). Lægen kiggede ikke på patienten. Han undersøgte en lang række patienter og kiggede på, om de havde samme symptomer. Selve sygdommen ses ikke. Der eksisterer kun symptomer. Sygdommen eksisterer kun i sproget.

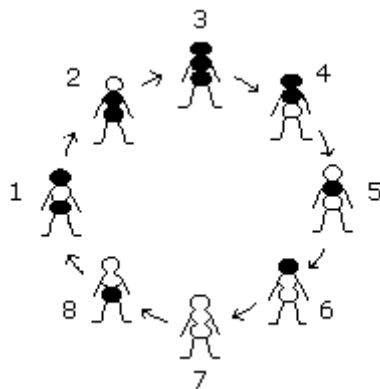
Nu hvor lægerne i fællesskab havde fået overblik over symptomer og givet navn til sygdomme, blev de gale ikke længere betragtet som dyr, men som syge. De levede herefter i særlige asyler, hvor de skulle behandles. Her anvendte man dels straf med pisk, kolde styrtebade, fratagelse af mad osv. Og dels psykologisk hjælp, hvor de skulle lære at identificere sig med fornuften (hoved), der skulle styre og kontrollere deres ufornuft (underliv). De skulle altså lære at identificere sig med analyse-energien på den ”moderne” måde, hvor man (hoved) har hævet sig over dyret i sig selv (underliv). De kom under konstant overvågning. Deres ord og handlinger blev bedømt. De var (og er) blevet ofre for psykologers og psykiateres behandlinger. Den nye bevidsthed om sygdomme, som altså var socialt skabt, ændrede, hvordan man behandlede de gale. Fra at betragte dem som dyr blev de nu betragtet som syge mennesker.

I 1966 skrev Foucault bogen *Les mots et les choses - une archéologie des sciences humaines (Ordene og tingene)*. Bogen handler om, at europæerne i 1500-1700 skabte den bevidsthed, som er analyse-energiens bevidsthed. Der er ”ordene” (hoved), og der er ”tingene” (underliv). Han skrev, at der er ideologiske og institutionelle rammer for, hvad man i en bestemt historisk periode kan tænke. Han mente, at der til enhver tid er nogle samfundsinstitutioner, der skaber bevidsthed. Og beviset er netop de gales historie, hvor de først blev accepteret som landsbytosser, så blev de dyr - og til sidst blev de patienter. I bogen forsøgte han at vise en tilsvarende udvikling indenfor kunst og økonomi.

Foucault generaliserede så. Historisk er der først noget usynligt (underliv). Men ved at sætte sprog på, opstår der noget synligt, som Foucault kaldte signatur (hoved). Det er altså sproget, der trækker disse fænomener ud af mørket og gør dem til noget.

Jeg vil nu sætte Foucaults analyse ind i den kinesiske model om teori og praksis. Foucault kendte ikke energimønstrene. Men Foucaults analyse og tanker passer fint med modellen. På et tidspunkt (1) havde man fornuft (hoved) over det dyriske (underliv), og de gale blev spærret inde og behandlet som dyr. Efter revolutionen begyndte lægerne at undersøge (2) de fattige og fik en masse indtryk. Man begyndte så at koordinere (3) gamle teorier med, hvad man nu iagttog. Og lægerne begyndte at kommunikere (4) med hinanden for at finde ud af, hvad de var enige om. Læger og andre begyndte så at udtrykke deres holdninger (5). Og så kiggede man tilbage og kunne indse (6), at man havde taget fejl. I underbevidstheden (7) blev der nu rykket rundt på bevidsthedselementerne. Og så fornemmede (8) man, at noget helt nyt var på vej. Og det blev til en ny teori (1) om behandling af de syge.

Foucault mente så, at erkendelsen også rykkede ved, hvordan man identificerede sig selv. Så vi tager lige en runde mere gennem energimønstrene. Indledningsvis (1) havde man et "abstrakt subjekt" (hoved) over et "kropsligt objekt" (underliv). Sproget blev så løsrevet fra objekterne. Ordene fik herefter ingen faste betydninger. (2) Man følte og snakkede om sin eksistens. Man begyndte så (3) at koordinere de gamle begreber med de nye. Og man begyndte at kommunikere med hinanden (4) for at finde ud af, hvad man var enige om. Man følte tydeligt (5), at der var en eksistens, som handler om at være menneske (i modsætning til udgangspunktet, hvor man havde en "abstrakt bevidsthed" om et subjekt og en anden bevidsthed om at "være et objekt"). Og så kiggede man tilbage og kunne indse (6), at den gamle bevidsthed var forkert. I underbevidstheden (7) blev der nu rykket rundt på bevidsthedselementerne. Så fornemmede man (8), at noget helt nyt var

på vej. Og det blev til en ny teori (1) om, at det er forkert at have to bevidstheder, hvor den ene kigger på den anden. Man skal derfor forlade hovedets bevidsthed (2) og kommer ned og mærke sig selv.

Vi ser her, at Foucault ikke bare tager én runde, men tager ét skridt videre og standser så i udlevelsens-energien.

Foucault mente, at han helt havde forladt den gamle europæiske bevidsthed (analyse-energien), fordi den var statisk. Hans historiske analyser viser, at det europæiske menneske hele tiden er på vej i en erkendelsesproces. Og her oplever han udlevelsens-energiens bevidsthedsmønster, hvor der ikke er nogen bestemt bevidsthed (hoved), men hvor man kropsligt og følelsesmæssigt (underliv og bryst) er i en konstant social proces.

Undervejs i processen opstår der selvfølgelig nogle abstrakte tanker (hoved) om de konkrete erfaringer (underliv), man har gjort. Men Foucault vil ikke kalde dem en teori. Han kalder dem en ”ytring”; og det er i denne sammenhæng ikke det at sige noget. En ”ytring” er det bevidsthedsindhold, der manifesterer sig efter en erkendelsesrunde, *hvis* der altså er erkendt noget. For så iagttager man det, man har ”ytret”, og det giver anledning til videre sociale og erkendelsesmæssige runder. Vidt forskellige begreber kan godt udgøre en identisk ”ytring” eller ligge nær hinanden. Men de skal dog tilhøre samme ”domæne” eller ”felt”.

Det er normalt samfundsinstitutioner, som skaber disse ”ytringer”. Det er ikke nødvendigvis kendte institutioner. Ofte er det nye spirende grupper, som senere bliver til etablerede institutioner. Her kan man så analysere, hvem der ytrer sig, deres indplacering i samfundssystemet samt personernes forhold til et domæne (emneområde).

Efter endnu en runde opstår så et diskursobjekt. Diskurs betyder ”det, man snakker om”. Og Foucault mente her, at det skal være noget, som et stort flertal i samfundet snakker om. Hvis det kun er en mindre gruppe, er det *ikke* et diskursobjekt.

Der er altså ikke nogen sand og uforanderlig teori i hovedet – her med udlevelsens-energiens bevidsthed. Der er en social proces, hvor man snakker med hinanden, og hvor bevidstheden hele tiden udvikler sig.

På en videnskabelig konference sagde Foucault, at han helt havde forladt den gamle europæiske bevidsthed. Men da andre påpegede, at han i erkendelsesrunden kom igennem en fase (analyse-energien), hvor der

både var subjekt (hoved) og objekt (underliv), indrømmede han, at hans teori ikke var perfekt.

Det vigtigste for Foucault var at få os til at slippe ud af analyse-energiens bevidsthed. Hovedets bevidsthed må forsvinde, hvis man skal åbne for en ny bevidsthed om mennesket, mente han. Det er først omkring år 1800, at mennesket socialt blev skabt som et objekt (underliv) for videnskaben (hoved). Opgaven var og er at befri mennesket fra at være sådan et objekt – og hermed slippe ud af analyse-energiens bevidsthed.

Foucault kunne ikke lide de grupper, der knyttede sig til analyse-energiens bevidsthed. Det var humanisterne, der har en ideologi (hoved), der distancerer sig til det dyriske (underliv). Han kunne heller ikke lide strukturalisterne, som mener, at sproget har bestemte strukturer, og at bevidstheden altså kun er inde i hovedet. For hele hans argumentation handlede om, at den to-polede bevidsthed var historisk skabt – og dermed, at den også kan omskabes. Men han kunne heller ikke lide socialkonstruktivisternes, der ud fra samfundsmæssige forhold (underliv) ville skabe en særlig samfundsbevidsthed (hoved). Og det var især ”marxister”, der havde Engels’s opfattelse, og som mente, at det var produktivkræfterne, der skabte samfundsbevidstheden.

I 1969 skrev Foucault bogen *L’archéologie du savoir (Videns-arkæologien)*. Det er en slags opsummering; men bogen indeholder også en generel teori for diskurs. Foucault stiller spørgsmålet: Hvad er det, der får bevidstheden til at være et sammenhængende hele? Ja, det er *ikke* et bestemt objekt i den ydre verden. Det er *ikke* en bestemt type af analyse. Det er *ikke* ved at bruge særlige begreber. Og det er *ikke* et bestemt tema. Foucault vidste altså godt, at det er noget *inde* i selve bevidstheden. Han vidste, at bevidstheden kan ændre sig for hver erkendelsesrunde. I stedet for at veksle mellem teori og praksis mente han, at der er en konstant praksis, og at der undervejs opstår ytringer.

Foucault mente så, at man skulle fokusere på, hvorvidt noget rent faktisk er sagt eller skrevet. Altså om der har været en ”ytring”, der har skabt et diskursobjekt. Og det interessante er så at studere flere erkendelsesrunder i forlængelse af hinanden og se på, hvordan disse ”ytringer” ændrer sig – og så relatere dem til samfundets øvrige processer. Ud fra sine historiske analyser om de gale, mente Foucault, at

det *også* handlede om at finde de ”ytringer”, som *ikke* blev sagt, men som kunne siges eller burde siges.

Hvis vi skal vurdere Foucault ud fra Marx’s synsvinkel, er det i overensstemmelse med Marx, når Foucault fokuserer på bevidsthedsrunder, og at bevidstheden udvikler sig fra runde til runde. Men Foucault afviger fra Marx, når han mener, at man bare skal have udlevelsens-energiens bevidsthed. Foucault går fra den ene grøft (analyse-energien) over i en anden grøft (udlevelsens-energien).

Det er udbredt i ”marxistiske” kredse at mene, at Foucault er reaktionær, fordi han netop forkaster analyse-energiens bevidsthed. Dermed forkastes også modsætningen mellem kapitalistklassen og arbejderklassen. Alt bliver bare til sociale processer. Og når man læser de mange universitetsopgaver, der hele tiden skrives, og hvor der anvendes diskursmetoden, er der god grund til at tage afstand fra metoden. Men det er, fordi man i dag ikke gør det, som Foucault gjorde. I dag er alt ”ytringer”, og samfundsdebatten er en omgang mental grød, der skaber mere forummelse end visdom. Foucault derimod holdt sig til store væsentlige processer, som der foregik, og som vitterlig gav indsigt og visdom. Den tilsvarende ”marxistiske” forummelse gå på, at man kun forholder sig til analyse-energiens bevidsthed.

Kulturrevolution

Tanken om at frigøre sig fra den vestlige kulturs energimønster med tilhørende bevidsthedsstruktur modnedes i 1960’erne og blussede for alvor op efter et studenteroprør i 1968 i Paris.

 Det var et opgør med analyse-energiens bevidsthed. Tidligere herskede universitetsprofessorerne (hoved) over studenterne (underliv). Men nu ville studenterne selv bestemme, hvad de skulle studere. Det bredte sig til hele samfundet. Tidligere var der på skolerne autoritære lærere (hoved), der stod for at undervise, og som straffede eleverne (underliv), hvis de ikke adlød. Nu skulle man i stedet have humanisme på skolerne. Tryghed var forudsætningen for at lære noget. Og fokus skiftede fra lærerens undervisning til elevens læring. I fjernsynet var der tidligere en bedreviddende belæring af befolkningen. Nu skulle der ikke længere tales ned til folk.

 Tidligere var mellemlagenes kvinder hjemmegående. De var i god kontakt med følelserne (bryst). De beskæftigede sig ikke med abstrakte analyser (hoved). Og de fleste fik aldrig en orgasme (underliv). Nogle læger mente, at kvinder kunne få en særlig følelses-orgasme, der startede i brystet. Der kom derfor gang i en kvindebevægelse, der dels handlede om at frigøre seksualitet og dels handlede om at lære mændenes bevidsthed, så kvinderne kunne komme ud og deltage i samfundslivet.

Kvinderne skulle altså ikke kun identificere sig med enheds-energien, men også med analyse-energien. De skulle nu både være mødre og passe hjemmearbejdet, mens de samtidig skulle have en karriere i erhvervs-livet; og så skulle de være mere seksuelt aktive.

Allerede i 1949 forsøgte den franske filosof og feminist Simone de Beauvoir (1908-86) at gøre oprør mod husmoderrollen i enheds-energien. Hun skiftede selv til manderollen med analyse-energien, som hun - ligesom andre socialister - mente var den eneste naturlige, mens kvinderollen var kunstig. Man fødes ikke som kvinde, mente hun. Man bliver det. Enheds-energiens bevidsthed var skabt af mændene, mente hun og andre socialistiske kvinder.

Tidligere identificerede en mand sig med højre side og analyse-energien – og en kvinde med venstre side og enheds-energien. Men nu mærkede man begge sider lige meget. Og den side, som man tidligere havde projiceret ud på en kæreste, blev nu en side af sig selv. Det medførte, at parforhold og kernefamilier gik i opløsning, og mange begyndte at bo i kollektiver.

Traditionelt brugte man højre side og analyse-energien på arbejds-pladsen – og venstre side og enheds-energien i familien. Men nu blandede man det sammen, og så opstod produktionskollektiver, hvor arbejdsfællesskab og familie var det samme.

I dag er der mange, der tror, at kulturrevolutionen efter 1968 kun handlede om gruppesex og løse forbindelser, og som mener, at børnene led under det. Men før 68 blev børnene straffet med spanskrør i skolen, og de skulle lære salmevers udenad. Efter 68 indførte man humanisme i skolen og mente, at tryghed var forudsætningen for at kunne lære noget. Før 68 var læreren i centrum, og man snakkede om undervisning. Efter 68 snakkede man om læring, og at børn skulle lære at kommunikere og

tage ansvar. Før 68 stod mellemlagskvinderne alene i hvert sit køkken og måtte ikke deltage i produktion og samfundsliv. Efter 68 begyndte kvinder at snakke sammen, få uddannelse og få positioner i samfundslivet. Før 68 sad speakeren i fjernsynet og talte belærende til folket. Efter 68 blev speakeren én af folket, der formidlede budskaber. Før 68 var det normalt at piske de sindssyge. Efter 68 begyndte man med samtaleterapi og humanistisk behandling. Der kom mange flere forandringer, så der var virkelig tale om en revolution. Og med hensyn til sex var der før 68 en voldsom kvindeundertrykkelse i fastlåste parforhold – og med en seksualmoral, hvor sex var syndigt. Langt de fleste kvinder var så underspændte i underlivet, at de ikke kunne få orgasme. Efter 68 begyndte en kvindefrigørelse, som medførte, at kvinder nu også kan få orgasme.

I de første par år af kulturrevolutionen handlede det om at slippe de bevidsthedsmæssige spaltninger – og især forbinde bevidsthederne i de to sider. Men så kom der en massiv ”marxistisk” indsats, hvor man forsøgte at overbevise græs-rødderne om, at enheds-energien i venstre side var en kunstig bevidsthed, der var skabt af kapitalismen, og at analyse-energiens bevidsthed var den eneste sande bevidsthed.

Bevidstheden var to-delt – mente marxisterne (som havde droppet Marxs oprindelig teori og gået over til Engels). Der var produktivkræfterne (underliv). Og så var der forstanden (hoved). Og det var produktivkræfterne, der skabte udvikling i forstanden. Og så sad man i timevis og diskuterede – for at få den helt rigtige forstand. Det medførte i løbet af et par år, at de fleste følte lede ved de venstre-orienterede. Og det medførte en afstandtagen fra ”marxisme”.

I dag er der mange, der tror, at 68-oprøret handlede om denne fordømmende undertrykkelse, hvor man skulle fylde hovedet med tusindvis af ord, der alle sammen skulle passe ind i analyse-energiens bevidsthedsmønster.

Bevidstheden stivner igen

Af forskellige årsager blev det pludselig til et modefænomen at flytte i kollektiv og have sex med flere partnere. Men for langt de fleste varede det mindre end 10 år, inden de var slidt følelsesmæssig ned. Så vedkendte de sig deres egen indre todelte bevidsthed, hvor parforhold er

det eneste rigtige. Når man følelsesmæssigt identificerer sig med sin ene kropsside, og projicerer den anden ud på en kæreste, er to-somhed den eneste varige samlivsform.

Efter 1975 begyndte der at dukke kollektiver op, hvor man fokuserede på at dele fjernsyn, lave fællesspisning osv. Og når unge mennesker bor i kollektiv i dag, har de den traditionelle spaltede bevidsthed. De har et *følelses-jeg* og deres eget værelse. Og de har et *samfunds-jeg*, som de dels bruger på arbejdet, men også bruger i fjernsynsstuen og under fællesspisningen.

Fagbevægelsen

På arbejdspladserne var det også tydeligt, at folk identificerede sig med den ene side og projicerede den anden ud.

 Den venstreorienterede tyske sociolog Oscar Negt (1934-) fik den idé, at man skulle lave kurser for fagbevægelsens tillidsmænd, hvor de skulle lære at indse, hvordan enheds-energiens bevidsthed opstod, så de fik individuelle følelser (bryst).

 Analyse-energiens bevidsthed var naturlig og sand, fordi den både gav en forståelse for forholdet mellem kapitalistklassen (hoved) og arbejderklassen (underliv), men også gav en følelse af at være underordnet og brugt (underliv) af en kapitalist (hoved).

 Marx mente jo, at hverken højre eller venstre sides bevidsthed var naturlige og sande. De var heller ikke unaturlige og falske. De var historisk skabte. Og Marx indså helt rigtigt, at det er bevidstheden i venstre side (enheds-energien), der giver en følelsesmæssigt individuel bevidsthed, der er afgørende for, at et menneske får revolutionære følelser. Men så opdagede Marx efter 1860, at folk havde fået en bevidsthedsmæssig spaltning mellem de to sider, så de ikke længere var i stand til at koble sidernes bevidstheder. Og herefter opstod der bare nogle umiddelbare følelser i venstre side om individ og familie. For Marx gik den revolutionære løsning så ud på at ophæve denne spaltning. Men for de venstreorienterede i dag går det ud på af komme ud af venstre sides bevidsthed og så kun have analyse-energiens bevidsthed. Disse venstreorienterede mener, at de selv kun har analyse-energiens bevidsthed. Og så mener de, at det er de politiske modstandere på højrefløjen, der har enheds-energiens bevidsthed. Men sjovt nok bruger de halvdelen af deres kræfter på at rakke ned på enheds-energiens bevidsthed. De har nemlig

denne bevidsthed i sig; den er bare projiceret uden for deres *jeg*. Problemet for de venstreorienterede er, at mindst halvdelen af arbejderklassen identificerer sig med enheds-energiens bevidsthed – og projicerer analyse-energiens bevidsthed ud, sådan at de oplever sig i opposition til de venstreorienterede.

Negt mente, at enheds-energiens individuelle og følelsesmæssige bevidsthed gjorde folk apolitiske. Og han og alle de venstreorienterede mente, at det var magthaverne i det kapitalistiske system, der bevidst havde skabt denne bevidsthed for at passivisere og undertrykke arbejderne, så de kun gik op i familieliv.

I 1970'erne begyndte fagbevægelsen overalt i Europa med arbejderkurser efter Negts tankegang. Det enkelte kursus skulle tage udgangspunkt i overstået strejkeaktion. Læreren skulle vælge en aktion, der kunne bruges til at opnå den korrekte bevidsthed. Aktionen skulle give tanker, der kunne forklare, hvorfor arbejderne drømmer sig væk fra det politiske og over i det private og psykologiske (enheds-energien). Når arbejderne så i undervisningssituationen gav udtryk for deres følelser, ville de til deres forbavselse opdage, at deres kammerater havde de samme følelser som dem selv. Det var derfor ikke kun noget, der hørte til familien eller individet. Det måtte åbenbart være noget samfundsmæssigt. Og denne indsigt skulle så få arbejderne til at erkende, at enheds-energiens bevidsthed er skabt af det kapitalistiske system, siden det nu viser sig, at alle har denne bevidsthed. Arbejderne skulle så hjælpes til at forstå, at de havde en splittet bevidsthed. Og de skulle lære at indse, at hvis de afskaffede kapitalismen, ville de kunne nøjes med analyse-energiens bevidsthed, og så ville enheds-energiens bevidsthed forsvinde.

Men fordi arbejderne jo følte enheds-energien, kunne de mærke, at den ikke var kunstig. Og de syntes derfor, at kurserne var tåbelige. Efter nogle år holdt man så også op med disse kurser.

Den østrisk-franske socialfilosof André Gorz (1923-2007), som også samarbejdede med fagbevægelsen, havde et andet bud på, hvad arbejderklassen skulle gøre for at skaffe sig en anderledes bevidsthed, hvormed de kan forbedre deres livssituation.

Han kunne godt se, at arbejderklassen er låst fast i to roller. Der er arbejderrollen i analyse-energien og familierollen i enheds-energien. Ledelsen på en virksomhed ønsker jo, at arbejderens ser hele sin livsopgave i arbejdet. Men hvorfor skulle arbejderens åbne op for ændringer af sin bevidsthed, hvis det bare medfører, at han skal opgive noget af sin familiebevidsthed til fordel for en arbejdsbevidsthed. Så vælger han hellere at opretholde sin indre spaltning.

Gorz anbefalede derfor, at man tager fat på det, som han kaldte selvvirkeliggørelse. Det er et andet ord for personlig udvikling. Her mente han, at man skal have et personligt mål. Den lille håndværksmester kan sikkert godt forene sit personlige mål med arbejdet. Og direktøren kan måske også. Men alle andre vil have det anderledes.

Hvis man vil selvvirkeliggøre sig via erhvervslivet, kan man skabe sig en karriere, hvor man i ét job lærer noget, i næste job lærer noget andet, i tredje job bygger videre på det, man har lært i de to foregående osv. I hvert arbejdsforhold ofrer man sig delvis for virksomheden, men man forventer og kræver også, at virksomheden ofrer sig for én selv. Det bliver til en personlig udvikling.

Andre vælger en selvvirkeliggørelse i fritidslivet. Måske er man med i en fodboldklub. Dels spiller man på et hold. Men man er også træner for nogle yngre. Man indgår også i en støtteforening og er måske med til at drive en klubrestaurant. Så går man på dommerkurser. Og man deltager i konferencer. Så arrangerer man konkurrencer og landsstævner. Der er forældremøder. Og udvalgsarbejde, der tager sig af økonomiske, sociale og samarbejds-mæssige problemer osv.

Selvvirkeliggørelsen kan også handle om, at man samler på frimærker. Det er ikke så meget selve frimærkerne, der giver selvvirkeliggørelsen. Det er hundredvis af breve, telefonsamtaler, møder, rejser, aftaler og handler, der gør det.

Hvilken selvvirkeliggørelse, det enkelte menneske vælger, er ligegyldigt. Men det er en naturlig trang og et livsnødvendigt behov at udfolde alle energimønstrenes bevidstheder i en sammenhæng. Her opstår det gode liv ved at skabe tid og rum til at udfolde mere og andet end analyse-energien (arbejde) og enheds-energien (familie).

Fagbevægelsen i Europa lancerede så i 1980'erne begreberne "det gode arbejde" eller "det udviklende arbejde", hvor man i samarbejde med virksomhederne skulle give arbejderne mulighed for personlig udvikling. Grundlaget skulle være sikkerhed og tryghed i ansættelsen. Så skulle man

kunne diskutere arbejdets indhold og karakter. Der skulle være jobrotation for ikke at nedslide kroppene, kurser for at udvikle arbejdsopgaverne, flekstil, inddragning i planlægning m.m.

Det fik man så gennemført, og det virkede. Arbejderne blev mere tilfredse. Men Gorz og andre af arbejderklassens teoretikere mente, at forudsætningen for selvvirkeliggørelsen var, at arbejdstiden blev sat ned, så arbejderne fik mere psykisk overskud, og at de i deres fritid havde tid til det, som de ikke kunne virkeliggøre på arbejdspladsen.

Det gik lige omvendt. Globaliseringen medførte hård konkurrence. Og tempoet på virksomhederne blev sat op, samtidig med at arbejdstiden reelt er steget. Man har stadig ”forbedringerne” på arbejdspladserne; men i stedet for at åbne op for en fri bevidsthed har det blot medført, at man har kunnet presse arbejderne yderligere.

Højreorienteret arbejderparti

Venstrefløjens politikere kritiserede i samme periode de højreorienterede politikere for kun at tale om enheds-energiens her-og-nu følelser. Og resultatet var, at halvdelen af arbejderklassen – som jo identificerer sig med enheds-energien - blev skubbet væk fra de venstreorienterede partier, og at der kom helt nye højreorienterede arbejderpartier i Europa.

Der kom igen en egentlig spaltning mellem de to sider i folks bevidsthed. Det enkelte menneske kunne nu mærke begge sider.

Men man oplevede kun den ene sides bevidsthed som sin egen. Den anden sides bevidsthed oplevede man hos sine politiske modstandere.

Mandsagtige kvinder

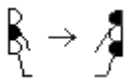
De fleste venstreorienterede kvinder og mellemlagskvinder valgte at identificere sig med højre sides bevidsthed – og dermed helt droppe den gamle kvindebevidsthed. Så fra omkring år 1960 til 1990 skiftede alle disse mellemlagskvinder fra at identificere sig med enheds-energien i venstre side til analyse-energien i højre side. De tænker og opfører sig nu præcis ligesom mænd. Og mange af dem mener, at de nu er blevet frigjorte.

Kvinder, der befinder sig i analyse-energiens bevidsthed, er ikke seksuelt spændende for mænd. Der mangler den følelsesmæssige polaritet. Og derfor er der i dag mange kvinder, som svinger mellem de to sider. Når de opfører sig med enheds-energiens bevidsthed, opfattes de

som egocentriske, dumme, naive og latterlige. Og når de opfører sig med analyse-energiens bevidsthed, opfattes de som teknokrater og robotagtige bureaukrater. Og mange af dem føler, der bliver set ned på dem, ligegyldigt hvordan de opfører sig.

I løbet af en drengs tidlige udvikling – inden han stivner helt - gennemlever han blandt andet skiftet fra territorie-energien til analyse-energien. Han ved derfor i sin underbevidsthed (underliv), at hans abstrakte tanker (hoved) er en overbygning på hans dyriske selv. Og tilsvarende ved han, at virksomhedens og samfundets ledelse (hoved) er en overbygning på magthavernes selviske kræfter (underliv).

Kvindernes skift kom fra enheds-energien til analyse-energien, og de opfatter de abstrakte tanker (hoved) som almengyldige, biologisk naturlige, selvfølgelige, eviggyldige osv. Når mænd i store virksomheders bestyrelser gerne vil have sådan en kvinde i bestyrelsen, er det, fordi hun netop er god til at få beslutninger til at virke, som om de er selvfølgelige og ikke kan være anderledes; hun tror jo selv på det. Men de fleste bestyrelser vil ikke have sådan en kvinde som formand. Disse mænd har en dyrisk kraft og selvbevidsthed (underliv); og når det kommer til stykket, skal en virksomheds bevidste strategi (hoved) fremme deres egne dyriske drifter.

Jeg har deltaget i adskillige kvindefrigørelsesseminarer, hvor jeg sammen med andre mænd viste sympati og støtte til kvinders ligestilling med mænd. Og hver gang har jeg og andre mænd på et tidspunkt rykket ned bagest i lokalet og siddet og hvisket til hinanden, at der var lang vej igen.

Analyse-energiens bevidsthed kan fungere på 3 måder. Det naturlige og oprindelige er, at man oplever en energistrøm fra underliv til hoved, og at det giver en bevidsthed om, at vi udvikler os fra noget dyrisk til noget fornuftigt – eller at vi beskæftiger os med noget konkret og forsøger at få et abstrakt overblik eller sætte et mål.

Som Hegel og Marx har beskrevet grundigt, er der også den modsatte proces, hvor de abstrakte tanker overføres til den kropslige, sociale og konkrete virkelighed. Hos Hegel og Marx sker denne proces i forlængelse af den første. De gør meget ud af at påvise, at der skal en tredje bevidsthedspol (bryst i venstre side) til, for at man kan gennemføre disse processer.

Hvis man ikke er i god kontakt med sådan en tredje bevidsthedspol, flyder bevidstheden hele tiden frem og tilbage mellem de to poler; og det giver en konstant analyse, der kan fortsætte i det uendelige.

Hos de mellemlagskvinder, jeg kender, fungerer analyse-energiens bevidsthed på den måde – den midterste af de ovenstående tre - at det er abstrakte tanker, der overføres til den kropslige, sociale og konkrete virkelighed. Og hvor kommer disse abstrakte tanker så fra? Jo, de er skabt af den europæiske kultur med adelssamfundet og siden kapitalismen. Disse tanker indeholder en lang række af forestillinger, som disse kvinder anser for biologiske, naturlige og selvfølgelige. De venstreorienterede mellemlagskvinder, som jeg kender, kan ikke forestille sig andet end disse ”evige” abstrakte tanker. Så det, der egentlig er en kapitalistisk form for bevidsthedsmæssig undertrykkelse, har de gjort til noget naturligt, som alle må underordne sig. Det drejer sig ikke om det bevidsthedsmæssige indhold, for disse kvinder kan godt se, at kapitalisterne undertrykker arbejderne, og at det er godt at lave revolution. Det er strukturen og dynamikken i bevidstheden, som de ubevidst har overtaget. Det er selvfølgelig en generalisering, men den passer desværre på ret mange.

Kvindagtige mænd

Mens kvindernes frigørelse blev til et skift fra venstre sides bevidsthed (enheds-energien) til højre sides bevidsthed (analyse-energien), skete der noget tilsvarende for mænd, hvor de skiftede fra højre sides bevidsthed (analyse-energien) til venstre sides bevidsthed (enheds-energien). De blev til en slags andenrangs kvinde, der gik op i børnepasning og følelser.

I de senere år er der dog sket det, at man i fodbold- og håndboldkampe godt må udtrykke underlivets aggression. Hvor det tidligere kom ud som grin og i bedste fald jubel, kommer det nu ud som et krampagtigt brøl. Hvor man for et par generationer siden selv spillede bold, er de fleste nu tilskuere, hvor de hopper og skriger, mens de forløser noget af deres indespærrede aggression fra underlivet.

I de sidste par år er der kommet nye kønsroller, men desværre oplever jeg dem mere stivnede end de gamle roller.

Venstre- og højreorienteret

I Europa i dag er den politiske bevidsthed stivnet i rød og blå blok – henholdsvis de venstreorienterede og de højreorienterede.

 De fleste venstreorienterede mener, at der kun er én rigtig og sand bevidsthed, og det er analyse-energiens bevidsthed. Og her følger man Engels, der mente, at vi kommet fra noget primitivt og dyrisk (underliv) - og vi er kommet op til noget fornuftigt (hoved). Og i takt med produktivkræfternes udvikling vil vi komme op på endnu højere fornuft, og så vil socialismen opstå.

 Tilsvarende mener de fleste højreorienterede, at der kun er én rigtig og sand bevidsthed, og det er enheds-energiens bevidsthed. Mennesket lever i en usikker verden, hvor der både er noget godt (hoved) og noget ondt (underliv). Og man må hele tiden forholde sig konkret til livet og turde følge det, som man føler (bryst) er rigtigt.

Begge politiske fløje har dog hinandens bevidstheder i sig, idet de identificerer sig med den ene og projicerer den anden ud på de politiske modstandere.

 De venstreorienterede knytter an til analyse-energien. Deres ideal en kraftig statsadministration med politisk kontrol (hoved) over markedets frie kræfter (underliv). De bruger megen tid på at analysere forholdet mellem stat (hoved) og produktion (underliv) - og mellem magthaverne (hoved) og folket (underliv). De går ind for viden, information, kommunikation og bevidste beslutningsprocesser. Produktionen skal ikke bare ledes fra oven (hoved). Arbejderne (underliv) må organisere sig, så de får indflydelse.

Den venstreorienterede opfatter sin bevidsthed som videnskabelig, fordi han (hoved) jo studerer den fysiske og sociale virkelighed (underliv). Og han oplever den historiske udvikling som bestående af nogle trin, hvor han kan se to ad gangen - svarende til energipolerne i hoved og underliv. Når den venstreorienterede snakker, ser han indad. I hans hjerne sammenligner han hele tiden to tanker (hoved og underliv). Men når de højreorienterede ser på ham, oplever de det som en robot, der bliver styret af en iskold hjerne.

 De højreorienterede knytter an til enheds-energien. Deres ideal er ingen statsadministration (hoved) og ingen underkastelsesmentalitet (underliv). De nægter at deltage i analyser af samfundet; det opfatter de bagstræberisk. Livet består af valg, der skal

komme indefra (bryst); og så forvandler tilværelsen sig hele tiden. Livet er et mirakel. I sit indre har man en individuel ånd (bryst). Produktionen skal helst foregå i familieagtige fællesskaber. Familiefølelsen (bryst) og familieansvaret er centralt.

Den højreorienterede opfatter ikke, at han *har* en bevidsthed; han har jo kun én bevidsthedspol, så derfor *er* han bevidst. Han har ikke et sæt tanker og teorier om samfundet. Men han ser blot ud i verden og lærer af erfaringen. Her ser han hele billeder af virkeligheden - og han ser historiens gang som en række øjebliksbilleder, der afløser hinanden som en film. Med enheds-energien opleves jo, at alt udgør en enhed. Penge og materielle værdier opleves derfor lige så nært som alt andet - og man sparer og holder på værdierne. Når den højreorienterede snakker, ser han udad og føler et *vi* med tilhørerne (kun én energipol). Når de venstreorienterede lytter til ham, oplever de blot, at han bare forholder sig til det umiddelbare og slet ikke forsøger eller er i stand til at forholde sig til konflikter eller modsætninger – hvad han da heller ikke kan, fordi han kun har én bevidsthedspol.

Når den venstreorienterede politiker omtaler forhold til andre mennesker og relationer i samfundet, bliver det meget fornuftigt.

For det passer godt til politikerens stivnede energimønster, som er analyse-energien, og som netop handler om forhold og relationer. Her har han en abstrakt og analyserende tankegang. Men når den selv samme politiker udtaler sig om individet, bliver det helt grotesk – efter de højreorienteredes mening. Og de love og bestemmelser, sådan en politiker laver, føles kvælende og umyndiggørende. Det enkelte menneske bliver en brik i et system. Alt det, der kan få et menneske til at føle motivation, er fraværende. Lovene passer på et gennemsnitsmenneske, som ikke eksisterer i virkeligheden. Og det virkelige menneske kommer konstant i klemme mellem lovenes paragraffer - mener de højreorienterede.

Når den højreorienterede politiker udtaler sig om individets behov, motivation og udfoldelse bliver det meget fornuftigt. For det passer godt til politikerens stivnede energimønster, som er enheds-energien, og som netop handler om individets inderste følelser (bryst). Her har han sit *jeg* i centrum. Men når den selvsamme politiker omtaler forhold og relationer mellem mennesker i samfundet, bliver det helt grotesk - efter de venstreorienteredes mening. Og de love og bestemmelser, sådan en politiker laver, giver fri mulighed for, at den stærke rager alt til sig, mens den svage intet får.

Alle energimønstre er gode; men når man stagnerer i dem, får man hurtigt udlevet det gode, og så bliver de dårlige, fordi bevidstheden hermed låses fast.

 Analyse-energien er god, fordi man kan sætte sig mål (fra underliv til hoved), - fordi man kan analysere (sammenligne underliv og hoved), og fordi man kan kontrollere sig selv (fra hoved til underliv). Men problemet i dag er, at der er for mange mål, for meget analyse og for meget kontrol. Med analyse-energien har politikerne (hoved) hævet sig højere og højere op over den sociale virkelighed (underliv). Antallet og kompleksiteten af lovene er nu så omfattende, at forbindelsen mellem lovene og folks adfærd er definitivt brudt. Polariteten i energimønstret mellem hoved og underliv er blevet til en splittelse, så der ikke længere er sammenhæng mellem den bevidsthed, som knytter sig til hovedets energipol, og den bevidsthed, som knytter sig til underlivets energipol. Politikerne reagerer desperat med endnu flere love. Det, som engang medførte større retfærdighed og styring, medfører nu uoverskuelighed, tilfældighed, uretfærdighed, afmagt m.m.

 Enheds-energien er god, fordi den giver en følelse af ansvar. Med denne bevidsthed kan man nemlig ikke skille sig selv fra omgivelserne. Man er midt i verden, og ens handlinger får konsekvenser for udviklingen. Denne oplevelse af, at alt hænger sammen i en enhed, medfører dog også, at man er helt sikker på, at alle problemer nok skal løses hen ad vejen. Man oplever jo – via erfaringen - at alting igen og igen samler sig til en enhed (inden i ens egen bevidsthed), så derfor er naturens og Guds orden åbenbart sådan, at alt finder sin egen løsning. Forskerne har for eksempel de sidste 25 år advaret mod at afbrænde mere kul, olie og benzin. Sagen er, at afbrændingen øger luftens indhold af kuldioxid; det giver den såkaldte drivhuseffekt. I atmosfæren opstår et lag af kuldioxid, så solens varme godt kan slippe ind, men ikke ud. Og derfor vil jordens temperatur stige med 2-4 grader inden år 2100. Noget af Grønlands is vil smelte, så verdenshavene vil stige med mere end 50 cm. Der vil komme mere storm og regn; og der er fare for, at havstrømmene ændrer sig. Der frigøres også mere og mere metangas til atmosfæren. Og for hver forskningsrapport, der kommer, viser det sig, at problemet vokser hurtigere og hurtigere. De seneste rapporter advarer om, at der er risiko for en større global opvarmning, der kan medføre så store forandringer, at menneskehedens eksistens er truet. Men med enheds-energien føler man, at den helt store harmoni er så stærk, at

mennesker ikke kan forrykke balancen. Og det væsentlige er, at man ikke bare tror det. Man *føler* det (bryst). Ens tanker (hoved) befinder sig på et meget lavere energiniveau; og de spiller ingen rolle i virkeligheden.

I fjernsynet er der ofte debatter, hvor man har en venstreorienteret og en højreorienteret politiker i studiet. Den venstreorienterede tænker og snakker ved hjælp af analyse-energien, og den højreorienterede tænker og snakker ved hjælp af enheds-energien. Og sådan en snak kommer der selvfølgelig ikke noget ud af. Det svarer til, at man slår hinanden i hovedet med argumenter, som modparter ikke fatter noget af.

Journalisten skal så tildele lige meget taletid til de to politikere. Den højreorienterede politiker bruger enheds-energien til at komme med nogle spontane følelser og vurderinger. Og efter 2 minutter giver journalisten så ordet til den venstreorienterede. Han benytter analyse-energien, hvor man kan have to bevidstheder ad gangen. Han starter med at analysere, hvorfor noget (den ene pol) er et problem i forhold til noget andet (den anden pol). Journalisten ved så ikke helt, om man skal give ordet over til den borgerlige politiker; men han venter lidt, fordi den venstreorienterede jo ikke er kommet frem med nogen argumenter. Så nævner den venstreorienterede ét aspekt (den ene pol) af den samlede situation (den anden pol) og analyserer det. Nu bliver journalisten urolig, for måske skal man nu skifte over til den borgerlige politiker. Men han venter lidt. Den venstreorienterede politiker kommer så med et andet aspekt (den ene pol) og relaterer det til det overordnede problem (den anden pol). Og nu er det klart, at der egentlig er behov for 6-7 andre tilsvarende aspekter og tilhørende analyser, inden den venstreorienterede kan konkludere og forklare, hvordan man skal løse problemet. Men allerede efter de første 2 del-analyser har den venstreorienterede brugt 2 minutter, og så gives ordet over til den borgerlige politiker. Han bruger så 2 minutter til at komme med en række følelser og holdninger samt spontane løsningsforslag. Og så får den venstreorienterede igen ordet. Egentlig var han midt i en række af argumenter; men han kom aldrig frem til sin konklusion. Men nu bliver han tvunget til at tage stilling til de spontane holdninger, som den højreorienterede politiker lige er kommet med. Sådan svinger det frem og tilbage mellem de to politikere. Den ”videnskabelige” analyse og konklusion, som den venstreorienterede gerne vil gennemføre, er ikke mulig. Han sidder tilbage som en klovn.

Han er dybt irriteret og frustreret - og kommer så med nogle påstande, som der ikke er tid til at argumentere for.

Befolkningen føler, at de er blevet godt informeret. De har både fået højre- og venstreorienterede synspunkter. Den højreorienterede politiker kom med nogle handlingsorienterede løsningsforslag; og den venstreorienterede politiker havde en masse forklaringer, hvor der ikke var nogen konklusion.

I stedet for at lytte til den højreorienterede og den venstreorienterede politiker, kan man jo ikke lade være med at kigge på deres ansigtsudtryk. Når den venstreorienterede snakker, kan man tydeligt se på hans ansigt, at han befinder sig inde i sine tanker med to bevidsthedspoler samtidig. Han kigger tomt ud i luften, mens han snakker. I virkeligheden er han indadvendt. Han analyserer og forklarer. Muskelspændingerne mellem underliv og bryst samt mellem bryst og hoved overføres til ansigtet, så han har spændinger omkring øjne og mund. Hvis man analyserer hans ansigt grundigere, ser man, at der er en vrede og had i højre side - og en afmagt i venstre, hvor han føler sig spærret inde. Hvis man selv har samme fastlåste energimønster med analyse-energien i højre side og enheds-energien i venstre - og har de samme totale spaltninger mellem delene, vil man jo bare slappe af, som om man ser sig selv i spejlet. Og så kan man lytte til det, der bliver sagt. Men hvis man er som de fleste i arbejderklassen, mærker man sig selv i enheds-energien i venstre side. Og når man så kigger på den venstreorienteredes ansigt, ser man en desperat maske, som virker umenneskelig og håbløs; og så er man ikke i stand til at lytte til, hvad der bliver sagt. Man føler bare, at det er uhyggeligt. Men når man så hører den højreorienterede, slapper man helt af. Her oplever man menneskelighed. Det kan godt være, at man ikke er enig i det, der bliver sagt. Men her er der da håb.

I dag har de fleste venstreorienterede politikere lært, at der kun er tid til nogle få sætninger, når de bliver interviewet i fjernsynet. Og så kan man jo lige så godt lade være med at komme med forklaringer om, hvordan alt ville se ud, hvis samfundet var indrettet socialistisk. Man går derfor ind på den højreorienterede tankegangs præmisser. Og her kan man så kritisere og komme med forslag til forbedringer. Det giver imidlertid seerne det indtryk, at man er grundlæggende tilfreds med systemet; men at der bare skal laves lidt om.

Total spaltning

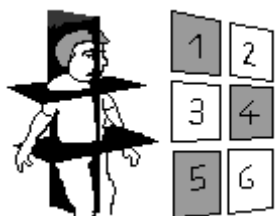
I løbet af 1980-90'erne kom der den tredje og sidste bevidstheds-spaltning, som jeg har døbt deperdution. Den handler om, at bevidstheden i hovedet har mistet kontakten med kroppen. Man har stadig alienationen, hvor underlivet er spaltet fra brystet. Og man har også reifikationen, hvor de to kropssider er spaltet fra hinanden. Og nu er der så også deperdutionen, hvor brystet er spaltet fra hovedet.

Før 1980 antog man, at menneskets *jeg* befandt sig i hjertet. Og man havde ofte hjernedøde mennesker liggende resten af deres liv på særlige hospitaler. Men efter 1985 begyndte man at opfatte hjernedød som den egentlige død. Og efter 1990 var et hjernedødt menneske med et levende hjerte er blot et præparat, som man kan udtage organer fra og transplantere til andre mennesker.

Før deperdutionen bestod kroppen af hoved, bryst og underliv – men efter deperdutionen oplever folk, at de kun har hoved (hoved) og krop (bryst og underliv). *Jeg*'et befinder sig i hovedet. Kroppen er som en slags maskine.

Et billede på deperdutionens følelse er, at man befinder sig på en tømmerflåde (hjernen) midt ude på havet (kroppen). Man kan regne ud, at man må have været på et skib, der er gået ned. Men man kan ikke huske det. Man er grundlæggende set alene. Og man aner ikke, hvor man flyder hen. Et andet billede er, at kroppen er en maskine eller en robot, og at hovedet (hjernen) er en computer eller kommandocentral. Man sidder oppe i hovedet og kan ikke mærke sin krop, som nu er det, der er under halsen.

Det egentlig levende føler man i hjernen i hovedet. Resten er bare noget mekanik, der skal virke. Man er ikke i kontakt med sin vilje, som er en kraft, der knytter sig til underlivet. Men man har omdefinert begrebet, så det nu betyder et valg mellem flere muligheder. Man er heller ikke i kontakt med det åndelige eller med visioner. Så udvikling er ikke længere en skabelsesproces; det er blevet til noget, der kommer, når man arbejder med det. Alt levende er således blevet til processer, der er så døde, at en computer i princippet kan overtage dem – og udføre det samme. Og det er altså ikke sådan, at en computer nu er så avanceret, at den kan udføre alt det, som menneske kunne tidligere. Det er omvendt, at menneskers tankeprocesser er blevet så indskrænkede, at vi er kommet ned på et mentalt niveau, så alt lige så godt kan udføres mekanisk.

Mennesker i dag har altså en 6-delt personlighed. En del (1) handler om politik og samfund. En anden del (2) om mobil og internet. En tredje (3) om café- og kultur. En fjerde (4) om familie. En femte (5) om arbejdskraft. Og en sjette (6) om sex. De 6 bevidstheder lever hvert deres eget liv. Enhver af dem hænger sammen med noget ude i den sociale virkelighed. Og

derfor føler man noget meningsfuldt. Men der er ingen sammenhæng inde i det enkelte menneske. Der er 6 *mig*'er.

Jeg hørte for et par år siden et radioprogram, hvor nogle forskere blev spurgt om, hvordan det moderne menneske er i dag. Og der blev svaret med et *vi*. Vi identificerer os ikke kun med én rolle – som for eksempel ”jeg er slagter”, eller ”jeg er læge”. Vi har også en rolle i familien. Og så har vi en tredje rolle i det politiske liv. Seksuelt har vi måske en rolle, hvor vi går i swinger klub lørdag aften. Og så har vi måske en religiøs rolle, hvor vi om søndagen går i kirke og skrifter til en præst. Sagen er, mente forskerne, at vi i dag kan vælge en masse. Vi har mere frihed end nogensinde, mente de. Rollerne bliver defineret af dem, der er med i de sociale fællesskaber. Og det enkelte menneske er bare glad for, at man kan bruge mange sider af sig selv. Der er også en forventning fra samfundet om, at man deltager i mange forskellige aktiviteter.

Inden deperdutionen var der en energimæssig sammenhæng mellem hoved og bryst. Den høje ladning i hovedet gav en politisk samfundsbevidsthed, og den lave ladning i brystet gav en moralsk bevidsthed. Det gjorde, at man kunne analysere og vurdere samfundsforhold følelsesmæssigt.

Det kan de unge ikke mere. Den politiske bevidsthed (hoved) består nu kun af et sæt tanker. Der er ikke længere nogen spirituel bevidsthed (bryst) forbundet med den. Når unge akademikere derfor i dag er ansat i den offentlige administration og skal finde på politiske løsninger, kan de kun tænke kvantitativt. Alt skal kunne måles. Enten er der for lidt eller for meget. De har ikke evnen til at tænke kvalitativt, hvor det handler om indholdet eller måden, som noget fungerer på.

Den moralske eller spirituelle del (bryst) af samfundsbevidstheden, som man havde tidligere, er nu løsrevet og har fået sit eget helt isolerede

indhold. Det handler om musik, teater, kunst, café, stand-up osv. Hvis de unge ikke går til sådanne café-arrangementer, vil de opleve et tomrum i deres bevidsthed. Cafés, restauranter, koncerthuse og andre har forstået at fylde dette tomrum. De venstreorienterede har ikke magtet at gøre noget lignende. Det ville ellers være progressivt med nogle anderledes udfoldelsesmuligheder for ungdommen.

Inden deperdutionen var familiefølelsen (bryst) koblet sammen med en etisk (hoved) følelse. Hvis et menneske eller en familie kom i klemme mellem paragrafferne i en lov, kunne embedsmændene godt være fleksible og lade det etiske råde.

Men i dag går det ikke mere; det betragtes som korrupsion og magtmisbrug. I dag skal man følge loven. Og hvis et menneske kommer i klemme, er det bare ærgerligt. Etikken er forsvundet. Oppe i hovedet har vi i stedet fået en virtuel bevidsthed. Vi sidder og kommunikerer med vores computer, og vi kommunikerer med vores mobiltelefon. Denne form for kommunikation indeholder ikke grimasser og anden kropssprog. Den er også begrænset til de muligheder, som teknikker giver os. Og den er med til at ændre hele den måde, vi kommunikerer på. Hvis de unge ikke konstant bruger deres smartphone, føler de et indre tomrum. Også her er der kapitalistiske virksomheder, der har været hurtige til at fylde tomrummet. Men hele den form for kommunikation bliver til små overfladiske sætninger. Til gengæld foregår det næsten uafbrudt. Her kunne de venstreorienterede have budt ind med en anden brug af de elektroniske midler, så kommunikationen blev mere forpligtende, kollektiv og koblet på sociale processer.

Nu har vi så fået deperdutionen, selvom ikke alle har opdaget det. Den splittede bevidsthed er ved at blive samfundsmæssiggjort, som Marx kaldte det. Det vil sige, at samfundet langsomt er ved at blive 6-delt. Delene hænger ikke sammen inde i det enkelte menneske. De hænger heller ikke sammen ude i samfundet. Men til enhver del i bevidstheden er der en tilsvarende del i samfundet. Med den ene del-bevidsthed forsøger vi at skabe fornuft. Med den anden del overlader vi det til enhver at klare sig selv. Med den tredje del etablerer vi familie. Men den fjerde del dyrker vi vores krop. Med den femte del søger vi sammen. Og med den sjette del sidder vi foran computeren det meste af tiden. I hver af de 6 bevidstheder finder vi en logik og sørger for at agere

konstruktivt. Men alle 6 trækker i 6 modsatte retninger. Og den samlede virkning er, at vi splitter samfundet og naturen ad. Samtidig med at vi bliver mere og mere bevidste og iværksætter gennemtænkte planer, er vi i gang med at ødelægge samfundet og hele kloden.

De fleste naturvidenskabsfolk mener, at menneskeheden har været igennem en udvikling, hvor vi er blevet klogere og klogere. Vores *jeg* har tidligere været bundet til den biologiske krop; men det er fortid. Nu er bevidstheden kun i hovedet, mens kroppen opleves som en slags maskine. Man kan kun føle kroppen, hvis den smerter.

I fremtiden vil mennesker sandsynligvis være parate til at få indopereret små apparater, som er mere effektive end vores nuværende organer. Og vi vil også blive villige til at få indopereret en computer og radio i hovedet, så vi kan få en fælles viden med en supercomputer. Vi vil sikkert få små nano-robotter, der svømmer rundt i vores blod, og som er mere effektive end vores nuværende røde og hvide blodlegemer.

Lige nu forsker man i, hvordan man kan lave soldater om til halve robotter, så en general kan sidde trygt og styre tusinder af soldaters hjerner, uden at de kan føle noget. Men i fremtiden vil sådan en mellemting mellem mennesker og robotter blive til særlige robotter, der kan formere sig selv. De vil lære at rejse i rummet og hente råvarer fra forskellige planeter, så de kan videreudvikle deres herredømme i rummet. Man har allerede meget konkrete planer om at hente råstoffer fra Månen, og der forskes intenst i, hvordan man kan gennemføre det i praksis.

Det totalt splittede energimønster giver ubevidst er trang til at splitte alt. På den ene side vil enhver del af bevidstheden ønske sammenhæng med de andre dele. Men på den anden side bidrager enhver "normal" vesterlænding til at trække samfundet og fællesskabet i 6 forskellige retninger, så alting ødelægges.

Jeg var for nylig aktiv i en venstreorienteret partiafdeling, hvor unge mennesker lavede politisk arbejde, som de kaldte det. De havde den deperdurerede bevidsthed. 5 ud af de 6 bevidstheder handlede om sport, café, mobil/internet, kæreste, sex, natur. Og så var der 1 bevidsthed om politik. Der var ingen analyser – for det kræver, at man kan koble 2 delbevidstheder. Der var ingen forståelse for Marx, for det kræver 3 delbevidstheder. Der var ingen historisk indsigt, for det kræver også 2 delbevidstheder. Men – som de sagde – de håbede på, at

revolutionen ville komme. Og de ville gerne være aktive. Så de stod ofte og delte løbesedler ud om forskellige emner. Og de deltog flittigt i demonstrationer og arrangerede også én selv. De kom aldrig i kommunikation med andre end dem selv. Den af de 6 bevidstheder, som de anvendte til politik, blev brugt til at støtte det parlamentariske arbejde.

Deperdutionen gennemføres individuelt, når et barn kommer op i 10-14 års alderen. I dag er det sådan, at cirka hvert sjette unge menneske i denne aldersklasse skader sig selv – for eksempel ved at skære i sig med et barberblad. De kan ikke klare den psykiske smerte med at udsætte sig for bevidsthedsspaltningerne. Og da der ikke er nogen politisk opposition, der kritiserer systemet og kan engagere de unge i en alternativ politisk bevægelse, udsætter de sig for fysisk smerte. Det giver en kortvarig flugt og følelsesmæssigt forløsning. Men det giver også et signal til læger og behandlere om at få hjælp. Der er ingen politikere, der taler disse unges sag. I hele det politiske spektrum er der kun tale om effektivitet. Politikere, der kalder sig socialistiske, taler ganske vist om elevråd og ret til praktikplads mm. Men de taler ikke om at være menneske. Man skal bare være en brik i et umenneskeligt system. Helt op til omkring år 1980 var der socialistiske politiske bevægelser, der mere eller mindre godt talte for et andet system, og hvor ungdommen kunne øjne et alternativ, så de følte et håb. Men siden da har venstrefløjen været tavs, når det drejer sig om et reelt alternativ.

De generationer, der voksede op i 90'erne og 00'erne har ikke kendt nogen egentlig opposition. Og de forstår derfor kun "systemets" tankegang. Det har medført, at socialistiske politikere nu mener, at befolkningen ikke er parat til at tænke på et alternativt samfund. Man bliver nødt til at tale det sprog, som folk forstår. Og dermed begrænser man sig til "systemets" tankegang. At der er sket en højredrejning, og at de unge er blevet mere højreorienterede, skyldes, at de højreorienterede har fået vind i sejlene – tænker mange venstreorienterede. Man kunne lige så godt sige, at det er en højredrejning, der har skabt en højredrejning, der har skabt højredrejningen. Det er den slags mentale evner, som man har, når bevidstheden er deperdureret. Man det er lige så sandt, at det er manglende socialistiske visioner, der har skabt manglende socialistiske visioner. Der er ikke længere nogen bevidsthedsmæssige processer. Der er kun kvantitative

forandringer. Man kan få mere. Eller man kan få mindre. Men man kan ikke få andet.

Jordbrug og natur

Alle revolutioner starter med, hvordan vi vil bruge jorden. Det var Marx meget klar over – og skrev i 1850'erne, at jordbruget ville blive noget helt centralt i en kommende revolution. Han levede på det tidspunkt i London. Og her var floden Themsen reelt byens kloak. Fødevarer blev fragtet ind til byen. Og menneskers afføring og andet affald gik så direkte ud i floden. Denne modsætning mellem land og by skulle løses; og Marx forestillede sig, at det organiske affald gik tilbage til landet. Bønderne var også begyndt at anvende kemikalier i deres dyrkning; og det anså Marx for en ødelæggelse af naturen, som man også skulle gøre op med ved en revolution.

I *Det kommunistiske Manifest* fra 1848 skrev Marx om de utopiske socialister:

..., [de har] positive forslag med hensyn til fremtidens samfund, f.eks. ophævelse af modsætningen mellem land og by, af familien, den private ejendomsret, lønarbejdet, forkyndelsen af social harmoni, statens omdannelse til at være ren og skær forvaltning af produktion...

Og det er ikke tilfældigt, at Marx først nævnte ophævelse af modsætningen mellem land og by. I dag har vi vænnet os til, at enten er det fattige mennesker i ulandene, eller også er det industrialiseret landbrug, der leverer fødevarer til byerne. Og så kan vi andre sidde i byerne og være ligeglade med naturen. Men Marx vidste godt, at en revolution primært skal handle om, hvordan mennesker og natur kan forenes.

I Engels's skrift fra 1880 *Socialismens udvikling fra utopi til videnskab* skrev Engels blandt andet:

Summen af de livsforhold, som omgiver menneskene, og som indtil nu beherskede dem, kommer nu ind under menneskenes herredømme og kontrol, og menneskene bliver for første gang bevidste, virkelige herrer over naturen, fordi de og idet de bliver herrer over deres egne samfundsforhold.

Engels havde den opfattelse, at menneskene i det socialistiske samfund skal hæve sig op over naturen. Man skal blive herre over naturen. Man skal ikke længere være underlagt de vilkår, som naturen tidligere har budt menneskene.

De venstreorienterede har siden hen holdt sig til Engels. Det er først i de allerseneste år, at de venstreorienterede er begyndt at tænke på økologi og natur. Og det er, fordi vi er i gang med at ødelægge kloden, så der ikke kan bo mennesker her, hvis vi fortsætter, som vi gør. Det er ikke kærlighed til naturen. Det er ikke ophævelse af modsætningen mellem land og by. Og det er ikke interesse i at dyrke sunde, saftige og lækre grønsager, der driver de fleste venstreorienterede. Det er deres egen overlevelse, der er truet. Og derfor er de nu blevet miljøvenlige. Vi er ved at smadre hele kloden, og hvis vi ikke standser den proces, er der slet ingen fremtid for nogen af os.

De venstreorienterede kan godt indse, at man skal lave om på samfundsstrukturen i forholdet mellem kapitalister og arbejdere. Men de fleste forholder sig ikke til forholdet mellem bønder og arbejdere. Og dermed forestiller de sig ikke, at jordbruget bliver noget helt centralt i en kommende revolution, sådan som Marx mente.

Dyrkningsmetoder

Engels havde jo den teori, at det er produktivkræfternes udvikling, der vil føre os frem til socialisme. Og lad os derfor kigge på den historiske udvikling for en plov. Man begyndte at pløje for et par tusinde år siden – med 2 okser, der trak en pind gennem jorden. Så fik vi en jernplov. Siden en større plov, der skulle trækkes af et par heste. Og i nyere tid har vi fået traktorer og meget store plove. Er det ikke udvikling af produktivkræfterne?

Produktivkræfterne handler jo også om det sociale. Så efter den russiske revolution havde Lenin den opfattelse, at landbrugene fremover skulle være som fabrikker. Og mange bønder blev efterhånden tvangs-kollektiveret. Det vigtigste var dog, at landbruget blev mekaniseret, mente Lenin.

Det gik ikke så godt; høstudbytte og kvalitet faldt. Men på et tidspunkt fik bønderne deres jord tilbage, hvilket medførte, at udbytterne og kvaliteten steg igen.

Men lad os se lidt nærmere på det *at pløje*. De plove, som man anvender i ulandene, er rigtig gode for jorden og dyrkningen. Her skærer man planterødderne over i 10 centimeters dybde, sådan at der opstår en overfladejord, der er god at dyrke i.

De moderne plove vender jorden. De pløjer i 25-40 centimeters dybde. De gode jordbakterier kommer ned, hvor de ikke får ilt nok. De tunge traktorer trykker også jorden, så bakterierne kvæles. Og det er et stort problem, fordi det er disse bakterier, der sørger for, at planterne får alle grundstoffer i sig. Bakterierne udskiller syre, som opløser sand og ler, så der opstår en næringsvæske af alle grundstoffer, som planternes rødder så opsuger. Så bliver fødevarerne fulde af saft, olier, sødme og dufte. Og de bliver sundhedsskabende. De få grundstoffer, som mennesker i dag indtager, medfører astma, allergi, sukkersyge og mange andre sygdomme.

Det er en udpræget opfattelse blandt venstreorienterede, at det maskinelle landbrug er mere effektivt end det gammeldags, hvor man primært brugte sine hænder. Da jeg var landmand i 1980'erne, snakkede jeg med 3 gamle landmænd, som i deres ungdom havde arbejdet med hest og hesteredskaber. De sagde, at det maskinerede landbrug *ikke* havde givet mindre arbejde – og *ikke* havde givet større udbytte. Jeg arbejdede selv med hest og hesteredskaber – og kunne sammenligne med mine naboer, der brugte store maskiner. Det var to meget forskellige dyrkningsmetoder. Men nettoresultatet var det samme, som de gamle landmænd havde fortalt: samme mængde arbejdstid og samme mængde udbytte. Et år prøvede jeg så at lave håndarbejde. Her dyrkede jeg mere intensivt, så der stod 3 gange så mange planter pr. arealenhed. Og resultatet var igen: samme mængde arbejdstid pr. samme mængde udbytte.

Mange tror, at økologisk dyrkning giver mindre udbytte, sådan at en global omlægning til økologi vil medføre, at man ikke kan brødføde jordens befolkning. Men min erfaring er, at økologisk dyrkning giver lige så stort udbytte som gift-industriell dyrkning. Ganske vist skal cirka 25 % af arealet på skift være kløvergræs, der har evnen til at samle kvælstof samt danne mange rødder i jorden, som bakterierne skal leve af. Og det vil jo medføre, at der kun kan høstes 75 % i forhold til det traditionelle landbrug, hvor man høster på hele arealet hvert år. Men hvis man overgår til håndkraft, hvor der kan stå 3 gange så mange planter pr. areal, får man et udbytte på 3 gange 75 % = 225 % i forhold til det traditionelle landbrug. Og der er rigeligt med alle grundstoffer i jorden – i hvert fald den

danske jord. Udfordringen er, at der skal være bakterier nok til at frigøre stofferne til planterødderne. Her er det, at den gode landmand hele tiden skal sørge for at opformere jordbakterier i kompostbunker.

Engels skrev, at man skulle blive herre over naturen. Og Lenin mente, at man skulle mekanisere landbruget. Og de venstreorienterede i dag kan ikke forestille sig et landbrug uden enormt store maskiner. Denne form for produktivkræfternes udvikling, hvor landbrugsredskaberne bare bliver større, var aldrig en del af Marx's tanker.

Revolutionær bevidsthed

I resten af bogen vil jeg beskrive, hvad man skal og ikke skal, hvis man vil arbejde med en revolutionær bevidsthed, sådan som Marx forestillede sig det. Jeg betragter ikke marxisme som en teori, der er begrænset til den viden, som man havde i 1800-tallet. For mig er marxisme et bevidsthedsmæssigt værktøj, som bygger på Marx's indsigt og metode. I takt med produktivkræfternes udvikling - altså tekniske fremskridt og ændrede sociale forhold - vokser vores forståelse og viden; og det skal vi benytte os af for at forandre verden.

Marx skrev i *Manifestet* fra 1848:

Bourgeoisiet river alle, selv de mest barbariske nationer, med ind i civilisationen ved den hurtige forbedring af alle produktionsmidler, ved det kolossale fremskridt med hensyn til samfærdselsmidlerne. De billige varepriser er det svære artilleri, som skyder alle kinesiske mure i grus ... Det tvinger alle nationer til at tilegne sig bourgeoisiets produktionsmåde, hvis de ikke vil gå til grunde; det tvinger dem til at indføre den såkaldte civilisation, dvs. at blive bourgeois'er. Kort sagt, bourgeoisiet skaber sig en verden i sit eget billede.

Og det ses tydeligere i dag end nogen sinde før. Og i afslutningen af *Manifestet* skrev han så om de revolutionære bevægelse – og her har jeg *ændret* i citatet, idet jeg har skrevet *vi* i stedet for kommunisterne:

Vi støtter overalt enhver revolutionær bevægelse mod de bestående sociale og politiske tilstande... Endelig arbejder vi overalt på at skabe forbindelse og forståelse mellem de demokratiske partier i alle lande. Vi erklærer åbent, at vores

mål kun kan nås ved, at hele den bestående samfundsordning styrtes med magt. Lad kun de herskende klasser skælve for vores revolution. Ved den har vi kun vore lænker at tabe. Vi har en verden at vinde.

Vi snyder os selv og hinanden, hvis vi tror, at vi bare skal gå i dialog med magthaverne, så vi får nogle bedre love, der kan tjene befolkningen. Det er nemlig ikke lovene og de gode viljer, der driver kapitalisterne. Det er deres økonomiske overlevelse som kapitalister, der tvinger dem til de handlinger, som de foretager. Selv når de kan indse, at deres handlinger er med til at ødelægge alt her på jordkloden, vælger de at gøre det alligevel, idet de så håber på, at de selv overlever som kapitalist, og at alle andre kapitalister på jorden indskrænker deres aktiviteter, så kloden bliver reddet.

Den revolutionære vej er at skabe og styrke en folkelig magt, så vi tvinger de til enhver tid siddende politikere til at acceptere nye folkelige bevægelser, der går i gang med en ny og anden form for produktion, fordeling, organisering osv. I takt med det vil der så opstå et nyt politisk system.

Da Marx skulle beskrive, hvad det revolutionære parti var – set i forhold til alle andre socialistiske partier – fokuserede han på det mest centrale, som var og er, at det revolutionære parti er for alle. Det er for anarkister, libertære socialister, småborgerlige fritænkere, præster, taktsomme kapitalister osv. Der er ikke nogen, der er udenfor. Derfor behøver man heller ikke være medlem. Alle er med. Man kan være beskuer eller aktivist. I det revolutionære parti kan der være grupper, fraktioner og enkeltpersoner.

Når bevidstheden vågner

Inden jeg går videre, vil jeg lige kaste et blik tilbage på 1970'erne. Dengang snakkede man om dobbeltorganisering. Dels var man aktiv i en eller flere græsrodsbevægelser. Og dels var man aktiv i sin partiafdeling. I en græsrodsbevægelse arbejdede man med ét emne - for eksempel vedvarende energi. Og i partiet arbejdede man med at formulere den overordnede politik for hele samfundet. I græsrodsbevægelsen var der både socialister, anarkister, småborgerlige mellemlagsfolk, religiøse mennesker, små selvstændige og mange andre. De ville alle sammen have vedvarende energi. Men nogle gik ind for at støtte erhvervslivet, så

de kunne lave smarte energimaskiner. Andre gik ind for, at man skulle være ydmyg overfor naturen og indskrænke energiforbruget. Og andre gik ind for helt tredje idéer. Medlemmerne af det revolutionære parti skulle så være med i græsrodsarbejdet, men skulle overbevise de andre om, at det kun var socialisme, der kunne udgøre en varig ramme for vedvarende energi.

Som jeg har klargjort det tidligere i bogen, opererede Marx med 3 delbevidstheder, som alle 3 indgik i en proces. Den samfundsmæssige bevidsthed havde to bevidsthedspoler, hvor man opnåede konkrete erfaringer (underliv), som man analyserede og fik abstrakte tanker (hoved). Og så havde man en individuel følelsesmæssig bevidsthed (bryst), hvor man udførte en masse sociale handlinger, som gav anledning til, at man fik nye erfaringer osv. Men efter 1860 erkendte Marx, at der blandt alle, han kendte, var sket en bevidsthedsspaltning, så samfundsbevidstheden (analyse-energien) ikke længere hang sammen med den individuelle følelsesbevidsthed (enheds-energien).

Denne splittelse af bevidstheden har hærget Europa igen og igen; men vi var faktisk ret mange i 1970'erne, som fik samlet bevidsthederne i de to kropssider. Og vi var dem, der skabte alt det nye og progressive, som opstod. Der er nogle forskere, som i dag mener, at man kan dele 70'erne op i to perioder. I den første periode blev der udført revolutionært arbejde, som ændrede samfundet på mange måder i en positiv retning. Og så er der perioden efter 1975, hvor bevidstheden stivnede, og hvor de venstreorienterede begyndte at undertrykke alle, fordi de insisterede på, at alt skulle samles sammen til en overordnet abstrakt samfundsteori.

Mange af disse venstreorienterede syntes, at det var godt, at folk selv tog fat og gjorde noget. Men de syntes, at folk gjorde det forkerte. I de år var der mange græsroddere, der sagde: Vi går i gang med praksis; og i takt med at vi bliver klogere, opnår vi en teori for, hvad der fungerer. Og mange af de venstreorienterede sagde: Vi må have en teori for, hvad vi vil, så vi ikke bare går i ring eller to skridt frem og to tilbage; og så må vi bagefter udføre det i praksis.

Jeg oplevede tydeligt, hvordan mange af mine venner efter 1975 begyndte at få en stivnet og splittet bevidsthed. Og omkring 1982-83 syntes jeg, at det var dem alle sammen. Der kom så en højredrejning i dansk politik. Det værste – efter min opfattelse – var, at der ikke længere var nogen, der visualiserede et alternativt samfund. Og det medførte, at

der var mødre, der i afmagt og desperation fik følelser om at dræbe deres nyfødte barn; og at der var og er cirka en sjettedel af de unge, der skader sig selv. Fordi de venstreorienterede mente, at det kun var samfundsbevidstheden, der var sand, mens den følelsesmæssige individuelle bevidsthed var falsk, skiftede også halvdelen af arbejderklassen fra at identificere sig med de venstreorienterede til at identificere sig med de højreorienterede. På universiteterne begyndte man at studere Marx på en ny måde. ”At læse Kapitalen” var en meget anvendt bog, hvor marxismen bliver gjort til filosofi. Og der var mange andre marxistiske forfattere, som fik presset Marx ind den splittede og stivnede bevidsthed.

Men lad os nu forestille os, at den bevidsthedsmæssige opvågning, som så småt er på vej, virkelig bliver til noget, så der er basis for revolutionære processer, og at en lokalafdeling begynder at arbejde revolutionært. Skal vi så gøre ligesom i årene 1968-75, sådan som nogen i dag mener?

Dengang var udgangssituationen et bevidsthedsmønster med 2 spaltninger, hvor der var bevidsthedsmæssige forbindelse mellem hoved og bryst, som gav moralske og etiske tanker. Og frigørelsen kom meget til at handle om at integrere de to sider (højre og venstre).

I dag er flertallet fastlåst i et bevidsthedsmønster med 3 spaltninger, hvor man oplever 6 ”mig’er” uden nogen sammenhæng. Mennesker lever i 6 forskellige sociale sammenhænge – og har travlt med at nå det hele.

Der er rigtig mange græsrodsbevægelser i dag, som opfatter sig som revolutionære, men som forbliver i det 6-delte bevidsthedsmønster. De bruger én af de 6 bevidstheder til deres græsrodsarbejde. Det kan for eksempel være et fødevarefællesskab, hvor man handler direkte med nogle økologiske og biodynamiske avlere og fordeler grønsager til deltagerne. En del af medlemmerne ser gerne, at fællesskabet breder sig til andre af livets områder. Men andre af medlemmerne kan ikke se hvorfor; de oplever jo, at de har en delbevidsthed, som kun omhandler fødevarer, og det er det, som fællesskabet drejer sig om. De 5 andre delbevidstheder drejer sig om noget helt andet.

Der er også musik- og koncertfællesskaber, der har skabt et spændende musikmiljø, hvor de også bruger én af de 6 bevidstheder til det. Og der er nogle seksualpolitiske grupper, som bruger én af underlivets bevidstheder til at frigøre menneskers kropslighed osv.

I 1960'erne kom det hurtigt til at handle om parforhold. Man havde to sider (højre og venstre), hvor man identificerede sig med den ene - og projicerede den anden ud på en kæreste. Og dengang skulle man så forsøge at ophæve denne spaltning. I dag er der ikke denne 2-delning. Der er en 6-delning. Og man identificerer sig med alle 6, idet man har 6 *mig*'er.

Udfordringen handler derfor om at få skabt sammenhæng mellem de 6 delbevidstheder. Allerede i dag snakkes der meget om det. Men her handler snakken om, hvordan man får tid til at skifte rundt mellem de 6, så man når dem alle sammen – og altså ikke få dem til at hænge sammen. Med bevidsthedsstrukturen i 70'erne var de venstreorienterede *aktive* i én politisk bevægelse samt i én græsrodsbevægelse. I dag er de fleste mennesker *passive* med 6 forskellige *mig*-bevidstheder – og føler, at alle 6 er lige vigtige, men trækker i forskellige retninger. Men så er der nogle ”revolutionære”, der har ophævet én af de 6 delbevidstheder til den vigtigste, som de nu arbejder politisk med.

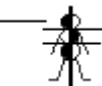
Partidemokrati

I 2011 var jeg med til at opbygge en ny partiafdeling i et socialistisk parti. Der blev holdt to stormøder, som var mægtig gode, fordi deltagerne meldte klar ud, hvad de gerne ville. De ønskede interne sociale arrangementer, fest og sammenhold. Registrering af lokalområdet med henblik på målrettede kampagner. Færre caféer og flere bænke. Flere cykelparkeringshuse. Diskutere politik. Loppemarked og bydelsfester. Stemme dørklokker. Reparere cykler. Synge mere. Aktiv økologi. Makkerordning. Række ud til naboen. Politiske møder med skolebørn og børnehaveforældre. Byvandring. Samarbejde med andre foreninger. Fællesspisning. Det karakteristiske for alt dette var, at det demonstrerede, at der var begyndt at komme en bevidsthedsmæssig opvågning, hvor politik ikke handler om teorier oppe i hovedet, men om at tage udgangspunkt i egne konkrete behov og ønsker – at bygge på en kropslig funderet bevidsthed.

Der blev nedsat en koordinationsgruppe, som skulle fungere som bestyrelse. Og de skrev så ud til medlemmerne, at de havde nedsat 6 grupper: gadeplan, sammenhold i afdelingen, fest og farver, dagligdag, debat samt kunst og kultur. Så skulle ham, der ville lave karaoke, samarbejde med ham, der ville lave byvandring – og med hende, der ville involvere forretninger. Og hende, der ville have mere sang, skulle

samarbejde med ham, der ville lave makkerordning, og med hende, der ville skaffe lokale. Resultatet var selvfølgelig, at ingen af disse grupper blev til noget. Der kom ikke ét eneste gruppemøde eller samarbejde ud af det.

politik

Koordinationsgruppens medlemmer havde den splittede og stivnede bevidsthed, som stadig er den mest udbredte, og hvor politik udgøres af en sjettedel af bevidstheden, som befinder sig oppe i hovedet, og som ikke er i forbindelse med de øvrige 5 dele af bevidstheden. Og flere af dem drømte om en position i partiet og stille op og blive valgt. Og den nye afdeling blev ret traditionel med medlemsmøder, hvor der deltog nogle få medlemmer.

På landsplan var der nogle i partiet, der lavede seminarer for at få lokalafdelingerne til at fungere bedre. Fokus var mest på ”mødelederen”, som skulle styre et møde effektivt, og på, at det enkelte medlem følte sig godt tilpas. Og her var der en lang række af teknikker, som var hentet fra nyere amerikansk psykologi. Der var intet fra de erfaringer, som arbejderklassen har fundet frem til i de perioder, hvor bevidstheden ikke var totalt stivnet og splittet, og hvor man faktisk formåede at få indflydelse på udviklingen.

En mødeleder er noget, som man har brug for, når alle er stagneret i bevidsthedsmønstret i højre side med analyse-energien, og hvor underlivets bevidsthed er projiceret udenfor *jeg*'et. Der er ikke noget galt med det. Men der er andre energimønstre og bevidstheder, som der er meget mere brug for, hvis man vil rejse en revolutionær bevægelse.

Når et typisk socialistisk parti holder landsmøder, træffer man beslutninger ved at stemme om forslagene. Der er forinden udarbejdet forslag, som består af en stor mængde begreber (hoved), som retter sig mod den sociale virkelighed (underliv). Så kommer der en række ændringsforslag fra medlemmerne. Og de begrundes med små afhandlinger om social teori og historiske erfaringer. Herefter kommer der modforslag, som også begrundes med social teori og historiske erfaringer. Til disse forslag kommer der en række ændringsforslag, hvor man udskifter visse ord og sætninger. Og til ændringsforslagene kommer der så en række forslag til ændring af ændringsforslagene. På det besluttende

møde stemmes der så om ændringsforslagene til ændringsforslagene. Og så stemmes der om ændringsforslagene. Og til sidste stemmes om de forskellige elementer i det samlede forslag. Og så stemmes om det samlede forslag. Alt følger en logisk og demokratisk procedure. Og dermed skulle demokratiet være i orden. Sagen er bare, at 90 % af medlemmerne allerede er stået af inden det besluttende møde. Og dem, der debatterer på beslutningsmødet, skal forinden adskillige timer hver dag i en måneds tid have sat sig meget grundig ind i alle forslagene, ændringsforslagene og ændringerne til ændringsforslagene. Hvis man så har studeret samfundsvidenskab i mindst 6 år på universitetet, kan man nogenlunde følge med i, hvad der sker. Men ellers er det helt umuligt at orientere sig. Det hele ender med, at man har vedtaget noget, som nu står på skrift, og som er det, som partiet har som program. Reelt er det under 1 % af medlemmerne, som har besluttet det. Og langt de fleste medlemmer føler sig helt fortabt og opgiver at følge med og forstå, hvad det alt sammen går ud på. Jeg kender tilmed flere formænd fra lokalafdelinger, som også helt har opgivet. Og den almindelige mening blandt de mange medlemmer, som jeg kender, er, at det alt sammen er totalt ligegyldigt. For på venstrefløjen er der adskillige af sådanne politiske grupper, som fungerer på nøjagtig samme måde. Og det karakteristiske ved dem alle sammen er, at de sidder hver for sig træffer sådanne beslutninger; men de kommunikerer ikke med andre fraktioner på venstrefløjen - og slet ikke med andre grupper i samfundet. Hver venstrefløjsgruppe har så deres egne aviser, blade og hjemmesider, hvor de skriver, hvad de har besluttet. Og det er kun dem selv, der læser det. Og hvis man spørger menige medlemmer om, hvad det går ud på, har mange af dem kun nogle få forestillinger om det.

Græsrodsforening

Jeg har i nogle år været aktiv i en fødevarforening, som køber grønsager hos økologiske og biodynamiske avlere. Grønsagerne bliver hver onsdag fragtet til et centralt lager, hvor de bliver delt op til 10 afdelinger. Så bliver varerne kørt ud til afdelingerne, hvor nogen pakker dem i poser, som medlemmerne så henter. Hver uge er der nogle, der bestiller til den følgende uge. Og nogle tager sig af regnskab og betale regninger. Ser man tilbage på foreningens udvikling, ser man en vækst i antallet af grupper. Der var en kollektivgruppe, der var en slags bestyrelse, som tog sig af diverse beslutninger. Og så var der nogle IT-kyndige, der lavede

hjemmesider på internettet. Så var der en posegruppe, der skaffede poser til at hente grønsagerne i. Og en grafikgruppe, der lavede et logo. Så var der formidlingskorpset, der var en gruppe, der skulle formidle informationer. Og en VSM-gruppe, der skulle finde ud af, hvilke problemer der var. Og så var der en kommunikationsgruppe, der skulle få grupperne til at samarbejde. Disse overordnede grupper kørte lidt trægt, for det var nogle få ildsjæle, som trak læsset. Men så blev der holdt et krisemøde, hvor der blev nedsat nogle flere grupper. En gruppe skulle lave reklamefilm om de forskellige arbejdsgrupper og opgaver. En anden gruppe skulle finde på en langsigtet økonomistyring. En gruppe skulle lave kvantitative og kvalitative medlemsundersøgelser. En gruppe skulle stå for udvikling af organisationsstrukturen. En gruppe skulle stå for udvikling af bedre introduktionsforløb for nye medlemmer. Og så skulle der være en gruppe, der skulle lave nyhedsbreve og kommunikation til alle medlemmer.

Ifølge min opfattelse ville det alt sammen have fungeret meget bedre, hvis man nedlagde de fleste af alle disse grupper. Men det interessante var, at der opstod overordnede grupper, og at de voksede i antal og omfang.

Vi så nøjagtig det samme i stat og kommuner for 10 år siden. Der blev tilført betydelige flere skatte kroner til Arbejdsformidlingen; men alle pengene gik til overordnede grupper, der skulle lave undersøgelser, vejlede, kontrollere mm. Der kom også betydelig flere penge til hele det sociale arbejde i børnehaver, plejehjem, hjemmehjælp osv. Men her gik alle pengene også til overordnede grupper, som også voksede i antal og omfang.

Det var og er et samfundsfænomen, som opstod efter deperditionen, som begyndte i 80'erne, - blev samfundsmæssiggjort i 90'erne, - og udviklede sig helt grotesk i 00'erne. Hvis man er en lidt stor organisation, har man sandsynligvis gang i aktiviteter, som knytter an til flere af de 6 delbevidstheder. Nogle er aktive med én del af helheden og bruger én del af deres 6-delte bevidsthed. Andre er aktive med en anden del af helheden og også én del af deres 6-delte bevidsthed – men en anden del end den, som de førstnævnte bruger osv. Og så handler problemet om, at disse delbevidstheder ikke kan kommunikere med hinanden.

Enhver del af bevidstheden knytter sig til noget ude i den ydre materielle og sociale virkelighed. Men der er ingen forbindelse inde i det enkelte menneske mellem delene. Der opstår derfor hele tiden kommunikationsproblemer. Nogen tror så, at det er noget, som kan løses med skemaer, vejledninger, tilbagemeldinger, informationer, undersøgelser, kontrol osv. Det handler altid om at forbedre kommunikationen. Og for hver af de 6 delbevidstheder nedsættes der så en gruppe, der skal forbedre kommunikationen. Set udefra virker det komisk og tragisk. Men når man har den splittede bevidsthed, synes det logisk og naturligt.

Jeg har også været med i andre græsrodsforeninger, der er meget mindre. Og her nedsatte man også hele tiden grupper – i stedet for en direkte kommunikation.

Det har ikke noget at gøre med, at folk er dumme, og at de bare skal tage sig sammen og gøre alting simplere. Sagen er, at bevidsthedsspaltningerne er reelle. Og når man beskæftiger sig med én del af virkeligheden – og bruger én af sine 6 delbevidstheder – er man ikke i stand til at koble denne bevidsthed med nogle af de andre 5 delbevidstheder. Man kan godt erkende, at der er et kommunikationsproblem. Men det er som at stirre ud i mørket eller ind i en væg. Man kan ikke se nogen løsning. Og derfor bliver man nødt til at nedsætte en gruppe, der skal finde ud af, hvad man kan gøre. Gruppen finder så ud af noget. Og man kan godt kommunikere det til andre mennesker, for de har også den tilsvarende bevidsthedsstruktur. Men det løser bare ikke problemet. For så er man bare flere, der kigger ud i mørket eller ind i en væg. Resultatet vil altid ende i frustration, hvor man tror, at der skal etableres flere grupper.

fællesskab

Udfordringen er så, hvordan man koordinerer det hele. I fødevareforeningen havde man en koordinationsgruppe, som i princippet skulle koordinere.

Men den anvendte den samme bevidsthedsstruktur. Og her sad man også og fik spontane idéer, der bygger på følelser for, hvordan fællesskabet kan udvikle sig. Så reelt var det bare en ekstra gruppe. Og så skete der det, som der altid sker, at der opstår en person, som egentlig gerne vil være en del af en faciliteringsgruppe, men som bliver til facilitatoren, der ikke selv har nogle meninger, men som påtager sig opgaven med at facilitere den demokratiske proces. Jeg vil her kalde personen for M. Han påtog sig at komme til de fleste møder for alle grupperne. Og på et møde

udviklede man så den demokratiske proces et skridt fremad. Og på næste møde i en anden gruppe med andre mennesker, refererede M så, hvordan processen så ud lige nu. Og så udviklede man den demokratiske proces endnu et skridt fremad osv. M selv havde ingen meninger eller holdninger (mente han). Og ved at tage alle med på råd, blev der taget højde for alles bekymringer. På den måde var alle med i en demokratisk beslutningsproces, hvor man opnåede konsensus i stedet for at stemme. Sådan en facilitator kender jeg også fra andre lignende foreninger fra England, Tyskland og Portugal. Det er selve bevidsthedsmønstret, der skaber den sociale praksis.

M og andre har også lavet en organisation, der skal arbejde for omstilling af Danmark. Her skriver de om ledelsen: Bestyrelsens rolle er at varetage foreningens økonomi og uddele midler til opnåelse af foreningens mål. Bestyrelsen har ikke formel magt, men indgår som en del af koordinationsgruppen, hvor alle er velkomne. Koordineringsgruppen er det centrale beslutningsorgan. Eventuelle konflikter og problemstillinger om udvikling og drift løses i koordineringsgruppen. Gruppen og gruppens møder er åbne for alle medlemmer. Her følger de nøjagtig den samme organisation som i fødevarerforeningen. Man har en formel bestyrelse, men den har ingen magt. Der er kun en konstant proces, der hele tiden skal koordineres.

Nu kan man mene, at det her er totalt uskyldigt. Hvad gør det, at den del af befolkningen, der går op i det her, organiserer sig på denne måde, hvor bevidstheden hele tiden udvikler sig? Det drejer sig jo kun om grønsager, økologi, miljø, dyrevelfærd og klodens fremtid.

Problemet er ikke så meget sådanne foreninger, facilitatorer, førere, organisationsmåder mm. Det er den grundlæggende bevidsthed, der er problemet. Her opdrager man folk til at tænke på en bestemt måde. Der er aldrig nogle analyser af fortiden. Der er ingen opsamling af viden. Der er heller ingen analyser af, hvilke reelle muligheder og begrænsninger, der er i fremtiden. Hele bevidstheden handler om her-og-nu. Den er båret af følelser om fællesskabet. Man er altid midt i processen. Det er som at se en film, hvor handlingen hele tiden udvikler sig. Der bygges konstant bro over alle konflikter og modsætninger. Alle behøver ikke være enige. Og man må gerne have bekymringer. Man går kun fremad i processen, når alle kan acceptere det eller i det mindste ikke modsætter sig det.

Opvågning

Efter år 2005 er der begyndt en bevidsthedsmæssig opvågning. Det skyldes især den globale opvarmning samt ødelæggelse af naturen og af den økologiske balance i jorden – kombineret med, at politikerne ikke magter at gøre noget ved det. Flere og flere er klar over, at der forestår en omstilling af samfundet. Men bevidstheden er stadig splittet; og man ved ikke, hvor eller hvordan man skal tage fat.

Den gamle polaritet mellem bevidsthederne i højre og venstre sider duer ikke længere. Ingen af de to bevidstheder kan løse de problemer, vi står overfor. Først når man genskaber den indre forbindelse mellem sine 6 adskilte *mig*'er – og danner et samlet *jeg*, kan man have flere delbevidstheder, der samarbejder, og som kan skabe både en personlig og en samfundsmæssig udvikling. Så hvad skal der til, for at man kan samle sine 6 adskilte bevidstheder?

Det starter i det enkelte menneske. Måske får man et psykisk sammenbrud. Måske bliver man fyret. Måske skilt. Eller man har hørt et foredrag. Eller læst denne bog. Der er en anledning. Og så bliver man ligeglad med systemet. Så tvinger man ikke længere sig selv til at opdele virkeligheden i de dele, som anses for ”fornuftige”. Så begynder man at blande det hele. Og især hvis man får lidt hjælp, finder man et indre *jeg*, der har en vilje og kraft til at skabe det liv, som man gerne vil leve.

Lokale partiafdelinger og græsrodsforeninger kan yde en stor og afgørende indsats. Men det er også vigtigt med en systemkritik, hvor det igen og igen skal siges højt og tydeligt, at det nuværende samfund splitter bevidstheden, så vi mister vores *jeg* og handlekraft.

Man kan også arrangere ugentlige lejre eller seminarer, hvor man blander delbevidsthederne i praktiske gøremål – og parallelt hermed arbejder med at få en forståelse for, hvordan man opnår en revolutionær bevidsthed.

I takt med at nogle vågner op til et samlet *jeg*, er det vigtigt, at de har et sted at gå hen, hvor de kan mødes med ligesindede, der også kan mærke et samlet *jeg*. I hver politisk lokalafdeling samt i hver græsrodsforening bør man derfor danne en særlig *jeg-gruppe*, hvor man kan være sammen og snakke om, hvad der sker, når man bygger aktiviteterne på hvert enkelt medlems krop, følelser og tanker - i stedet for på abstrakte idéer.

Er man sådan et menneske, der er vågnet op, vil man sikkert gerne foretage sig noget, hvor man bruger hele sig selv. Så blander man sine 6 tidligere delbevidstheder – og så laver man noget, hvor der er sammenhæng både bevidsthedsmæssigt og socialt.

Her støder man ind i det problem – hvis man er med i en større forening eller organisation – at der sikkert for hvert af de 6 delbevidstheder er oprettet en gruppe, som skal løse de problemer, der er med denne delbevidsthed. Når man så gør noget, kommer man i modsætning til disse grupper. Så er der nemlig én gruppe, der har lavet retningslinjer for, hvordan man indkalder og engagerer andre. En anden gruppe har lavet retningslinjer for, hvordan mødestrukturen skal være. En tredje gruppe har lavet retningslinjer for, hvilke økologiske og bæredygtige tiltag man skal have. En fjerde gruppe har lavet retningslinjer for, hvordan man skal kommunikere på internettet. En femte gruppe har lavet retningslinjer for, hvordan man skal inkludere nye medlemmer. Og en sjette gruppe har lavet retningslinjer for, til hvad og hvor meget, man bør inddrage medlemmerne. Og så står man der som ny-opvågnet og kan ikke adskille de 6 delbevidstheder. Og man kan klart indse, at alle de 6 gruppers retningslinjer passer på bevidsthedsspaltede mennesker – og er med til at spalte dem yderligere.

Som ny-opvågnet kan man have det meget svært, fordi man føler, at ens identitet smuldrer, og at man har alle imod sig. Så havner man let hos en psykiater, der fylder én med medicin - og gennem en række samtaler hjernevasker én, så man igen havner i den 6-delte bevidsthed. Men så er det, at man skal danne en *jeg-gruppe* for mennesker, der ikke deler snakken op i 6 del-emner, der passer til 6 *mig*'er, men hvor man gør det samme, som man gjorde i i perioderne 1750-1850, 1920-30 og 1970-1980. Man snakker om sit *jeg*. *Hvor er jeg henne i mit liv? Hvad vil jeg egentlig? Hvad har jeg lyst til? Hvad har jeg brug for? Hvad kan jeg bidrage med? Hvad vil jeg gerne lave? Hvem vil jeg gerne være sammen med? Hvordan kan vi koordinere os med hinanden? Hvilken hjælp vil jeg gerne have? Hvordan kan jeg hjælpe andre? Hvordan vil jeg bruge mine kræfter?*

Man kan kalde gruppen for reflektionsgruppe, selvhjælpsgruppe, anarkistgruppe, spontanitetsgruppe, opsamlingsgruppe, oprørsgruppe, terapigruppe, individualistgruppe, gruppe-for-utilpassede, gale-gruppe, psyko-gruppe, revolutionsgruppe, gruppe-for-os-der-har-opgivet, gruppe-

for-os-der-er-begyndt, samlingsgruppe, tordengruppe, dragegruppe, kysfrøen-gruppe eller noget andet.

Gruppen er en hjælp til deltagernes egne bevidsthedsmæssige processer. Men gruppen bør også spille en koordinerende rolle for hele fællesskabet.

For Marx handlede det om at forbinde 3 delbevidstheder, sådan at man kunne tænke og handle revolutionært. Kropsdele med lav ladning blev ikke inddraget; det var noget, som kirken tog sig af.

I dag handler det om at forbinde 6-delbevidstheder – men med samme formål som Marx formulerede. I dag inddrager man også bevidsthederne i kropsdele med lav ladning, hvor fundamentet er spirituelt.

Nogen mener, at der skal iværksættes en slags terapi. Denne tanke ligger i forlængelse af det, som skete i 80-90'erne, hvor mange gik i individuel terapi. Fejlen dengang var, at det netop var individuelt. Man forsøgte at nedbryde reifikation – altså spaltningen mellem højre og venstre side – som om det var noget, der vedrørte den enkelte. Men samtidig var man godt klar over, at det var noget kollektivt. Men så spillede terapeuten rollen som fader, mens patienten spillede sig selv som barn. Eller patienten skulle i sin fantasi forestille sig selv og sin far i en dialog osv. Her kan vi lære af Lukács, som helt rigtigt indså, at en ophævelse af reifikation handler om at forstå den sociale relation, som man har været placeret i – og måske stadig befinder sig i. Og konsekvensen heraf er, at man dropper den individuelle terapi – og i stedet arbejder som gruppe og politiserer sin placering i samfundet og produktionen. I forlængelse heraf indså Lukács også, hvordan man kan ophæve alienationen – altså spaltningen mellem underliv og hoved. Alienationen medfører jo, at det oprindelige subjekt (underliv) gøres til objekt (arbejds-kraft), og at det oprindelige objekt (hoved) gøres til subjekt (samfundsbevidsthed). Og opgaven går så ud på, at genskabe et subjekt, der er kropsligt funderet (underliv).

Vi skal organisere os på en måde, hvor vi har gensidig (gratis) gruppe-terapi som en del af vore møder og aktiviteter.

Organisation

Går vi tilbage til tiden efter Anden Verdenskrig og frem til Sovjetunionens fald, organiserede de danske kommunister sig revolutionært. Når man meldte sig ind i partiet, blev man samtidig en del af den lokale gadekomité, idet alle kommunister i gaden deltog i sådan en gruppe. Og når noget skulle udføres, var alle i gruppen aktive. Man opfattede sig som en fortrop på det lokale selvstyre, som skulle komme efter den socialistiske revolution. Der var ikke noget med, at man lige skulle til fodboldkamp, eller på café eller noget som helst andet, når der var brug for gruppen. Problemet dengang var, at deltagerne ikke byggede på deres egen bevidsthed. For hele politikken var bestemt ovenfra. Man skulle bare udføre det, som lederne dikterede.

Ser vi på den kulturrevolutionære periode i 1970'erne, var der mange, der flyttede i kollektiv for at bruge kollektivet som en revolutionær base for politisk aktivitet. Dels havde man et stort hus, hvor man kunne holde møder, laver bannere, kostumer, trykke plakater mm. Og dels brugte man hinanden socialt. Man kunne på skift være arbejdsløs, så man kunne bruge al tiden på politisk arbejde. Man kunne passe hinandens børn, så man var mere frit stillet, når man gik i politisk aktion. Man skiftedes til det praktiske husarbejde, så det tog mindre tid for den enkelte. Man sørgede for, at der var sengepladser i overskud, sådan at man selv kunne rejse til andre byer og sove i et kollektiv – eller at andre aktivister fra andre byer kunne få et sted at spise og sove, når de var i ens egen by.

Selvfølgelig kan vi lære af disse erfaringer; men jeg vil gerne inddrage nogle andre indsigter – og starte med den oprindelige indiske opfattelse af kaster. I dag anser vi kaster på lige fod med samfundsklasser. Og det skyldtes især, at englænderne splittede hele det indiske samfund og satte kasterne op mod hinanden. Fra 1601 og op til Anden Verdenskrig lykkedes det englænderne helt at ødelægge den indiske kultur. Men nu vil jeg gå tilbage til den oprindelige tankegang om kaster og se på det positive og konstruktive – og samtidig ”oversætte” det til nutid og til vores samfund.

Når en traditionel venstreorienteret tænker ”*organisation*”, ser han for sit indre blik nogle firkantede kasser på et papir, hvor der er streger mellem kasserne, og hvor der i hver kasse står en arbejdsopgave. Det svarer til en menneskelig krop, hvor lungerne er erstattet af en hjerne. Leveren er erstattet af en hjerne. Nyrerne er erstattet af en hjerne.

Tarmene er erstattet af en hjerne osv. Alle organerne er ens; og de er alle hjerner. Men den oprindelige idé med begrebet ”organisation” var, at man netop oplevede mange forskellige slags organer, som havde vidt forskellige evner, men hvor man så alligevel fik dem til at indgå i et samarbejde, så de fungerede som én krop. Inderne så samfundet som sådan en slags krop; og her erkendte de, at der var 4 samfundsmæssige organer (kaster), som var meget forskellige, men tilsammen supplerede og komplementerede hinanden.

Hvis man i et samfund, en landsby eller en organisation inddrager alle mennesker, vil det ifølge indisk visdom vise sig, at der altid opstår 4 hovedgrupper:

(1) Arbejdere, bønder, m.fl. De fokuserer på fysisk arbejde, udnytte muligheder, prøve sig frem, opnå så meget som muligt, bygge på egne spontane kræfter.

(2) Producenter, handelsfolk, administratorer, embedsmænd m.fl. De fokuserer på planlægning, dygtiggørelse, markedsføring, salg, styring, kontrol.

(3) Igangsættere, initiativtagere, anførere m.fl. De fokuserer på at opdage nyt, se muligheder, erkende problemer, ændre opfattelse, kommunikere.

(4) Spirituelle vejledere, terapeuter, pædagoger, sygehjælpere, plejere m.fl. De fokuserer på at tage sig af det uforudsete, hjælpe mennesker, skabe fællesskab.

Den indiske visdom går altså ud på, at medlemmerne eller deltagerne i en organisation vil fordele sig ligeligt mellem de fire forskellige bevidsthedsgrupper. Idealet er, at alle mennesker er i stand til at indtage alle energimønstre og bevidstheder. Men når mange samarbejder, viser det sig, at der opstår disse 4 hovedgrupper.

Lad os tage et par eksempler på, hvordan det fungerer her i Danmark i dag. Mest grotesk er hele det sociale område med alle dem, der ifølge den indiske visdom burde tage sig af det sociale arbejde. Disse mennesker (4) vil egentlig gerne ansættes til at hjælpe

andre mennesker. Men de får nederlag på nederlag i skolen. De evner ikke at gennemføre en socialpædagogisk uddannelse, og de kan heller ikke forstå de love og bestemmelser, der gælder for socialt arbejde. Resultatet er, at de bliver sociale tabere. I stedet for at udføre socialt arbejde – sådan som de har anlæg for – bliver de til sociale klienter, som andre skal tage sig af.

Socialarbejdere i dag skal være nogle, der kan styre og kontrollere sig selv, og som kan følge de nedskrevne principper for ”professionel” omgang med svage mennesker samt kunne følge tidsplanerne, udfylde formularer mm. De skal administrere samfundet overfor de svage.

I forhold til revolutionært arbejde er der den traditionelle konflikt mellem (1) anarkister og (2) socialister. De snakker hele tiden forbi hinanden. Anarkisterne har hele tiden 2 synspunkter: Hvad vil vi opnå, og hvad gør vi. Socialisterne har hele tiden 3 synspunkter. Hvad er problemet, hvad er målet, og hvem gør hvad. De skændes mere og mere; og så forlader de hinanden med gensidig foragt. Gruppe (3) og (4) holder sig væk – og det er dem, som anarkisterne og socialisterne tror, at de kan trække med i aktioner; men det bliver normalt ikke til noget.

I de gamle indiske landsbyer dannede man altid en 5-mandsgruppe, hvor de fire var fra hver sin kaste, og den femte var en erfaren koordinator, der kunne skifte energimønster og derfor snakke med alle 4 grupper.

socialister
praktikere

socialt svage

Et stort diskussionstema i socialistiske parti-afdelinger eller tilsvarende grupper har været og er stadig, hvordan man engagerer medlemmerne og inddrager dem i arbejdet. Her anvender man det bevidsthedsmønster, som man selv har, og som man tror, at alle andre også har. Og så ser man sig selv i hovedets bevidsthedspol, hvor man skal styre fællesskabet. Så er der nogle socialt svage mennesker, der hænger fast i deres følelser. Og der er nogle praktikere, der er meget kropslige, men som mangler den højere forståelse. Ind imellem arrangerer man så nogle åbne møder med mad, hygge og løst program, hvor mange dukker op. Og så kommer udfordringen: Hvordan får vi dem til at blive aktive?

Egentlig stiller man sig den opgave at få dem til at forlade deres umiddelbare energimønster med tilhørende bevidsthed og aktivitet - og så

få dem over til det energimønster og den bevidsthed, som er den traditionelle socialistiske. Man kan gøre det mere eller mindre raffineret – og forsøge at få dem ind i nogle grupper, hvor de føler sig hjemme. Men det ender altid med, at de alligevel dropper ud.

Så sidder der nogle få socialister tilbage og giver udtryk for, at folk ikke interesserer sig for politisk arbejde, eller at de bare affinder sig med systemet. Folk svigter; de vil ikke deres eget bedste – siges det.

Men min erfaring fortæller mig noget helt andet. Hvis man organiserer sig på den måde, at alle 4 hovedgrupper af mennesker kan udfolde sig på egne præmisser, er de både interesseret og vil også gerne yde en stor indsats for det fælles bedste. Her skal man gøre sig klart, at hver af de 4 grupper tænker, føler og udfolder sig forskelligt. Den måde, som sådan en gruppe starter noget på – den måde, som de samarbejder på – den måde, som kommunikerer på, er forskellig fra de 3 andre grupper.

Man kan ikke nedsætte sådanne grupper. Man skal tillade, at de opstår. De skal mærke, at der er rum til at udfolde sig. Så vil de selv etablere sig. Man skal ikke give dem opgaver. Der er ikke noget, der skal uddelegeres. Grupperne vokser af sig selv. I takt med at de bliver velfungerende, kan man begynde at koordinere dem – men ikke før. Og dem, der påtager sig opgaven med koordination, skal mestre de bevidstheder, som grupperne har. Ellers splitter man det hele ad.

Så længe folk har den 6-delte deperdurerede bevidsthed, er der en udfordring med at få skabt et sammenhængende *jeg* – i stedet for 6 *mig*'er.

Og det sker ved, at den enkelte ikke længere skal deltage i 6 forskellige sociale sammenhænge; men at vi skal danne et fællesskab, hvor vi udfolder alle 6 forskellige aktiviteter. Fællesskabet skal altså rumme politik, kultur, natur, kommunikation, familie og seksualitet. Vi skal altså tage til kulturarrangementer sammen med dem, som vi også laver politik med. Vi skal gerne skrive sms'er og emails – men det meste af tiden kun med dem, som vi laver politisk arbejde sammen med, og som vi går til kulturarrangementer med. Vi skal gerne ud i naturen, spille bold, tage til stranden osv. Men også med de samme mennesker. Vi skal hjælpe hinanden med at flytte, male vægge, lave fællesspisning, reparere cykler osv. Vi skal være en storfamilie, hvor vi kan flytte lidt rundt – men opfatte alle vore boliger som fælles faciliteter. Og vi skal give hinanden

omsorg og kærlighed. Og vi skal have en kæreste, som er med i fællesskabet. Så får vi sammenhæng i vore 6 delbevidstheder.

Selvfølgelig kan vi godt have et arbejde og også kommunikere med andre; men vi skal prioritere et fællesskab, hvor de 6 bevidstheder hænger sammen.

Så skal vi deltage i lokal græsrodspolitik. I teori-praksis runder skal vi være med til at opbygge fysiske og sociale forhold, der på lang sigt kan udvikles til socialistiske zoner med grønsags- og frugthaver, drivhuse, værksteder, lokal-TV, børnefællesskaber osv.

Vi skal arbejde frem mod et samfund, hvor det politiske arbejde drejer sig om koordination i stedet for beslutninger, og hvor man bygger det politiske arbejde op fra neden, sådan at man først koordinerer lokalt, så regionalt og til sidst nationalt.

Endelig skal vi etablere os boligmæssigt og ressourcemæssigt på en kollektiv måde. Det handler ikke om at bo i kollektiv, hvor hver har sit eget værelse. Men hvis man vil det, er det også muligt. Det handler om at have en kollektiv bevidsthed. Det betyder, at andre i kollektivet gerne må disponere over min seng, hvis jeg er ude at rejse. Andre i kollektivet må gerne anvende mit kamera. Alle i kollektivet hjælper med børnepasning på skift, når der foregår en hel masse, og forældrene skal aflastes. Vi skal kort og godt begynde at leve det liv, som vi gerne vil have.

Arbejderklassen

Marx så helt klart, at det er menneskers forhold til produktionen, der er mest afgørende for, hvordan de forholder sig til udviklingen. I dag mener mange, at det er boligskatterne, der er afgørende; for tænk, hvis man ikke længere kan betale for det hus, man bor i. Men når krisen spidser til, bliver det ikke kun huslejen, der bekymrer. Så bliver det også at få mad på bordet, tøj på kroppen osv. Kort sagt mulighederne for at få et godt liv.

Så længe bevidstheden er spaltet, er det muligt for et mindretal at herske over flertallet. Så kan man ved hjælp af bevidsthedsindustrien – i skolen, universitet, radio, TV, aviser – skabe de tanker, som får folk til at underkaste sig en tilværelse, der følger magthavernes tanker.

Engang var det konger, der bestemte alt. Så var der en adel, der også havde stor indflydelse. Så fik vi den borgerlige revolution, hvor kapitalister også fik noget at herske over. Og så en demokratisk bevægelse,

hvor andre mennesker også har en indflydelse. Spørger man rundt om i verden i dag, ønsker langt de fleste mennesker her på jordkloden, at demokratiet skal udbredes overalt, og at det i fremtiden skal være lokalbefolkningen, der direkte bestemmer over deres areal, produktion, organisation osv. Men ser vi på vores samfund i dag, styres alting mest en nogle bureaukrater og teknokrater. Og så er der private virksomheder, hvor ejerne har aktier og andre værdipapirer; og de ejer 99 % af alle værdier her på jorden. De er ikke onde mennesker; men de bliver nødt til at forsvare deres position som kapitalister; ellers ender de med selv at skulle være arbejdere.

De fleste lønarbejdere her i Vesten er objektivt en del af arbejderklassen; men i praksis er de blevet en slags medhjælpere, der er venner med virksomhedens ejere. Den egentlige arbejderklasse befinder sig nu i de fattige lande. Her er der ulmende utilfredshed. Og der dannes politiske grupper og partier, ligesom det skete her i Europa i 1800-tallet. De vil før eller siden gøre oprør og kæmpe for politiske forbedringer. Og når det sker, vil der komme en afsmitning her i Vesten. Nogle venstreorienterede venter bare på, at det sker. For hvis de fattige i ulandene beholder deres egne fødevarer og råvarer, bryder kapitalismens økonomi sammen. Og så håber de venstreorienterede, at klassekampen genstartes. Det gør den måske også. Men det er ikke nok, at man kæmper. For at opnå de ønskede resultater, skal vi bygge på de erfaringer og den opnåede viden, der er høstet gennem årene, og som er beskrevet i denne bog. Det er ikke nok at kigge på, at arbejderne i ulandene foretager sig noget lignende, som arbejderklassen gjorde her i Europa i 1800-tallet.

Udvikling

Lad mig starte med igen at citere noget fra Marx, som han skrev, inden han i 1860'erne erkendte, at arbejderklassen var blevet bevidsthedsspaltet mellem højre og venstre side:

En samfundsformation går aldrig til grunde, før alle de produktivkræfter er udviklet, som den er vid nok til at rumme, og nye højere produktionsforhold træder aldrig i stedet, før de materielle eksistensbetingelser for dem er fostret i det gamle samfunds skød. Derfor stiller menneskeheden sig altid kun opgaver, som den kan løse, thi når man ser nøjere til, vil man

altid finde, at opgaven selv kun melder sig, hvor de materielle betingelser for dens løsning allerede er til stede eller i det mindste er i færd med at skabes.

Som jeg tidligere i bogen har påpeget, mente Marx, at det her ikke var noget mekanisk, men netop noget bevidsthedsmæssigt. Han mente altså *ikke*, at en revolutionær bevidsthed ville opstå, fordi de samfundsmæssige forhold var parate til det. Han mente, at der var *mulighed* for, at en revolutionær bevidsthed ville opstå, såfremt de samfundsmæssige forhold var parate til det. Den revolutionære bevidsthed opstår altså ikke, når produktivkræfterne er udviklede nok. Den revolutionære bevidsthed opstår, når man gør sig selv revolutionær – og bevidst arbejder for at lave revolution.

Og Marx så – via hans historiske analyser – at der havde været revolutioner tidligere; men at de havde handlet om og været begrænset til det, som produktivkræfterne gav mulighed for. Marx brugte det her til at forklare noget om den historiske udvikling. Han havde brug for at forklare, hvorfor de fleste bønder fra 1200 til 1600 ikke ville lave revolution, men bare befri sig for adelens undertrykkelse.

Da Marx skrev ovenstående, var det tydeligt, at kapitalistklassen havde sat sig på magten – og altså havde skabt det kapitalistiske samfund. Og derfor var der brug for endnu en revolution. Og den ville så opstå, når produktivkræfterne var udviklet noget mere – hvis altså folket havde en revolutionær bevidsthed.

Det interessante er, at produktivkræfterne *har* udviklet sig meget de seneste 20-30 år. Flyindustrien, turistindustrien, TV, video, internet, smartphone, robotter og kunstig intelligens har givet helt nye muligheder. Kapitalisterne har været og er dygtige til at udnytte det.

De potentielle revolutionære grupper har ikke. Det skyldes sandsynligvis de 3 bevidsthedsspaltninger og de delbevidstheder, som man så får, og som splitter både det enkelte menneskes bevidsthed, men også splitter de grupper, som nødvendigvis skal samarbejde, hvis vi skal ændre det nuværende system og skabe en bedre fremtid.

Det betyder, at vi ikke skal vente på, at produktivkræfterne udvikler sig. Der er rigelig med tekniske og sociale nye muligheder, der bare skal udnyttes. Det, der mangler, er, at de ”revolutionære” holde op med at vente, men begynder at handle.

Postludium

En gammel visdom siger, at sådan som man gør det i starten, sådan ender det med at blive. Og kigger man i historiebøgerne viser det sig, at det passer. Det, som der er sket gang på gang, er, at man laver en revolutionær forandring i samfundet, og så opfatter man det som første skridt i en udvikling. Og i denne første fase, er der en masse, der handler om at rydde op i de problemer, der var tidligere. Men resultater bliver altid, at udviklingen herefter kun bliver kvantitativ – eller i bedste fald bliver at lappe på enkelte problemer, mens helheden forbliver i samme struktur og mønster som tidligere. De reelle forandringer er altid forandringer, der sker nu og her – som et konsekvent skift fra én tilstand til en anden. Det er det, som kaldes en revolution. Nogle tror, at det altid handler om, at en undertrykt samfundsgruppe tager magter over hele samfundet – og dermed ændrer forholdene. Men som oftest viderefører man så bare de grundlæggende bevidsthedsstrukturer. Og derfor ender det ofte med, at de nye magthavere opretholder det gamle system.

Marx var godt klar over, at en revolution ført og fremmest handler om en revolution af bevidstheden. Efter 1400-tallet havde kirken formået at få folk til at tro, at deres underliv var dyrisk og indeholdt en ond bevidsthed. Og derfor skulle man med sin forstand undertrykke det dyriske inde i sig selv. Men så kom en revolutionær proces i 1700-tallet, hvor man skiftede til de indiske bønders bevidsthed, hvor underlivets og brystets bevidsthed forenede sig, og man i stedet for ømhed og medfølelse (bryst) samt aggression og kraft (underliv) fik en samlet følelse af at være fræk, sjov og spændende – og hvor man ikke ville finde sig i undertrykkelse.

I slutningen af 1800-tallet – i forbindelse med en massiv religiøs undertrykkelse – splittedes bevidstheden mellem underliv og bryst igen. Og samtidig opstod splittelsen mellem højre og venstre side, så man fik 2 parallelle bevidstheder – én til arbejde og samfund, og en anden til familie og sig selv. I 1980'erne og 90'erne kom der så en ny og ekstra bevidsthedsspaltning mellem hoved og krop, sådan at *jeg*'et nu er i hjernen, og kroppen er en slags maskine. Man tænker nu éndimensionelt ligesom en computer, sådan at computere kan overtage mere og mere af styringen af samfundet. Og man har kun 4-5 følelser. Bevidstheden består mest af 6 *mig*'er, som man zapper rundt mellem. Nogle oplever ikke et *jeg*. Og andre klynger sig til ét af deres *mig*'er og opfatter det som et *jeg*. Man kan så have sådan et *jeg*, der beskæftiger sig med politik.

Eller et *jeg*, der beskæftiger sig med musik, sang og stand up. Eller et *jeg*, der vil redde naturen og dyrene. Eller et *jeg*, der vil have robotter og have os ud i rummet. Eller et *jeg*, der vil redde børnene. Eller et *jeg*, der handler om køns- og sexidentitet. Det gælder for alle disse *jeg/mig*'er, at de oprindeligt udgjorde en samlet kompleks bevidsthed, men at de nu er totalt adskilte bevidstheder.

På Marx's tid var der 3 adskilte bevidstheder, som han og andre revolutionære forsøgte at forene: det abstrakte om samfundet, det dyriske om fællesskab og det følelsesmæssige om individerne. Og han formulerede teorien om "historisk materialisme", hvor man kobler disse 3 bevidstheder – og dermed skaber udvikling i en opbyggende retning. Hvis vi skal overtage denne teori og bruge den på nutidens bevidstheder, handler det om at forene 6 *mig*-bevidstheder – og dermed genskabe den oprindelige og naturlige bevidsthed.

Da Marx i 1860'erne opdagede og erkendte, at datidens 3 delbevidstheder var blevet spaltet i 2 parallelle bevidstheder – med det abstrakte om samfundet og det dyriske fællesskab i højre kropssides bevidsthed – og det følelses individualistiske i venstre kropsside – endte det med, at han (efter 1872) mente, at arbejderklassen først måtte erobre hele samfundet – og så kunne det med kommunisme komme senere. Det var lidt i desperation. For egentlig mente han det samme som tidligere. Nemlig, at de materialistiske og sociale forhold i samfundet først skal udnytte alle de muligheder der er, inden folk er parate til at skifte bevidsthed til noget nyt og anderledes. Og han mente derfor, at arbejderklassen i kraft af, at de alle havde den samme bevidsthed, ville blive en samlet kraft, der rent kvantitativt ville ændre systemet. Og jo, han fik ret. Der kom fagforeninger og arbejderpartier. Og jo, systemet er ændret. Men til hvad? Marx forestillede sig, at folk ville genskabe en samlet bevidsthed, der ville genoprette det oprindelige og naturlige. I dag ser vi det modsatte, at der er kommet endnu en bevidsthedsspaltning. Og at "systemet" er ved at ødelægge mulighederne for, at mennesker kan leve her på kloden i mere end et par hundrede år endnu.

Skal vi følge Marx's tankegang – og se, hvad der er sket efter hans død, er det interessant at fokusere på bønderne her i Danmark, fordi de lavede højskole og andelsbevægelse. Og det var især højskolen, der åbnede op for helt nye tanker og nye måder at organisere sig på. Ifølge Marx ville sådan noget kun ske, efter at alle muligheder i det gamle system var brugt, sådan at man var tvunget til at ændre bevidsthed og altså begynde

at tænke anderledes. Og jo, det passede også. De gamle muligheder var opbrugt. Og man begyndte så at tænke nyt. Skal vi springe frem til i dag, er gamle muligheder som strejker stort set også udnyttet fuldt ud. Men der er kommet nogle nye teknologiske og sociale forandringer, der åbner op for, at bevidstheden kan bevæge sig ud i nye retninger. Det bliver udnyttet fuldt ud af kapitalisterne, men desværre endnu ikke af revolutionære bevægelser. For de hænger fast i gamle teorier – og kan ikke se skoven, fordi der står en masse træer og spærrer for udsynet.

Da video blev en teknologi for hvermand, var vi mange, der forudså, at der her i Danmark ville opstå mindst 50 TV-kanaler på internettet, og at de delvis ville udkonkurrere de statslige og kommercielle kanaler. Vi ville kunne kommunikere meget mere effektivt og direkte med hinanden. Og vi ville kunne viderebringe viden og erfaringer, som ikke var censureret og rettet til af magthavernes teknokrater. Præcis sådan noget ville efter Marx's tankegang åbne op for en helt ny bevidsthed, som igen kunne ændre samfundet. Men hvordan er det gået?

Jo, kapitalisterne har fundet på smartphones, hvor man kan tage billeder og video, så man kan videresende til alle over internettet. De fleste er totalt uinteressante og udfordrer på ingen måde bevidstheden. Det handler bare om at vise, at her er *jeg*. Det passer til den bevidsthedsspaltning, hvor der er 6 *mig*'er og intet *jeg*. Og behovet for at demonstrere et *jeg* er enormt stort. Og det kan teknologien. Vi står altså i samme situation, som Marx befandt sig i, da han i 1860'erne erkendte, at folks bevidsthed var spaltet, så de ikke længere kunne handle revolutionært. Til gengæld har især TV-kanalen DR1 fundet ud af at udnytte teknologien til en massiv bevidsthedsindustri, hvor man via dokumentarudsendelse bilder folk ind, at udviklingen altid er gået fremad, og at vi i dag befinder os på det højest tænkelige bevidsthedsniveau. Man producerer en masse historiske film, som mest af alt er propaganda. De handler alle om, at mennesker før i tiden var dumme, indskrænkede, reaktionære, destruktive osv. – og at vi i dag er blevet meget klogere. Der er også udsendelse om fremmede kulturer, der viser, at de befinder sig på et halvdyrisk niveau, og at vi hellere må hjælpe dem, så de bliver i stand til at tænke og handle ligesom os. Der er mange udsendelse om bevidsthed. De handler alle sammen om, at bevidstheden er éndimensionel og befinder sig i hjernen, sådan at computere i virkeligheden er bedre til at styre end os. Og så er der naturudsendelser, som handler om, at alle vilde dyr dræber hinanden, og at det er det naturlige – underforstået, at sådan

er vi også. Men sandheden er, at løverne på Afrikas sletter kun dræber syge og svage dyr, sådan at alle andre dyr er sunde og raske. Og nøjagtig det samme er tilfældet med andre dyr. Insekter angriber kun planter, der er syge, så de dør – og sådan, at sygdommen ikke spredes til naboplanterne.

Det tog cirka 500 år for europæerne at lære at skrive og læse så meget, at vi i dag kan bruge det skrevne medium til at formidle revolutionære erfaringer og viden. I Inden var der en professor, der i 2004 visualiserede, at jordens fattigste kunne springe sådanne 500 år over – og lære at bruge video i stedet for. Og han eksperimenterede med at lære analfabeterne at bruge video og computer. Det kunne de sagtens finde ud af. Han forestillede sig så, at der ville være en revolutionær elite, der gik foran og producerede videoer og skabte rammerne for udbredelse af dem. Og jo, Youtube er en mulighed. Men her drukner en revolutionær video i tusinder af reaktionære videoer.

En anden udvikling har været, at vi i dag rejser meget mere mellem kulturerne – og at vi på TV og internet ser meget mere til andre kulturer. Det er en udvikling af produktivkræfterne – og vil efter Marx's tankegang give anledning til ny bevidsthed. Flygtninge bidrager også til en global integration af de forskellige kulturers bevidstheder. Men som oftest er det sådan, at vestlige mennesker rejser ud og kun oplever restauranter og fremmed mad. Og flygtninge er mest nogen, der har råd til at komme til vestlige storbyer, hvor deres børn kan gå på universitetet.

Kapitalismen er meget tilpasningsdygtig. Kvindebevægelsen i begyndelsen af 1970'erne gav stor frihed, men det er drejet til, at der nu skal 2 indkomster til en familie, og at kvinderne skal opføre sig som mænd på arbejdsmarkedet. Børnene skal ikke længere have lussinger og spanskror i skolen; men mange af dem får i dag nervepiller og lykkepiller. Blandt de 10-14-årige græder en tredjedel sig i søvn. En fjerdedel skade sig selv. Og en femtedel overvejer selvmord. Det økologiske jordbrug, som oprindelige handlede om at genskabe den økologiske balance mellem bakterier, vira, planter, smådyr osv. - er blevet til traditionel monokultur uden brug af stærke gifte og kunstige gødninger, men hvor ernæringsværdien er blevet dårligere år for år, så der er en eksponentiel stigning i velfærdssygdomme som astma, allergi, gigt, blodpropper, depression, kræft mm.

Vi står overfor en udfordring, som ligner den, der var i 1880'erne, hvor man begyndte at lave højskoler. Vi har brug for noget lignende igen. Og vi har brug for – ligesom i 1970'erne – at samle vores splittede bevidsthed, så vi igen kan skabe revolutionære handlinger.

For 10 år siden var der cirka 25 %, der havde kræft. Nu er det 35 %. Og om 5 år er det 45 %. Inden år 2030 har halvdelen af os kræft. Alle de andre velfærdssygdomme følger med i samme stigningstakt. Det gælder også stress og depression. Der er en magisk grænse, når vi kommer dertil, at 50 % får disse sygdomme, for så indser man, at det næste gang er *mig*. Og så begynder man at tænke over, at man skal ændre sit liv.

Flere og flere bliver ensomme. I stedet for at kommunikere med andre voksne, deltager vi en ny slags bevidsthedsunderholdning med smart-phone, computer og TV.

Erfaringsopsamling fra 1700-tallet, fra 1840'erne, fra 1880'erne, fra 1920'erne og fra 1970'erne er det intet af. Når man prøver at skabe noget nyt, sidder man bare og visualiserer. Man gør sig ikke klart, at alle visionerne er spærret inde i en bestemt bevidsthedsstruktur.

Det eksisterende bevidsthedsmønster giver illusionen om, at politikerne kan ændre noget, hvor de i virkeligheden kun kan tilpasse sig.

Inden for de sidste 2-3 år er der kommet gang i mange folkelige bevægelser, hvor man forsøger at råbe politikerne op, så vi kan redde klimaet, naturen, biodiversiteten og meget mere. Og politikerne reagerer da også med små justeringer, der viser den gode vilje, men hvor problemerne ikke bliver løst. Og det indebærer, at mange bliver passive og opgiver.

Hvis noget nyt skal ske, er det dig og mig, der skal gøre noget. Selv hvis vi får helt nye politikere, hvor et flertal beslutter det "rigtige", vil det ikke ændre ret meget. Det er dine og mine daglige handlinger med produktion og social aktivitet, der giver forandringerne. Det hjælper heller ikke, at vi tror, at landmændene skal redde naturen. De udgør 1½ % af befolkningen. Hvis vi skal genoprette naturen og blive sunde, skal mindst 10-15 % af os af arbejde med jordbrug. Det nytter heller ikke, at vi kun uddanner os til IT – og tror, at de fattige i ulandene fortsat skal forsyne os. For de gør oprør før eller siden. Og hvis vi skal se os selv i øjnene, skal de fattige ikke fortsat være vore slaver, men brødre og søstre. Fred, retfærdighed og lokal selvbestemmelse er det, vi vil. Det var også det, som Marx ville.

Indeks

- abstrakt
 . 11;21;24;31;44;111;128
adelsborg..... 19
Adorno..... 87
af-reificere..... 83
alienation..... 14
Amerika..... 20
analfabeter..... 149
analyse-energien
 . 91;93;96;99;100;102;
 104;105;107;111;113
anarkisme..... 41
anarkister..... 141
andelsbevægelse..... 147
ansigtsudtryk..... 117
arbejderklassen..... 6
arbejderkurser..... 108
Aristoteles..... 11
At læse Kapitalen..... 129
atmosfæren..... 115
Augustinus..... 13
bakterier..... 125
Bakunin..... 38;69
Beauvoir..... 105
Bernstein..... 71
bevidsthed..... 6
bevidsthedsindustri..... 89
bevidsthedsmønster..... 10
bevidsthedsspaltning... 14
Biblen..... 7
bioteknologi..... 121
boligboblen..... 67
bomuldsfabrik..... 44
bondehær..... 19
borgerkrig..... 19
borgerlige revolution... 21
Bronstein..... 75
brugsværdi..... 28
brænde..... 19
buddhisme..... 96
bughule..... 95
Bukharin..... 71
bytteværdi..... 28
bønder..... 124
celle..... 91
Darwin..... 7;49
debat..... 116
delbevidsthed..... 8;18
Den tyske Ideologi..... 42
deperdution..... 118
Det éndimensionelle
 menneske..... 88
Det kommunistiske
 Manifest..... 22;33;123
dialektisk materialisme 53
diskurs..... 103
diskursobjekt..... 102
Djævelen..... 15
dobbelorganisering... 127
DR1..... 148
drivhuseffekt..... 115
Elendighedens filosofi. 27
En religionsfilosofisk
 afhandling..... 24
En revolutionær
 bekendelser..... 32
energilegame..... 92;95;99
energimønster..... 91;92
energistrøm..... 10;90
Engels..... 3;7;44
enheds-energien
 91;93;105;107;111;113
 3
Enzensberger..... 89
etik..... 120
evolution..... 56
facilitator..... 134
falsk bevidsthed..... 53
Feuerbach..... 24
Filosofiens elendighed 27
forudsætninger..... 59
Foucault..... 98
Fourier..... 21
Frankfurterskolen..... 87
fremmedgørelse..... 48
fugle..... 98
fødevareforening..... 132
følehorn..... 95
Første Internationale... 69
Første Verdenskrig..... 74
gadekomité..... 139
Galskabens historie..... 98
generalstrejke..... 76
gode arbejde..... 109
Gorz..... 108
Grundrids..... 47
Grundtvig..... 16
gruppe..... 133
Grækenland..... 11
græsk..... 8
græsrodsbevægelse... 127
Grønland..... 115
Gud..... 6;11
had..... 84
Harvey..... 58
Hegel..... 6;17
Helligånd..... 13
hængivelses-energien.. 91
hest..... 125
hexagram..... 94
Hilferding..... 71
historisk materialisme
 7;53
hjemmearbejde..... 105
hjernedød..... 118
hjernen..... 92
Horkheimer..... 87
humanisme..... 104
husmoderrolle..... 105
hær..... 14
højreorienteret..... 113
højreorienteret
 arbejderparti..... 110
højskole..... 147
håndværker..... 19
ideologi..... 98
Indien..... 20
indisk bevidsthed..... 93
indisk visdom..... 140
individuel
 21;27;31;44;53;80;86;
 107;128
indre såret barn..... 83
insekter..... 149
Internationale
 Arbejdersammenslutni
 ng..... 69
investere..... 65
jæg-gruppe..... 136
Jesus..... 12
Johannes..... 14
jordbakterier..... 125
jordbrug..... 123

jødisk	8;11	Marcuse	87	Reifikationen og	
Kapitalen	6;47;57	maske.....	117	proletariatets	
karriere	105	matriarkat	42	bevidsthed	81
kaster	139	Max Horkheimer	87	relativ merværdi	62
katolsk	15	mellemlagene	88	Republikanerne.....	20
Kautsky	70	meridian.....	90	robot	118
kickstart	67	merværdirate.....	61	Romerne	12
Kierkegaard	16	midnat.....	14	Rote Armee.....	76
kinesiske symboler	9	miljøvenlig	124	rugbrød	69
kirke.....	14	millionær	69	Saint-Simon	21
kirkeklokke.....	14	milt	95	samlings-energien.....	91
klassekamp	37	mine.....	82	sammenhæng	130
Klinikkens fødsel.....	99	mirakel.....	114	sanser	27
kloak	123	modtager-energien.....	91	Satan	15
kloster	14	moral.....	119	selvirkeliggørelse.....	109
kløvergræs	125	More	22	seminar	136
kollektiv ..22;105;139;143		muskelspændinger.....	91	sjæl	11;92
konkret		natur.....	124	skaber-energien	91
11;21;24;31;44;111;1		nazisme.....	80	skyldfølelse.....	83
28		Negt	107	smartphone	148
konstitueret værdi.....	29	Nye Testamente.....	7	socialisme	21
koordinationsgruppe		nyre.....	95	socialisme i ét land	81
.....	130;134	næstekærlighed.....	16	Socialismens udvikling	
korn	98	objekt.....	101	fra utopi til videnskab	
kredsløb	90	oprør	19	49;123
krise	67	opsparingsparadoks	68	socialister.....	141
Kristendom	12	opstå	14	socialt arbejde.....	140
kristne	8	opvåkning	136	spedalskhed	98
kræft	150	Ordene og tingene	100	spændingsmur.....	91
kuldioxid	115	organisk sammensætning		Stalin	81
kulturer	8	62	stemme	132
kulturindustri	87	overflade.....	10	struktur	8
kvindebevidsthed.....	110	Pariserkommunen.....	38	studereroprør.....	104
kvindefrigørelse.....	111	partiafdeling	130	stål	97
kvælstof	125	patriarkat.....	42	subjekt	101
kærlighed.....	16	Paulus	7;13	sult	97
kød.....	11	Paven	14	systemkritik	136
land.....	123	pensionsopsparing	68	temperatur.....	115
landbrug.....	125	permanent revolution...75		teori	97
landsby	19	personlig udvikling....109		terapi.....	138
landsmøde.....	131	pløje.....	124	territorie-energien.91;111	
legeme	11	praksis	97	Teser om Feuerbach ...26	
Lenin	74	produktivkræfter		Themsen	123
levende energi.....	92	18;53;145	Theodor W. Adorno.....87	
lever.....	95	professor	98	Til kritikken af den	
London	123	profitrate	61	politiske økonomi...44	
Lukács	81;138	protestantisk	15	to-regime	15
Luther	15	Proudhon	27	traktor	125
Luxemburg	72	præstebelig	14	trigram	94
løver.....	149	reformation	15	Trotskyj	75
Mao	90;96	reifikation	15;82;83	tryghed.....	104

tvangskollektivisere ..	124	utopisk socialisme	22	vrede	84
TV-kanal	148	vende lyset	96	vækst	65
Tyskland	73;76	venstreorienteret.....	113	ying-yang	94
tømmerflåde	118	verdenshav	115	Youtube.....	149
udbytte	125	verdenskrig.....	71	ytring	102
udlelveses-energien		Vidensarkæologien ...	103	økologi	124;125
.....	91;93;102;104	videnskab	113	økonomisk teori	57
udviklende arbejde	109	videnskabelig socialisme		ånd.....	11
Uljanov	74	52	år 1000	14
Utopia	22	visdom.....	146		